

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

A TARTALOMBÓL

Bihari Sándor, Baranyi Ferenc,
Győri László és
Dienes Eszter versei

Tanulmányok
a 100 éve született
Rajeczky Benjámintól

Szalai Károly, Marafkó László,
Kristó Nagy István, Kerék Imre,
Szigethy Gábor esszéi

Búcsú
Csikász Istvántól

Pásztor Ferenc:
A temető

Hegyeshalmi László,
Lakatos István írásai
Németh Lászlóról

Molnár Péter: Fiatalférfi

Névjegy

- Bihari Sándor* József Attila-, Quasimodo- és Szabó Lőrinc-díjas költő. Kötete *Kettesben az idővel* címmel az idei könyvhéten jelent meg.
- Baranyi Ferenc* Költő, műfordító. A *Palótföld* folyóirat egykori főszerkesztője.
- Dienes Eszter* Törökszentmiklóson élő költőnő. Legutóbbi kötete *Halkínágyár* címmel 2000-ben jelent meg.
- Kisceseri Mihály* A *Palótföld*-ben publikált először, verseskötete kiadás előtt áll.
- Tari Lujza* Pásztói születésű zenetörténész. 1977-től a Zenetudományi Intézet tudományos munkatársa.
- Kerekes Károly* Ciszterci nyugalmazott főapát.
- Ferenczi Ilona* Zenetörténész. 1978-tól az MTA Zenetudományi Intézetének tudományos munkatársa.
- Szigethy Gábor* Író, szerkesztő, egyetemi tanár. 1993–1997-ig a veszprémi Petőfi Színház rendezője. A Ruttkai Éva Emlékszoba igazgatója.
- dr. Lakatos István* Szemész főorvos, Németh László veje.
- Hegyesfalvi László* Dramaturg, előadóművész. 1970-től nyugdíjba vonulásáig a veszprémi Petőfi Színház igazgatója. 1991-től a Mestermű Galéria tulajdonosa.
- Molnár Zsolt* Salgótarjáni születésű újságíró, költő. Jelenleg Szentendrén él.
- Szegedi Kovács György* Sárszentmihályon élő költő.
- Mátyus Aliz* Szociológus, író. 1973-tól a Magyar Művelődési Intézet munkatársa, szerkesztő. Erdei Ferenc-díjas (1982). Legutóbbi műve: *Képzlet* (1999).
- Pásztor Ferenc* Salgótarjában született. 1958-tól nyugdíjazásáig a Magyar Televízió munkatársa, szerkesztője, több útikönyve látott napvilágot.
- Taar Ferenc* A debreceni Csokonai Színház egykori igazgatója. A városi könyvtár hangarchívumának vezetője.
- Györi László* Költő, könyvtáros. 1966–1972-ig Salgótarjában, 1972–1980-ig Tatabányán könyvtáros. 1994-től az 1956-os Intézet könyvtárosa. Kaposvár Művészeti díja (1971), Radnóti-díj (1977), József Attila-díj (1982). Legutóbbi gyermekverseket tartalmazó kötete *Kutyafoci* címmel 1996-ban jelent meg.
- Ádám Tamás* Költő, szerkesztő. Az *Ipoly Hírnöke* alapító-főszerkesztője. *Gyökerek lélegzése* című kötete a *Palótföld Könyvek* sorozatban jelent meg.
- Szalay Károly* Író, irodalomtörténész, az irodalomtudomány kandidátusa. 1964–1969, 1993–1994 között a Magyar Televízió szerkesztője, 1969–1990-ig a Magvető Kiadó szerkesztője. Gábor Andor-díj (1988), Petőfi Sándor Sajtószabadság-díj (1997).
- Marafkó László* A *Magyar Nemzet* egykori szerkesztője. Jelenleg a *Heti Válasz* c. folyóirat munkatársa.
- Kristó Nagy István* Kritikus, irodalomtörténész, művészettörténész, műfordító. 1982–1990-ig a Magvető Könyvkiadó főszerkesztője. Legutóbbi műve: *A világirodalom története I–II.* (1993).
- Kerek Imre* A soproni Szent Orsolya Iskola könyvtárosa. Húsz könyve (műfordítás, vers, ifjúsági regény) jelent meg. Radnóti-, Kazinczy- és Év Könyve-díjas. *Christine Busta* című kétnyelvű kötete ebben az évben jelent meg.
- Csikász István** Előadóművész, képzőművész, költő. A Varietas Pódium Színház, a Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaság egyik alapítója. A Magyar Írószövetség tagja. Horváth Endre-, Jobbágy Károly- és Madách Imre-díjas, Balassagyarmat Díszpolgára és Pro-Urbe díjasa.
- Németh Péter Mikola* Költő, szerkesztő. 1990-ben az ELTE filozófia szakán diplomázott. 1983-tól a váci Művelődési Központ munkatársa. A *Katedriás* c. irodalmi, művészeti, bölcséleti folyóirat főszerkesztője.
- Sándor Zoltán* Előadóművész, a Pódium Versmondó Kör alapítója.
- Jász István* Író, műfordító. 1985–1992-ig a Thália Színház dramaturgja. Legutóbbi kötete 1994-ben jelent meg *Akikkel szöiba álltak* címmel.
- Vass Tibor* Író, költő, kritikus, a *Parnasszus* c. folyóirat olvasószerkesztője. Kassák-díjas (1995).
- Sutyok László* Nagybányai születésű újságíró, tanár. A haláltábor néhány foglyáról szól a *Recski rabcsinológák* c. kötete (1990).
- Bencze Géza* Muzeológus, az Országos Műszaki Múzeum főigazgató-helyettese.
- Molnár Péter* Szobrászművész, a budapesti Képzőművészeti Főiskolán diplomázott. Több köztéri szobra található az országban.

Molnár Péter: Az Idő partján (1985)

kő, fa

(Fotó: Gyurián Tibor)

Tartalom

<i>Bihari Sándor</i>	Az idő hatalma	499
<i>Baranyi Ferenc</i>	Tarjánig Urbinón át	500
<i>Dienes Eszter</i>	Csontvarázsoló	501
<i>Kiscseri Mihály</i>	Egy és Egy	502
Száz éve született Rajeczky Benjámín		
<i>Tari Lujza</i>	Aki szolgálatot végzett	503
<i>Kerekes Károly</i>	Egy ciszterci tanítvány emlékei Béni bácsiról	516
<i>Ferenczi Ilona</i>	A csíksomlyói töredék, mint reformációs emlék	521
<i>Lakatos István</i>	„...most sem adja fel a harcot...” Szemelvények Németh László gyakorlófüzetéből II.	526
<i>Hegyesalmi László</i>	Az igazságkeresés útján	533
<i>Varga Domokos</i>	A vénség verseiből	539
	Hanyatt	539
	Kínban kacagó	540
	Botoló; Rossz órán; Mit bámul ez?	541
<i>Molnár Zsolt</i>	Szövegetek	542
	ítélet; hírvivő	543
<i>Szegedi Kovács György</i>	Létünk; Zöld pillangó	544
<i>Szigethy Gábor</i>	Himnusz-variáció	545
<i>Mátyus Aliz</i>	Kóró szikáran él a vágy, de él	550
<i>Pásztor Ferenc</i>	A temető	556
<i>Taar Ferenc</i>	A földi	564
<i>Györi László</i>	Falu	568
	Miska	570
	A lektor ceruzája	571
<i>Ádám Tamás</i>	Indulni készülnek a szavak, hogy aztán megpihenjenek a sárguló papíron	572
	Csapzottan mint a halászó kormoránok	573
<i>Szalay Károly</i>	Arcok törött tükörben	574
<i>Marafkó László</i>	A piramis titka	582
<i>Kristó Nagy István</i>	Mi volt a legszebb?	585
<i>Kerék Imre</i>	„Múlónak látszik és örök” Tűnődés a személytelen költészetről	588
		589
<i>Csikász István</i>	Ergo sum	592
	Molnárkodom	593
<i>Németh Péter Mikola</i>	Búcsúlevél Bálint úrhoz (Csikász István nekrológja)	594
<i>Sándor Zoltán</i>	A „nagy versvándor” elment a Léthén túlra	600
<i>Jász István</i>	„Így vagyunk együtt”	603
<i>Vass Tibor</i>	Szabódom, hogy a versszöveget	608
<i>Suhók László</i>	„...ezer palócdalát fújva, / bányászvárosom”	614
<i>Bencze Géza</i>	Az inászói Zichy-akna munkásainak fényképe alatt	618

E számunk illusztrációs anyagát Molnár Péter Somoskőújfaluiban élő szobrászművész munkáiból válogattuk (fotó: Gyurián Tibor).

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
XLVII. évfolyam
2001. 6. szám, november

Főszerkesztő:
PRAZNOVSZKY MIHÁLY

Főmunkatárs:
NAGY PÁL
(*Párizsi Magyar Műhely*)

A szerkesztőség tagjai:
MARSCHALKÓ ZSOLT *szerkesztő*
DR. KOVÁCS ANNA *tanulmány*
DUKAY NAGY ÁDÁM *szépirodalom*
BAKOS FERENC *művészet*
LIPTÁK GYÖRGY *tipográfia*

A Nógrád Megyei Közgyűlés folyóirata.
Kiadja a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
3100 Salgótarján, Kassai sor 2.

Felelős kiadó:
OROSZNÉ KATONA ANNA

Készült:
POLAR STÚDIÓ, *Salgótarján*

Lapunk megjelenését támogatta:
a NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA és
a NEMZETI KULTURÁLIS
ALAPPROGRAM

Szerkesztőségi fogadóórák:
csütörtök 11–16 óra között

A szerkesztőség levélcíme:
3101 Salgótarján, Pf. 270
Telefon: 32/416-777/112-es mellék
Fax: 32/316-482
Internetcím: www.bbmh.hu/palocfold
E-mail: palocfold@bbmh.hu

Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár,
előfizethető ugyanitt.
Folyóiratunk megvásárolható
az Írók Boltjában
Budapest VI., *Andrássy út 45.*

2001-ben megjelenik 6 alkalommal.

Ára: 200 Ft

Előfizetési díj egy évre: 900 Ft

Kéziratokat és rajzokat megőrizzük,
és nem küldünk vissza.

ISSN: 05555-8867

INDEX: 25925

Bihari Sándor

AZ IDŐ HATALMA

Halott már mindenki, akire
fölnéztem életemben;
most már ahol vagyok, akárhol
meg kell hajtanom a fejem.

Baranyi Ferenc

TARJÁNIG URBINÓN ÁT

Czinke Ferenc halálára

A nagyrozvágyi Meszeske tanyáról
Tarjánig Urbinón át vitt az út,
Kuopiót s Pácint sem elkerülve,
mind csöndesebb tihanyi pihenőkkel

Mediterrán egek kevély azúrját
dézsmáld meg, hogy feldúsítsd a dűlők
tétova és szánalmas szilvakékjét
a keréknyommal kanyargó fasorban.

Bodzák, akácok poros lombja hívta
segítségül a messzi finn fenyőket,
hogy örökzöld lehessen a reménység
a rég megőszült szőke Tisza mentén.

Most leszálltál egy színtelen világba,
ahol az árnyak impresszionistán
elmosódó alakban kavarnak
a nemlét mindig naptalan mezőin.

De színeket, vonalakat feledtél
a felvilágban, hogy a fénytelenység
s formátlanság lentről felszínre törvén
ne itt lelhessen végleges hazára.

Dienes Eszter

CSONTVARÁZSOLÓ

Hideg halál jön,
Isten hidege,
csontvarázsoló
lábunk alatt majd hópihék,
halálos surranó.

Kő darab.
Kő-magány.
Nem repül.
Síron a
kőgalamb
kőre ül.

Ittmaradt
kőgalamb
kő-apám
sírján a
kő-magány
kőmadár.

Galamb képében hűtlen
másik légtérbe tévedt,
másképp hordja a szívét
másképp feszül az égnek.

Másképp beszél a szépről,
másképp hazudik,
másképp beszél a népről,
másképp szavazik.

Nem beszél kényre-kedvre,
szív bőségéről szól a száj,
igazat mond és halkán
üzen az Apám.

Kőgalamb.
Kőmadár.
Nem repül.
Sírján a
kő-magány
kőre hül.

Kiscseri Mihály

EGY ÉS EGY

(Pál apostol apokrif)

A nyirkos januári közhely:
Köd lehetetleníti a látóhatárt.
Körvonal nélküli világ közepén
– elmosódó pont – tétovázol.

Járdaszélen koszlott fenyőfák halma,
Messze még a húsvét barkaága.
Kukázó gyűjt kenyeret papírsákba.

Amaz egynek bűnesete terül a láthatatlan tájra.
Noé, Ábrahám, kukázó kutyával,
Egyre megy: egy kenyér, egy test, egy halál.

Vonuló vándorpontként
Égre nyitott szemetes gondolák sorfala előtt.
Ködteli öblükből szózatot várnál,
Nem a láthatatlan zajmocskos lüktetést:

Az egy kenyérből tenyérbe darabkát!
Ha amaz egy által elhatott a kárhozat,
S ha Egynek által az élet megigazulása.

(2001. február 5–7.)

Tari Lujza

AKI SZOLGÁLATOT VÉGZETT – A 100 ÉVE SZÜLETETT RAJECZKY BENJAMIN EMLÉKEZETE

Tisztaszívű, hűséges szolgálat. Ez jellemezte Rajeczky Benjamin ciszterci szerzetespapot, a népzene és a gregorián nemzetközi hírű kutatóját, a Budai Szent Imre Gimnázium egykor legendás hittan- és ének-zenetanárát. Nevét sokan ismerik, s nemcsak azok, akik közvetlenül tanítványai, vagy munkatársai lehettek. Legtöbben, természetesen szűkebb hazájában, Heves és Nógrád megyében ismerhették, mely területhez élete végéig hűséges maradt. Ők elsősorban az élet gondjait-bajait enyhítő reverendás, vagy civil ruhás szerzetes papot, a pásztoi utcákon egy néhány mondatot mindenkivel szívesen váltó egyszerű, kedves és minden iránt figyelmes embert látták benne. Látták persze a szokatlant is: a hasznosi dombokon fiatalokat is meghazudtoló frissességgel sielő, kezdő sízőket tanító sportembert, az öregeket dalokról, régi szokásokról faggató, kottázó tanárt, vagy a vonathoz külföldi vendéget kísérő, idegen nyelveken beszélő szerény úriembert. Környezetében érthető módon sokaknak sejtelve sem volt arról, hogy legemberibb emberségén túl ki és mi is Rajeczky Benjamin. S amikor már öregedett, s kezdett híre lenni annak, hogy „nagy ember”, sokaknak sejtelve sem lehetett arról, mitől az. Nem tudhatták, mit köszönhet neki a hazai és a nemzetközi zenetudomány, az egyházzene, a zenepedagógia, s miért tekinthetnek rá oly sokan, mint polihisztorra, mentorra, biztos ízlésű muzsikusra. Egyet viszont mindenki pontosan felfogott, ha csak egyszer is kapcsolatba került vele. Azt, hogy elragadó személyiségéből egyszerre sugárzott a szerzetesi alázattal párosuló kötelességtudat, az élet iránti ártatlan kíváncsiság és egyben annak mély ismerete, egyszerre a komolyság és a vidám életöröm. Legfőbb tulajdonsága azonban az volt, hogy mindezeket másokra is át tudta sugározni. Aki a közelébe került, az előtte vallási értelemben vett gyónás nélkül is gyónt, s feloldoztatott. A feloldozás (legalábbis fiataloknál) gyakran egy „Te, gyerek aztán legközelebb...” mondattal történt meg egy bátorító, kedélyes hátbavágás, és sosem kenetteljes, patétikus papi intelmek kíséretében. Derű, pátoszmentes mély hit párosult benne az élet rendjének bölcs elfogadásával és a világ jobbulásáért tenniakarással. Ezek adták azokat a sugárnyalábokat, melyek láthatatlanságukban is ragyogó, meleget adó glóriát fontak feje köré.

Könyveinek, tanulmányainak, az általa szerkesztett hanglemezeknek, mások munkáit méltató műismertetéseinek listája hosszú oldalakat töltene meg. Zenekutatóként elsősorban a gregorián és a népzene területén folytatott kutatásokat, de jelentősek az általános zenetörténet és az egyházzene területén elért eredményei is. A hazai és a nemzetközi szaktudomány különösen nagy tisztelettel adózott azoknak a kutatásainak, amely elindításában majd magas szintre emelésében idehaza és külföldön egyaránt nagy szerepe volt. Ez pedig a népzene és gregorián párhuzamait, kapcsolatait feltáró munkássága. Zenepedagógiai elvei ma is teljes értékűek és sok szempontból ma is megvalósításra várnak.

A nagyközönség persze, ha tudja is ki volt Rajeczky, természetesen nem a gyakran csak külföldön, idegen nyelveken megjelent művekből ismeri a nevét, hanem főleg ismeretterjesztő munkáiból: rádió- és televízió műsorai-
ból. Ilyen céllal írt előadásait mindig egyszerűen fogalmazott, közérthető formában mondta el a szépre-jóra nevelő szerzetespap tanár legodaadóbb, örök tanítási szándékával. E tevékenységét élete utolsó korszakából már hang- és filmszalagok őrzik, de tömegével ismertetett ő zeneműveket, vezetett be hangversenyeket már fiatal tanárként is. Személyes visszaemlékezései szerint ezeket a bemutatókat különösen fontosnak tartotta, pedig néha előfordult, hogy a rossz közlekedési viszonyok miatt gyalog baktatott fel Pásztóráról Budapestre a téli havas, latyakos, vagy esős időben, hogy a vállalt előadást megtartsa. Előfordult ilyenkor, hogy mire felért, derékig vizes lett a reverendája, s teljesen átázott a cipője. Ezeket az emlékeit később persze mint valami jó tréfát, harsányan nevetve idézte fel olyanformán, hogy „hát, bizony kutya dolog volt, dehát nem lehetett nem menni, mikor ott várta az embert a sok gyerek! S mikor aztán látta az ember azt a sok örömet az arcukon, a szemük csillogását a hangverseny alatt, hát már nem is fázott úgy abban a nedves ruhában. A hangverseny alatt meg valahogy csak megszáradt a ruha, lehetett visszabattyogni Pásztóra. Csakhát akkorra meg már olyan sötét lett, hogy azokba a lyukakba is belelépett az ember, amiket addig kikerült. Egyszer Gödöllőnél egy nagyon mély kátyúba léptem, teljesen sáros, vizes lettem.” – emlékezett vissza személyes beszélgetéseinkkor.

Azoknak, akik személyesen ismerték, még ma is élő valóság. 90. éve felé járva is sokan megcsodálhatták friss, ruganyos járását, dús orgánumát, szemének eleven, derűs csillogását, megtapasztalhatták mindenre nyitott, friss szellemét. Szinte hihetetlen is hogy a kortalan Béni bácsi idén már 100 éves lenne. A naptár azonban figyelmeztet bennünket: ha élne, november 11-én töltené be a 100. esztendő, s már 12 éve nincs közöttünk.

Béni bácsinak írom, hiszen nemcsak gyerekkoromtól ismertem (a Rajeczky ház második otthonom volt), hanem abban a kitüntetésben is részesülhettem, hogy később kollégájaként is éveken át együtt dolgozhattam vele. (A protekcióra gyanakvók kedvéért meg kell jegyezni: abban, hogy ugyanabba az intézetbe kerülhettem amelyben ő is dolgozott, neki közvetlenül semmilyen szerepe nem volt, sőt, mint tanáraimat, őt is meglepte döntésem, hogy jól indult aktív muzsikusi pályafutásomat felcseréltem a zenetudománnyal.) Béni bácsinak hívta őt mindenki, beleértve azokat a nála fiatalabb, de ma már szintén tiszteletreméltó kort megérett külföldi kollégáit is, akik a születésének 100. évfordulójára 2001 augusztusában Pásztón rendezett nemzetközi konferenciára eljöttek leróni iránta való tiszteletüket. S e nevet, „Béni bácsi”, mint egy különös fogalmat és szimbólumot a Rajeczkyt személyesen már nem ismerő legfiatalabb külföldi zenekutató kollégák is azonnal átvették, mintegy bizonysgot téve ily módon is az őt jellemző szellemiség elfogadásáról: az elődök tiszteletének és a tudósi hagyományok továbbvitelének fontosságáról.

1901. november 11-én született Egerben, s szülei a Ferenc keresztnevet adták neki. Az egri gimnáziumból tizenhat éves korában Zircra került a cisztercita rendbe, s novícius idejének letöltése után a rend tagja lett, Benjamin névvel. A család is ekkoriban került át Pásztóra. 1921-től Ausztriában, az innsbrucki egyetem teológia szakán folytatta tanulmányait, ahol művészettörténetet is hallgatott, majd hamarosan beiratkozott a zenetudományi szakra is. Zenetudósként itt alapozta meg európai népzenei-zenetörténeti szemléletét, s közben a gyakorlati zenében is folyamatosan képezte magát. Pedig már addig is sokoldalú muzsikusi felkészültségről tett tanúbizonysgot, hiszen Egerben és Zircen is tanult zenét: hegedült, furulyázott, harmóniumon játszott. Innsbruckban énekelt a gregorián kórusban, majd másodéves korától már maga vezette azt, játszott a növendék-zenekarban, s mindig készen állt arra, hogy helyettesítsen egy-egy hiányzó hangszert. Amolyan zenei mindenes volt, s lelkesen segítette, korrepetálta a gyengébbeket és a kisebbeket. Több nyilatkozatban, rádióriportban szólt arról, hogy éppen azért kérte magát Innsbruckba, mert tudott a város pezsgő zenei életéről. Közben pedig az Ausztriában az Universal Edition kottakiadványain keresztül frissen megjelent Bartók és Kodály művekkel (zongorakíséretes dalokkal és zongoraművekkel) ismerkedett meg, s Kodálynak a magyar zenei viszonyok és általában a művelt magyarság megteremtésével kapcsolatos, akkoriban megjelenő írásait olvasta, melyek mélyen hatottak rá.

Az innsbrucki egyetemi tanulmányok befejezése és teológiai doktori diplomájának megszerzése után 1926-tól a Budai Szent Imre Gimnáziumba került, mint hittan és énektanár. Ott hamarosan kiderült, hogy a zenetanítás színvonala az egyébként igen magas szintű iskolában messze elmarad a kívánatostól. A tananyag nagyrészt a 19. századból öröklött német alapú tanalokból állt, s a módszerek sem voltak megfelelőek az elemi iskolai ének tanítására. Jól tükrözte ez az akkori hazai állapotokat, ám a Kodály írásaival és muzsikusi képzettséggel felvértezett Rajeczky mindezt nem nézte tétlenül. Nem sok időbe telt, s hamarosan sikerült magas szintű, új alapokra helyezett ének-zenetanítást megvalósítania. Mindezt akkor értékelhetjük igazán, ha tudjuk, hogy már a legelső évben megmutatkozó jó eredményeit heti egy énekórán érte el, továbbá, hogy énekóra csak az első két évfolyamban volt. Ő mégis létre tudott hívni egy iskolai ének-és zenekart, melyekben később kiváló vezető muzsikuskok (pl. Járdányi Pál, Dávid Gyula, Novotny Gergely, Pallagi János) illetve nem zenei pályára került, de szintén jó zenei adottságokkal rendelkezők (pl. Eckhardt Sándor, Várbíró György, Geszler György stb.) énekeltek és zenéltek. Ilyen irányú működése nem maradhatott visszhang nélkül, annál inkább, mert maga is egész sor pedagógiai írást adott közre. Az 1930-as évek elejére Ádám Jenővel, Kerényi Györggyel, Bárdos Lajossal és másokkal hamarosan létrehozták a Magyar Énekotatók Szövetségét, melynek főtitkárává őt választották meg. A már fiatalon legendás hírű ének-zenetanár pedagógiai módszerének fontos részét képezte, hogy a zenét egyrészt Kodály szellemében a magyar népzene keresztl, másrészt szerzetesi hivatásának szellemében a gregorián zenén keresztl szerettette meg. Hozzá tartozott ehhez a módszerhez (s ezért különbözött is Kodály módszerétől), hogy Rajeczky már a tanítás legkezdeti fázisában egyenrangúnak tekintette az énekes és hangszeres zenét (Kodály a hangszertanulást néhány év énektanulásra alapozta), valamint egyformán igyekezett számukra klasszikus zenét, azon belül egyformán a régi (sok, idehaza addig ismeretlen kora-középkori mester művét) és kortárs zenét, valamint gregoriánt és népzeneét tanítani. Alapvetően új volt az az elgondolása is (és tudomásunk szerint e tekintetben az első kezdeményező), hogy a tanulóknak az órákon eredeti népzenei hangfelvételeket mutatott be az 1937-től Pátria címmel megjelent autentikus népzenei hanglemezekről, a cserkész táborokba pedig kiváló tudású falusiakat hívott meg, hogy a gyerekek közvetlenül tőlük tanulhassanak népdalokat. Bartók, Hindemith művek bemutatói, s a tanítványok által emlegetett idős parádi énekes (a Rajeczky gyűjtések ismeretében nagy valószínűséggel Tarjáni Bálint) egyenrangúan kaptak helyet pedagógiai programjában. Éppúgy, ahogy az általa alapított és más-

---

hol is szorgalmazott rezesbanda meg a furulya is helyet kapott az egyszólamú gregorián ének mellett. (Furulyaiskoláján nemzedékek nőttek fel.) Pedagógiai hatékonysága ekkoriban már közismert: a ma is modern *Énekes Ábécé* elemi iskolai énektankönyv 1938-43 között tíz kiadást ért meg, s az első kiadás egyetlen hónap alatt elfogyott (Kerényi Györggyel készítette).

Közben mint jó hírű tanár újból iskolapadba ült: Kodályhoz iratkozott be a Zeneakadémiára. Ekkoriban (és még sokáig) népzénét nem tanítottak önálló tantárgyként, így Kodálynál hivatalosan zeneszerzést tanult. A zeneszerzés órákon illetve azok után azonban a népzenei stílusokban is elmélyedhetett. (Volt zeneszerzős évfolyamtársa, Sulyok Imre jól emlékszik arra, milyen kitűnő falsett hangon énekelte a Palestrina művek legmagasabb szólamait, s hogy Kodály az órák végén hogyan hívta vissza Rajeczkyt, hogy még beszélgessen vele.)

1939-40-ben római zenei tanulmányúton járt, s ekkoriban már a zenetudományi munkákba is bekapcsolódott: olasz-magyar zenetörténeti kapcsolatokról írt, gregorián forrásokat adott közre, *Kis zenetörténet* címmel az iskolákban és a nagyközönség számára is használható könyvet tett közzé.

Hamarosan felismerte a népzene gyűjtés szükségességét, s az egyik legkitűnőbb gyűjtővé és népzene-lejegyzővé vált, akihez később jó nevű külföldi szakemberek is kezdőként jártak gyűjtési- és lejegyzési stúdiumokra. (A lejegyzés a hangfelvételeken lévő dallamok kottaképben rögzítése. Nem könnyű feladat, különösen az archaikus előadású, dúsan cifrázott dallamok esetében.) A népzene gyűjtést 1935-ben kezdte meg Taron és Zirc közeli dunántúli falvakban.

A háború után az egyházi iskolák feloszlatását követően őt is elbocsátották tanári állásából. Bár meghívást kapott a Pázmány P. Tudományegyetemre, ott is csak 1946-ig taníthatott. Már neves pedagógus, külföldön is elismert zenetörténész, szerzetesi hivatása miatt azonban a népzene tudományi kutatásokat nem folytathatja hivatalos, állami alkalmazásban. Mint megbízható neves szakembert, Lajtha László foglalkoztatja őt a Néprajzi Múzeum Zenei Osztályán. A rábízott (nem könnyű munkát) azonban ingyen végzi – még Pásztó-Budapest-i útiköltségét is maga fizeti. Lajtha komoly munkaerő- és szakember-hiánnyal küszködött már a háború előtt is, a háború után pedig teljesen egyedül maradt. Érthetően támogatná tehát Rajeczky kinevezését, s levelezik is az érdekében. Ekkor persze még nem sejtheti, hogy néhány év múlva politikai okból neki is távoznia kell majd a múzeumból. Rajeczky életének legnehezebb, legbizonytalanabb időszakára következett, különösen azt követően, hogy a szerzetesrendeket is feloszlatták. (1945-ben ő lett a pásztói cisztercita rendház perjele.) Egy 1958

őszén kelt szűkszavú önéletrajzában így vallott erről az időszakról: „1946-tól a VKM [Vallás-és Közoktatási Minisztérium] felkérésére ... a Néprajzi Múzeum népzenei osztályán végeztem szolgálatot...” Ez a találó szolgálat szó távrolról sem csak az alkalmazotti jogviszonyt jelző szakkifejezés: ő valódi szolgálatot teljesített azzal, hogy Lajtha távollétében egyszemélyes mindeneként ingyen látta el az osztály mindenféle feladatát, s közben állandó politikai ellenőrzésnek, sőt provokációnak volt kitéve. 1950-ben végre kinevezték, ám ezután is sokféle formában nehezedett rá a politikai nyomás. Rajeczky minden tudományos felmérésnek álcázott politikai vizsgálatra a tudományág valós problémáit bemutató iratban válaszolt. Ha pl. az osztállyal kapcsolatban arról érdeklődtek, kik és milyen célból látogatják a népzenei gyűjteményt, a kérdést ügyesen megkerülve többek közt ezt válaszolta *Pro Memoria a Népzenei Osztály helyzetéről* címmel készített beadványában: „A jelen helyzetben a Népzenei Osztálynak egyetlen munkaereje van, akinek a közönség kiszolgálása, a költségvetések és jelentések elkészítése mellett a felvételek lebonyolítására, a helyszíni gyűjtésre, főleg pedig a sok időt igénylő lejegyzésre (a támlapok elkészítéséről nem is beszélve) alig marad ideje.” (Tegyük hozzá: a közönség kiszolgálása részben az osztályra rendszeresen bejáró, igyekvő, érdeklődő fiatal kutatójelöltekkel való intenzív foglalkozást jelentette, részben pedig a nagyközönség kiszolgálását.) Ha 1951-ben a „dolgozó nép” zenéjével foglalkozó „új” népzene-kutatói munka helyzetéről vártak tőle beszámolót, ő a legnehezebb sztálinista időben is vállalta, hogy kifejtse véleményét, miszerint e tudományág csak akkor újulhat meg, ha végre intenzíven folytatni tudja mindazt, amit a háború megszakított, s amit a század első felében Bartók és Kodály munkássága már megalapozott és nagyon is újként előkészített. 1952-ben megírta összefoglalóját a tudományág addig elvégzett munkáiról, a kialakult (és más országok által is nagyra értékelt) módszerek és hagyományok folytatásának szükségességéről, s a jövőbeli feladatokról. Írásában – csakúgy, mint példaképei, Kodály és Bartók korábbi írásaiban – természetesen fogalmazódik meg, hogy a népzene kutatása nem öncélú, s hogy minden új eredmény az addig elnyomott tömegek zenei kincsének megismerését célozza, ahogyan már az elődök el is kezdték azt. A népzene-tudomány módszereit tekintve viszont csakis tudományos lehet, mely módszereket magának kell kialakítania, s e módszernek a tisztán zenei szempontú elemzés is szoros részét kell, hogy képezze. Az írás abban az időben jelent meg, amikor a hosszú vajúdas után 1951-ben végre elindított Magyar Népzene Tára sorozatot és különösen Bartók Bélának a tisztán zenei alapokon nyugvó zenei rendszerét súlyos támadások érték a szakma zsdanovi szellemű hazai képviselői részéről. Az amerikai emigrációja miatt halálában is megbélyeg-

---

zett Bartók legnagyobb súlyú népzene-tudományi munkájának, a zenei rendszerbe foglalt magyar gyűjteménynek a kiadása a sztálinista vezetés letűnte után is még jó ideig nem kerülhetett szóba. A magyar népzenei dallamtípusok bemutatását célzó Népzene Tára sorozat pedig azzal a kompromisszummal folytatódhatott, hogy először a „dolgozó nép” mindennapi életéhez kapcsolódó dallamok – azaz a szokásdalok – kerültek bemutatásra. A tisztán zenei szempontú (ily módon néptől idegennek sőt imperialistának bélyegzett) zenei rendszerezésű dallamok először csak a sorozat VI. kötetében láthattak napvilágot (1972), de már a Rajeczky által szerkesztett V., Sirató kötetben (1965) is jelen van az egyes területeken jellemző siratótipológia. 1952-ben mindenesetre nem kis bátorság kellett ahhoz, hogy valaki épp csak kikerülve a létbizonytalanságból, az akkoriban hirtelen támadt sajátos szakzsargon használata nélkül is el merje magyarázni, miért szükséges a zenei rendszerezés, miért és hogyan tudja az majd kiegészíteni a műfaji, funkciós stb. szempontú rendszert.

Térjünk rá népzene-gyűjtéseire, amely nemcsak a nagyközönség előtt, hanem, jószerével a szorosabb szakma előtt is ismeretlen. Ennek oka is rá jellemző szerénység: ő a közös gyűjteménybe szánt gyűjtéssel is szolgálatot végzett, s egyszer sem lehetett a szájából olyasmit hallani, hogy „az én gyűjtésem”, annál többet a mások gyűjtéseinek dicséretét. Számára az volt a fontos, hogy az általa összegyűjtött népdalkincs a (már a 19. század folyamán megálmodott) közös gyűjteményt szaporítsa, nem pedig az, hogy kimutatásokat végezzen, hány faluban, hány előadótól hány dallamot sikerült feljegyeznie. Jellemző például, hogy 1951 után is intenzíven folytatta a gyermekjátékdallamok gyűjtését, azt követően, hogy A Magyar Népzene Tára I., gyermekjátékokat tartalmazó kötete megjelent. Tudta tehát, hogy gyűjtése már nem kerülhet be a közös kiadványba, ám tudósi meggyőződése volt, hogy a kötet kiadása nem jelentette az anyagfeltárás befejezettségét és különösen nem jelentette az összegyűlt anyag vizsgálatának mellőzhetőségét. Ezért sokakkal ellentétben ő fáradhatatlanul foglalkozott tovább azokkal a témákkal is, amelyek egy rövid időre megoldottnak tűntek. Gyűjtéseiben a szülőföldön és általában a szélesebb északi földrajzi sávban végzett feltárások jelentik a legnagyobb súlyt. A Palócvideken időrendben a következő falvakban dolgozott: 1935-ben Taron, 1948 februárjában Pásztón, majd az 1950-es években egész sor Mátra-i és Mátra környéki faluban: 1952 augusztusában Szuhahután, Mátrakeresztesen, Hasznoson, Dorogházán, szeptemberben Hollókőn, októberben újból Szuha-hután. 1954 februárjában Atányban, Pásztón, Taron, júliusban Felsőtárkányon, Mátramindszenten, augusztusban Terpesen, Felsőtárkányon, decemberben Bodonyban, Parádon,

---

Nagybárcányban, majd újból Felsőtárkányon járt. Közben már az 1940-es évek végétől bekapcsolódott Domokos Pál Péter mellett a Dunántúlra telepített moldvai csángó és bukovinai székely népzenei hagyomány feltárásába, s egyedül is és Balassa Iván néprajzkutatóval közös gyűjtőutak keretében is jelentős gyűjtőmunkát végzett a Zempléni hegyvidéken és a Bodrogközben. 1952-re ő fejezte be Lajtha Lászlóval a megkezdett és a második világháború által megszakadt Pátria lemezsorozat kiadásra előkészítését. Ekkor 100 újabb hanglemez készült el, amelyek már nem kerülhettek kiadásra. 1955-ben újból Bodonyban és Mátranovákon dolgozott. 1960-tól jelentős dallamkincset tárt fel még az Alföldön, melyből kiemelkedik a sajátos néprajzi arculatú Tápén, valamint a Jászságban gyűjtött anyag, főleg az egyházi népének szempontjából. 1968-ban újból gyűjtött Pásztón is és ekkor már jó minőségű magnetofonnal tudott dolgozni. Mert szerénységére persze az is jellemző volt, hogy bár nagyon is érzékeny volt az új és jó technikai lehetőségek iránt (a népzene gyűjtések nemzetközi történetét is ő foglalta össze írásban), a jó gépek használatát általában átengedte másoknak. E hatalmas gyűjtő- és a hozzá kapcsolódó archiváló, dallamrendszerező munka mellett írja meg és adja ki alapvető fontosságú tanulmányainak egész sorát. Közben fáradhatatlanul tanít, persze most már nem hivatalosan: a Néprajzi Múzeumban fiatal néprajzkutató muzeológusokat tanít idegen nyelvre, azért, hogy ne szakadjanak le a világtól, megismerhessék a korábbi illetve az országba véletlenül bejövő nyugati szakirodalmat. S közben Lajtha hangszeres kiadványaihoz készíti a legbonyolultabb hangszeres zenei lejegyzéseket. A lejegyzések készítése Rajeczky részéről szintén szolgálat. A Bartók és Kodály által megalapozott hazai népzene tudományi iskola a lejegyzési módszerek kidolgozásában is élen járt. Rajeczky nem hiába tanult Kodálynál és nem hiába vizsgálta tudományos munkában is Bartók lejegyzési módszerét: módszereiket jól alkalmazta, sőt tovább finomította őket. Hamarosan olyan lejegyzővé vált, akire minden fontos népzenei forráskiadványnál rábízhatták a legkényesebb, legnehezebb, legdúsabb díszítésű dal-
lamok és persze a technikailag legöregebb, ezért sistergő, gyenge hangú fonográfhengerek anyagának lejegyzését. Neve a lejegyzéssel kapcsolatban azonban ma sem kapja meg az őt megillető elismerést. Idehaza azért nem, mert Lajtháé elhomályosítja (Rajeczky nevét a megjelent kötetekben végül fel sem tüntették), külföldön pedig azért nem, mert erről az oldaláról csak azok ismerik, akik személyesen tanultak nála. Sajnos olyan külföldi tanítványa is akadt, aki azzal hálálta meg a szakszerű bevezetést a lejegyzés gyakorlati és elméleti részébe (és annak idegennyelvű irodalmába, melyet Rajeczky gyűjtött egybe), hogy hazatérte után a Rajeczkytól frissen megtu-

---

dottakat sürgősen megírta egy szaklapba. A cikkben természetesen egy szóval sem említi mentorát, s jóformán még a magyar lejegyzői iskolát sem. Mindent saját friss kutatásként mutat be, s azóta természetesen őt tekintik a lejegyzés elismert szakemberének.

Rajeczky Benjamin népzenegyűjtéseiből *A Magyar Népzene Tára* sorozat és több más tudományos kiadvány természetesen közölt dallamokat, gyűjtései azonban mégis ismeretlenek, mert önállóan nem jelent meg népzenei gyűjteménye, pedig falumonográfiát is tervezett. (Az önálló gyűjtemények hiányában nincs egyedül.) Tulajdonképpen a Domokos Pál Péterrel közösen szerkesztett, részben közös gyűjtésüket tartalmazó és Rajeczky által lejegyzett *Moldvai csángó népzene* három kötete képez kivételt, melyből az utolsó kötet már Rajeczky halála után jelent meg. (A III. kötet megjelenését nagyon várta, a kiadás azonban hosszan elhúzódott.)

Szerénységére jellemző, hogy egyetlen darabot sem adott ki saját gyűjtéséből a *Magyar Népzene* c. hanglezem-sorozatán sem (1969, 1972 és 1974). Az eredeti népzene bemutató lemez újszerű volt abban, hogy azonos elrendezésben és külön-külön is átfogóan mutatta be a magyar népzene minden lényeges elemét. A háromszor négy lemez minden első lemeze a régi stílus különböző stílusrétegeiből, második lemeze az európai rétegbe valamint az új stílusba tartozó anyagból mutatott be népdalokat, harmadik lemeze a hangszereket és hangszeres zenét, a negyedik pedig a népszokások dallamait tartalmazta. A lemezeken található dallamok sokaknak valódi művészi élményt jelentettek, Rajeczky lényegretörő magyarázatai pedig egyaránt szóltak a szűkebb szakmának és a szélesebb közönségnek. A sorozat második tagja Párizsban a nemzetközi hanglezem versenyen nagydíjas lett. Amikor aztán idehaza egy riportban arról kérdezték, mit szól ehhez a kitüntetéshez, akkor azt válaszolta, hogy zenepedagógusként igazán annak fog örülni, ha a lemez minden iskolába eljut, s szerepet játszik majd az ifjúság zenei nevelésében. Ez az óhaja sajnos csak részben valósult meg, a lemez-sorozat azonban iskolán kívül is tanított (ma is állandóan keresett cikk a hanglezem-piacon), s nagy szerepe volt a népzenei mozgalom alakulásában. Mivel a kísérfüzet angol, német, francia és orosz nyelven jelent meg, a sorozat a külföld számára mint lemezkiadvány-típus jelentett mintát. A lemez nagy hatású volt azért is, mert rajta a teljes magyarság megszólalt (Kárpátalja kivételével, ahová az 1980-as évek végéig nem jutott el népzene-kutató, az igen korai gyűjtések anyaga pedig nem volt használható). Rajeczky, mint korábban, most sem törődött a politikai nyomással. Ha témája megkívánta, a legkritikusabb időkben is bátran vállalta, hogy a teljes magyarság népzenejének kutatója, s akár munkája címében is megjelölte,

---

mely népcsoportról, vagy földrajzi területről kíván szólni. Felvidéki lakodalmasról és székely betlehemesről írt abban az időben, amikor a Magyarországtól elszakított területeken élő magyarságról szólni sem volt szabad. Mivel a hanglemezsorozaton számos határon túli magyar előadó is szerepelt, tekintettel az adott politikai helyzetre, az előadók nevét, saját érdekükben nem tüntette fel. (Ezért viszont néhányan igyekeztek rásütni a tudománytalanság vádját.)

1958-ban Kodály áthívta dolgozni az általa vezetett intézetbe, a Magyar Tudományos Akadémia Népzene kutató Csoportjába. 1959-ben osztályvezetői rangot kapott, s egyben ő lett Kodály helyettese. Mestere halálát követően (1967) ő lett az intézet megbízott igazgatója. Kinevezésére azonban már nem kerülhetett sor, mert a Magyar Tudományos Akadémia vezetőségét időközben figyelmeztette néhány hatalomra törő munkatársa, hogy egy akadémiai intézetben nem lehet igazgató egy szerzetes pap. Ekkoriban a Népzene kutató Csoport létét is veszély fenyegette, s Rajeczkyt 1970-ben nyugdíjazták. Megfoszthatták a posztjától, de nem foszthatták meg mindennapos egyházi és tudományos teendőitől: még nagyobb lendülettel látott hozzá az előtte álló feladatoknak. Nagy energiával dolgozott tovább itthon (jelentős középkori kéziratok felfedezésének időszaka ez) és külföldön, hiszen ekkoriban már több nemzetközi feladata is volt az International Folk Music Council (későbbi nevén International Council for Traditional Music) Unesco szervezetben, ahol egy munkacsoport vezetésével bízták meg, s a legmagasabb vezetőségi testületébe is beválasztották. Az 1970-es évtizedben az 1980-as évek elejéig szinte nagyobb megbecsülést kapott külföldön, mint idehaza. A nemzetközi népzene kutató és a gregorián kutatás kezdetől elismerte és igen nagyra értékelte munkáját. Számos külföldi meghívásnak tett eleget, konferenciákon vett részt, egyetemeken tartott előadásokat, egyes egyetemek díszdoktorrá választották, itthon azonban még kandidátusi fokozatot sem szerezhett. A két holt nyelven (latin és görög) kívül beszélt (és írt, olvasott) németül, angolul, olaszul, franciául, olvasott spanyolul, tudott valamennyire lengyelül, olvasott szlovákul és jártas volt a cirill betűs bolgár irodalomban, de mert nem volt hajlandó marxizmusból vizsgát tenni, nem pályázhatott a zenetudomány kandidátusa címre. A helyzet tarthatatlan volt, hiszen külföldön a zenetudomány legmagasabb fórumain ő a legmagasabb szinten képviselte Magyarországot, a szakma tehát nyomást gyakorolt a megfelelő fórumokra. Így az idős Rajeczky a 80-as évek elején végre marxista vizsga nélkül is pályázhatott a kandidátusnál mindjárt magasabb fokozatra (a tudomány doktora fokozat). Nyugdíjba vonulása óta erősebben formálódott körülötte az önálló hazai gregorián munkacsoport is.

Abban, hogy ilyen csoport kialakulhatott, Rajeczky szerzetesi szolgálata szintén óriási szerepet játszott. A politikai helyzet még nem tette lehetővé egy ilyen munkacsoport létrejöttét, s a téma nyílt tanítását. Tanítványaival ebéd utáni sétálások alkalmával, vagy pásztói otthonában vitatta meg a kérdéseket, s a budai várban gyakran parkokban tanította a paleográfiát. Bábkodott a Schola Hungarica gregorián kórus megszületésénél, ő írta a Magyar Gregoriánium hanglemezsorozat egyes darabjaihoz a bevezetőt, s részben maga szerkesztette a hanglemezeket. Pedig közben egészsége is megrendült: lábtrombózis figyelmeztette korának múlására. Gyors felépülését követően azonban ha lehet, még nagyobb lendülettel folytatta a munkát. Szakbizottságok és szerkesztő bizottságok tagjaként mindig fontos javaslatokkal állt elő. Szabolcsi Bence halálát követően ő vette át a *Magyarország zenei története* c. sorozat I. *Középkor* c. kötetének szerkesztését, melynek több fejezetét ő írta. Fiatalabb munkatársait is önzetlenül segítette, nemcsak szakmai tanácsaival, hanem szakszövegeik idegen nyelvre fordításával (ingyen), nyelvórák adásával (ugyancsak ingyen). S közben hány pásztói gyereket tanított nyelvekre - szintén szolgálatból, s hány zenét tanulni vágyó ügyében járt el sürgősen (pl. ha valakinek Pásztón nem kapható kotta kellett)!

Hosszú évtizedek után végre újból taníthatott: ezúttal a Zeneakadémia zenetudományi szakán kérték fel tanításra, amit nagy örömmel vállalt el. Immár a hazai elismerés is megérkezett: nyolcvanadik valamint nyolcvanötödik születésnapján a szorosabb zenei- és a tágabb társadalomtudományi szakma (a középkori témáknál fogva gyakran együtt dolgozott történészekkel, irodalmárokkal, a népzene révén pedig néprajzkutatókkal) konferenciákkal ünnepelte (a nyolcvanötödiken Pásztón), a Zeneakadémia pedig professor emeritus címet adományozott neki. Közben megjelent *A népzene-kutatás történetéről* írt könyve, majd a *Mi a gregorián?* c. könyve. Dolgozott egy másik gregorián témájú könyvön is, ám 1987-ben egy váratlan szívinfarktust követően lassabb munkatempót kellett felvennie. Ez egy darabig ment is, ám sokan nem voltak tekintettel sem a korára, sem betegségére. Éppen annyi szívességet kértek tőle, mint korábban, s ő minden kérést – beleértve a más helyetti misézést és egyéb papi feladatok teljesítését is – éppen olyan szívesen és lelkiismeretesen teljesített, mint annakelőtte. Közvetlenül a halála előtt is két munkát adott postára Pásztón, hogy időben megérkezzen Budapestre. Az egyik egy kollégája nagydoktori védéséhez szükséges opponensi vélemény volt, a másik egy magyarról német szaknyelvre fordítás, szintén egy kollégájának. A halála előtti napokban már panaszkodott arról, hogy mindkettő nagy teher neki, nem szívesen csinálja. A köztünk lévő

---

szinte apai-gyermeki viszony okán kifejeztem neki nemtetszésemet, s kértem, adja vissza legalább a fordítást, hiszen le is lehet azt a munkát hivatalos fordítóval pénzért fordíttatni. Ő azonban ragaszkodott ahhoz, hogy ha egyszer elvállalt valamit, azt becsülettel megcsinálja. Mesélik, reggel ellátta a templomi teendőket (a pásztoi papot helyettesítette, aki éppen kirándult a hívekkel), utána elvitte a postára feladni az elkészített, megígért munkákat, s miután befejezte minden szolgálatát, hazament meghalni. A házban lakó, vele egyidős harangozónak meg is mondta: „Jani ne ijedjen meg! Én most meg fogok halni.” Érezte, hogy a második szívinfarktust nem fogja túlélni.

1958-ban Rajeczky Benjamin *Kaszás a földön a halál* kezdetű halottasé nekünk kezdő sorát választotta tanulmánya címéül egyik népzene tudományi munkájához, melyben a népdal történeti előzményeit, nemzetközi összefüggéseit vizsgálta. Több, mint 60 éves papi hivatása során igen gyakran került szembe a népi mondás szerinti harmadik szükséggel, a halállal. Életében számos kedves tanítványát, fiatalabb pályatársát – köztük Járdányi Pált – valamint tisztelt mesterét, Kodály Zoltánt temette el fájó szívvel. A halál zenei vonatkozásaival, azon belül az emberiség egyik legrégebbi önkifejezési formájával, a halottsiratóással, népzene tudósként Rajeczky foglalkozott a legközvetlenebbül. Ki is érthette volna meg nála jobban a könyörtelen halál fájalmának kifejezéseként évezredek óta csiszolódó szokás jelentőségét, ha nem a szerzetes pap, aki annyiszor megadta a haldokló számára a végső feloldozást, környezete számára pedig a lelki békét. A halott-siratók összegyűjtésének megkezdése, zenei vonásainak első összegzése Kodály Zoltán nevéhez, a téma további és igen eredményes kutatása Rajeczky nevéhez fűződik. A Kodályt mélységesen tisztelő Rajeczky Benjamin magánemberként többször emlegette, hogy a sokat tapasztalt és szintén hatalmas önfegyelemmel rendelkező egykori tanára a sirató gyűjtések hanganyagát azzal adta át neki feldolgozásra, hogy „Csinálja Maga, nekem mindig sírhatnékam támad, ha ezeket hallom.” A magánember Béni bácsi ehhez olyasmit tett hozzá, hogy „Hát bizony az ember szemé nem maradhat szárazon ezek hallatán”. A téma kutatásában elért kimagasló eredményeiért Rómában a legmagasabb szakmai kitüntetésnek számító Pitré díjat adományozták neki a *Magyar Népzene Tára V. Siratók* c. kötetének megjelenését követően. A halál a legtisztább életű cisztercita szerzetes, a nemzetközi szaktekintélyű zenetörténész-népzene kutató Rajeczky Benjamins sem kímélte. Meleg szíve, amely sokak baját vállalta át magára, 1989. július elsején, életének 88. évében szűnt meg dobogni. A benne szilárdan nyugvó hittel, derűs-, és a világ kicsinyes földi dolgait humorral fogadó és oldó egyéniségével, mindig oly elevenen, melegen csillogó szemével

azóta már csak felülről ragyog ránk. Halála után posthumusz Kossuth-díjban részesítették. De elegendő-e akár a legnagyobb állami kitüntetés is ahhoz, hogy tudjuk, ki volt ő valójában, s hogy örök példaként állhasson mindenki előtt?

Molnár Péter: Az Idő partján (1985)

Kerekes Károly
O. Cist.

EGY CISZTERCI TANÍTVÁNY EMLÉKEI BÉNI BÁCSIRÓL

Középiskolásként csak három évig voltam tanítványa Rajeczky Béni Bácsinak a budai Szent Imre gimnáziumunkban, miután már öt éven át élvezhettem az egri Szent Bernát gimnáziumunk sajátosan ciszterci atmoszféráját. De érettségim után szerzetesként is tanítványának érezhettem magam még 55 éven át, vagyis Béni Bácsi boldog haláláig. Mert bizonyos tekintetben tanítványa maradtam, vagyok azóta is. Hiszen akik az ő tanítványai voltak, azok számára, úgy is mondhatnám „azokban” – ő most is él.

A magyar ciszterciek szóhasználatából ismerős a budai gimnáziumunk jeles esztéta magyar tanárának, Brisits Frigyesnek a velős mondása: *Az emlékezés tartja össze a világot.* Ezért emlékezik és tesz tanúságot most itt egy ciszterci tanítvány a ciszterci család egy jeles tanáráról, Pásztó város aprajának-nagyjának és szerte e hazában csak Isten tudja hány tisztelőjének nagyon kedves Béni Bácsijáról.

Még mielőtt személyesen ismerhettem volna őt, már egri gimnazista koromban tiszteltem, hiszen az ó- és újszövetségi történetek első igényesebb magyarázatait (tudós bencés barátja, Radó Polikárp társszerzőjeként) alsós hittankönyveinkben ő közvetítette számunkra; nekem külön a már akkor ébredező bibliás érdeklődésem nem kis örömére.

De a lényegre térve, hadd mondjak néhány szót először is a jó Béni Bácsiról a vele való első személyes találkozás benyomásai alapján. 1934-ben történt, amikor már mint ciszterci oblátus (ciszterci aspiráns diák) a hozzám hasonlókkal a budai rendházunkban lakhattam. „Hát te honnan kerültél ide, öregem – szólít meg kedves nevetéssel, miközben egy ebéd utáni szabadidőre való kivonulásunkat szemléli – téged még nem láttalak”. Tisztelettel bemutatkozom, megmondva szülőfalum nevét is. „Hát akkor mi földiek vagyunk”, mondja szinte diadalmasan vállamra csapva kezét. Attól kezdve szent volt a barátság, minden különösebb kivételezés nélkül; én egyébként sem tűntem ki sem különleges énekesi, sem egyéb talentumokkal, csak éppen – jól megvoltunk. Számomra, és egyébként tudomásom szerint egyetlen diákja számára sem voltak unalmasak az ő „okos” családi beszélgetés

---

formában megtartott hittanórái, vagy a szokványos prédikációs felépítéstől és stílustól bár nem vagánykodóan, de eltérő stílusú rövid vasárnapi prédikációi, evangélium magyarázatai. Az utóbbiakat én magam igen nyitott lélekkel fogadtam, bibliásan szólva: „szívemben forgatván”. Hangsúlyozni szeretném, hogy hittanóráinak és prédikációinak a különleges hangvétele sohasem volt különködés, inkább a táj-jellegű borok különleges zamatához hasonlíthatnám. Vele kapcsolatban, az első nagyon mély benyomást keltő találkozáson kívül, semmi különleges személyes élményre nem emlékszem ebből az időből. Viszont egyre több csak rá jellemző történetet sikerült megtudnom róla másoktól. Például hogy innsbrucki teológus korában (1924-ben) egy hegyi túráról hogyan ment haza a jezsuiták Canisianum intézetébe gyalog, átfúródott vakbéllel, görcsöktől gyötörve, egy jajszó nélkül.

És igen sokat megtudhattam diáktársaimtól (anélkül, hogy érdeklődtem volna), milyen kiruccanásai, kalandos vállalkozásai voltak, főként cserkészeivel, 1926-tól fogva. Tanárainktól is hallottunk róla egyet-mást. Pl. a mi osztályunknak is elmesélte az akkor még Hadarits tanár úrként emlegetett, későbbi boldogemlékű Vendel apáturnk, országos hírű fizika tanárunk, hogyan sikerült bemérnie Béni Bácsi „abnormis” zenei hallását. Bebizonyította fizikai méréseivel, hogy azokat a magas frekvenciájú rezgés-számokat, amelyeket a kutyák is csak bizonytalanul fognak: „a Rajeczky tanár úr disztíngváltan érzékeli”. Ha jól emlékszem, ezeket a szavakat használta tudós fizika tanárunk. – Nos, így gyarapodtak, gazdagodtak az én „értékes” ismereteim Béni Bácsiról, már diákkoromban is.

Egy-két szót arról, hogy az egyházi iskolák államosítása és a szerzetesek szétszórátása előtti idők diákjai hogyan fejezik ki véleményüket, és hogyan fogalmazzák a ma már nagyapa-, sőt dédapapa-korú öregdiákok, amikor Béni Bácsiról, vagy egyszerűen csak „az öreg Béniről” beszélgetnek, emlékeznek?

Az akkori (államosítás előtti) tizenéveseknek imponált a hagyományos előítéleteket ugyan nem ostromozó, de azokkal szinte mit sem törődő nyitott szívűség mindannak felkarolására, ami testileg-lelkileg egészségesebbé, gazdagabbá tehet bennünket. Magam is tanúja, sőt olykor részese voltam azoknak a testedző gyakorlatoknak, amelyeket hol cserkészekkel, hol velünk oblátusokkal, hol meg jókor reggel, még a rendház nagyobbik részének felébredése előtt pl. Pomázi Celesztinnel végeztek, „szerzetes létükre tornaruhában”, akkor! Ez hamar ismertté vált a diákság körében, amire a fiúk így reagáltak: Ez igen, ez klassz! – A jó kedélyű szellemi gazdagodásnak, a szív nemes érzelmeinek beplántálására és az emelkedett gondolkodás kivirágoztatására a tiszta forrást Béni Bácsi az akkor már Bartók és Kodály által jórészt feltárt szent örökségünkben, népdalkincsünkben találta meg. E kincs

---

fiatal szívekbe építésének királyi útját prófétai elhivatottsággal szolgálva felmutatva a diákság körében karizmatikus vezetőnek bizonyult. Az ő ihlető, magával ragadó személyisége, a szónak tiszteletre méltó értelmében, fanatizálni tudta a diákokat. Még az olyan lassújárású falusiakat is, mint amilyen pl. én voltam. Az igazán csodálatra méltó azonban az én szememben nem az, hogy a Bartók és Kodály gyűjtötte 101, 102, stb. kiadványokat ezek a diákok „akkor” megvették és dalolták. Engem az nyűgöz le, hogy „ma”, amikor már a „Lement a nap a maga járásán” népdal atmoszférája veszi őket körül, talán még többször és még melegebb szívvel emlegetik egymás közt az öreg Bénit, az aranyos Béni Bácsit: „Igen, az – ember volt! Attól lehetett tanulni! De szép is volt az – akkor...”

Sokan kérdezik: Mi lehetett a titka? Az Istentől kapott tehetségén, édesanyjától örökölt lángoló szívéen, ezermester gépész-lakatos édesapjának benne továbbélő kutató fantáziáján kívül megjelölhető-e még valami, amitől Béni Bácsi végül is azzá lett, amivé lett? – Erre egy mondatban nem felelhetek.

Ezért mielőtt visszakanyarodnánk közvetlen személyes élményeinkhez, ahonnét talán sikerül valamit a „titokból” is megsejtenünk, szeretnénk még Béni Bácsival kapcsolatban két világosan kimutatható és az ő tanári-nevelői gyakorlatában tettenérhető hatást is megemlíteni. Az egyik elméletibb és spirituálisabb, a másik viszont praktikusabb, a próbatételek túlélésében és feldolgozásában talán hasznosabb. – Az első, amit sajátosan ciszterci pedagógiai vonásnak nevezhetnénk, a régi ciszterciek által latinul idézett nevelési szabály: *Summa debetur pueris reverentia*; vagyis: A legnagyobb tisztelettel kell viseltetnünk a gyermekek iránt! Ennek a szabálynak a nagyon széles skálájában benne van az is, amit annakidején nekünk, az akkor még fiatal cisztercieknek így fogalmazott meg intelemként áldott emlékű Vendel apáturunk: Fiaim, nekünk nemcsak a számonkérő atyai tekintélyt kell megjelelnünk a reánk bízott gyermekek előtt, hanem a megbocsátásra is mindig nyitott anyai szívet is! – Nos, a Béni Bácsiról egymás közt beszélgető öregdiákjaink igenis emlegetik olykor az ő kemény szavait is, de a mindent megbocsátani kész meleg emberi szíve mindig ott lángol szavaikban. Sok öregdiákunk tudja azt is, hogy a legnagyobb cisztercinek, Szent Bernátnak Clairvaux-i monostori életrendjét „specialis schola caritatis”-nak, a különleges szeretet iskolájának nevezi az ott sok időt eltöltő teológus-író (egyben Bernát első életrajzírója), Saint Thierry-i Vilmos. Béni Bácsiban tehát „lepleződik” egy igazi ciszterci. – A „praktikus” nevelői vonást pedig a „rover-cserkész” modell felkarolásában és az itt mutatott bámulatos ered-

---

ményeiben érhetjük tetten. Tudjuk, hogy az angol rover szó jelentése: a keresztül-kasul kószáló, csatangoló-kalózkodó, a nagy próbatételektől vissza nem riadó (cserkész). Béni Bácsi rájött, hogy az alsós diákoknak nagyon megfelelő őrökbe-osztott cserkészet a felsős (14 éven felüli) diáknak már nem elég „tágas” horizontú kibontakozási lehetőség. Nagyobb család – nagyobb távlat! Az őrök kisközössége helyett egy egész osztályt magába ölelő rajra van szükség. Béni Bácsi az 1938-ban érettségiző Brisits-osztállyal indította el ezt a nem mindennapi eredményeket produkáló vállalkozást. Ezek a fiúk már nemcsak a nyári táborban kerülnek komoly erőpróbákat igénylő feladatok elé, hanem évközben is hazai és külföldi „rover” vállalkozásokban vesznek részt, fizikai és szellemi téren egyaránt. Megkockáztatom, hogy ez a két vonás (ciszterci spiritualitás és rover praktikum) nem elhanyagolható szempont Béni Bácsi „titkát” megközelíteni vállalt törekvésünkben. Utánozni őt mindenben aligha lehet, de nyomában járni csodálatos, – és érdemes!

Ha szabad, most visszatérnénk a személyes jellegű, de a diákéveknél későbbi időkre. Engem mindig lenyűgözött Béni Bácsinak a bámulatosan könnyed kapcsolatteremtése, szóértése a legkülönbözőbb rendű-rangú és életkorú emberekkel. Halála után róla elmélkedve ezt úgy tudtam megfogalmazni – erre tanúim lehetnek az 1991-ben róla emlékező pásztói összejövetelünkön résztvevők – röviden: *Ő, Béni Bácsi, mindig megtalálta a szót, és mindig eltalálta a hangot.* Csodálatos isteni adománynak érzem ezt. –

Félévszázados emlék. 1950-ben, a szerzetesek szétszóratásakor a budapesti Bernardinumunk, rendi főiskolánk apraját-nagyját ide, Pásztóra deportálták. Jó húszas csoport voltunk, plusz az ávos kíséret. Béni Bácsi itt élt Pásztón, őt nem sorolták be a karanténba. Szabadon mozoghatott. Tanúja lehettem, hogy az akkori idők bábeli zűrzavarában hogyan tudott mindenkivel emberszót érteni, emberhangot eltalálni.

Akkor ismerte meg – rajtam keresztül – édesapámat, aki egyszerű falusi földműves, mellesleg szülőfalunk bírása volt. Az első perctől kezdve mintha édestestvérek lettek volna. Családunkban szó esett az egész faluban csak Kedves Rózáként emlegetett egyik nagynénénkről, aki korán özvegyen maradva gyermektelenül, a bibliás lelkületű jó-keresztény özvegyek módján igen sok jót tett, és nagyon sok szép nótát tudott énekelni. Méghozzá nem is akárhogyan. Cimbalmozott is! Béni Bácsi természetesen látni akarta. Elmentünk. A beköszönés után Béni Bácsi szétnéz: Milyen rend van itt... De csak egyedül, egyedül? Dehogyan is egyedül, mondja a nótás néne, mindig velem van az Úr Jézus. Meg hát boldogult férjem halála óta itt van az én

---

élete-párom, mondja huncutkás kedvességgel, és leveszi a takarót a szoba sarkában álló cimbalomról. „Ahá! – kiált föl Béni Bácsi – szóval a Kedves Róza igazi jó szerzetes is. Nem tudom, hallotta-e már a középkori mondást: A jó szerzetesnek nem lehet semmi saját vagyontárgya, csak a hangszere, a citerája. No hát akkor hadd halljuk már, hogyan is szól ez az „élete-párja” hangszer...” A néne nekikészülődik. Béni Bácsi fantáziája csillog: Tudja-e a Laci bácsi nótáját? (Laci bácsi természetesen édesapám.) Márcsak igazán szégyen lenne, ha nem tudnám, hiszen ő itt egész falunknak szinte édesapja; már megkövetem a Főtisztelendő Tanár Urat. Szólítson csak Béni Bácsinak, Kedves Róza, hiszen elvégre én is a családba tartozom. Kedves Róza kicsit koncentrál, egy-két futam a cimbalmon, bejátszva a nótát, majd megáll: Hát akkor, Béni Bácsi, már tetszik tudni, hogy a „Zöld erdőben kakukkmadár szépen szól” következik. Elkezd, és mi mindnyájan fújjuk... – Szép volt!

Befejezésül hadd mondjak el csak egyetlen versszakot a Pásztói Zeneiskola megnyitására írt kis köszöntőmből, most csak úgy szabadon zárva:

Érts szót s tanulj, hogy megtaláld a SZÓT:
a tiszta, szép szó felemel...
S ha már tudsz HANGOT eltalálni is, –
embernyi ember csak így lesz!

Jó Béni Bácsink nyomán –
kezd csak el!

Ferenczi Ilona

A CSÍKSOMLYÓI TÖREDÉK, MINT REFORMÁCIÓS EMLÉK

Hatvan évvel ezelőtt jelent meg Rajeczky Benjamin tanulmánya a Magyar Zenei Szemlében *Középkori missaléink praefatio-dallamai* címmel, alcímében *Adalékok a gregorián ének magyarországi fejlődéséhez*. Annak idején Domokos Pál Péter juttatta el hozzá a csíksomlyói kézirat zenés tételeinek fotokópiáját. A következő években Rajeczky a töredék négy Kyrie-tételét elemezte és jelentette meg *Adatok a magyar gregoriánnumhoz* című cikkében.

Mi az, amit ezekhez a kutató több mint félévszázad múlva hozzá tud még tenni, mi az, ami miatt újból érdemes foglalkozni a praefatio illetve a Kyrie-tételekkel és kiegészíteni az eddig leírtakat? A válasz két fontos területet érint. Először is: a kézirat nem önállóan maradt fenn, hanem egy nyomtatványba utólag bekötve, és valószínű, hogy valamikor azzal együtt használták. Ebből adódik rendeltetésének, funkciójának vizsgálata, melynek folyamán a kéziratot nemcsak a középkori gyakorlattal és dallamokkal kell egybevetni, hanem a 16–17. századi magyar nyelvű gregorián emlékekkel, a protestáns liturgikus könyvekben fennmaradt tételekkel is.

Az elmúlt évtizedekben Csomasz Tóth Kálmán, Bárdos Kornél és jómagam jelentős lépéseket tettünk a magyar nyelvű gregorián kutatása területén. A sokféle forrás és műfaj feldolgozása során nyert tapasztalatok alapján ma már másképpen lehet és kell megvizsgálni, valamint értékelni az elsőként Rajeczky Benjamin által bemutatott csíksomlyói tételeket. Az ő munkásságára emlékezve próbáltuk ezt a másik utat végigjárni.

Vizsgálódásainknak az adott lendületet, hogy a csíksomlyói ferences könyvtár anyagának feldolgozása során a kutató Muckenhaupt Erzsébet a köteteket könyvészeti szempontból is leírta. A kötéseket, a kötéstáblák anyagát gondosan megvizsgálta, eredményeit pedig több cikkben és nemrég megjelent könyvében publikálta. Ezek alapján derült fény a praefatio és Kyrie-tételeket tartalmazó fóliók, a csíksomlyói töredék környezetére is.

A kottás tételeket is tartalmazó töredék lapjainak többségét utólag kötötték be egy nyomtatványba, két lapját pedig az első és a hátsó kötéstáblába. A szóbanforgó nyomtatvány pontos kiadási éve nem ismert. Mivel azonban kolofonjában Heltai és Hoffgreff neve egyaránt szerepel, ezért a

---

nyomtatvány csak az 1550 és 1552 évek között keletkezhetett, mert a két nyomdász kizárólag ezekben az években dolgozott együtt Kolozsvárott. A nyomtatvány pontos címét is homály fedi, mivel az ismert négy példányból mindegyik címlap nélkül maradt fenn. Tartalma szerint evangélikus perikópás könyv imádságokkal: első felében vasárnapokra és fő ünnepekre epistolákkal és evangéliumi szakaszokkal, második felében a szenteknek ünnep napjára való epistolákkal és evangéliumokkal, továbbá imádságokkal. A korai reformáció terméke ez a perikópás könyv, hiszen a szentek ünnepei közül akkortájt még huszonkilenc használatban maradt és csak a későbbiekben kopott ki a gyakorlatból. A kötetet néhány évvel a megjelenés után, 1557-ben kötötték be. Mivel a kötéstáblához belülről olyan kottás oldalakat is felhasználtak, melyekhez hasonlóak az utólag bekötött lapok, biztosra vehető, hogy a kottás feljegyzések 1557 előtt készültek. A kolozsvári műhelyből származó és a 16. századi német reneszánsz kötések stílusában díszített fatáblás bőrkötést a háttáblán a gerinc mentén és a sarkán kottás kódextöredék erősíti, mely azonban azonosításra nem alkalmas.

Ez lehetett az alapja és forrása az 1580-as évek elején az észak-magyarországi (!) Detrekőn kiadott perikópás könyvnek, mivel az imádságok mindkét kiadványban megegyeznek. A perikópás könyv az egyik legfontosabb kézikönyvet jelentette a reformáció lelkeszei számára. Benne egész évre összeállítva megtalálták az olvasmányt, valamint a prédikációjuk alapjául szolgáló evangéliumi szakaszt. A perikópás könyv a magyar gyülekezetek számára természetesen magyar nyelven jelent meg. Talán ezért is fogott Heltai Gáspár egy nagyobb vállalkozásba, az újszövetség fordításába, mely munkálatokban a 16. század első felének jelentős reformátora, Szegedi Lajos is részt vett. Ebből az összefüggésből érthető, milyen jelentős környezetben foglal helyet a csíksomlyói kottás töredék, s ezért valószínűleg nem mint töredéket kell kezelünk, hanem mint egy nyomtatványba gyakorlati okok miatt utólag beragasztott kéziratot toldalékot.

A szöveges és kottás toldalék vagy függelék négy részből áll: a kottás rész egy töredékes, valamint két teljes praefatiót és egy Kyrie dallamot tartalmaz. A szöveges részben először az egyházi szolgálat rendjét szedték versbe latinul (*Regulae ministrorum ecclesiasticorum*), majd magyar nyelvű tanítás következik az úrvacsoráról, annak hasznáról, továbbá arról, hogy kik élnek méltóan az úrvacsorával és kik méltatlanul. Befejezésül egy újabb kéz írásával az úrvacsora tanítás olvasható másik változatban, melynek végén az úrvacsora előtti hitvallás, a gyónás szövege is megtalálható.

A korareformáció istentiszteleti rendje nem sokban tért el a középkor miserendjétől. Ha a későbbiekben – elsősorban a helvét irány erősödésével –

---

meg is kopott az úrvacsora jelentősége, az anyanyelvre átültetett istentiszteleteken a prédikáció és az úrvacsora egyforma hangsúlyt kapott. Az úrvacsorai részt a hálaadó imádság vezette be, mely a szentség vételét készítette elő. Ez a rész az istentisztelet legősbibb, még az ókeresztény időkre visszamenő, szinte változatlanul maradt eleme.

A hálaadó imádság bevezető része az előkészület, a praefatio dicsőítéssel kezdődik, majd egy, az ünnepek szerint változó rész következik, amely Krisztus megváltó művének az egyházi év szerint éppen aktuális tartalmát hangsúlyozza. A praefatio állandó szövegű befejező szakasza a *Sanctus* éneklését készíti elő. Mindezek után fölösleges magyarázni, hogy a perikópás könyvbe nem véletlenül kerültek be utólag a praefatiók dallamai és az úrvacsorai magyarázó szövegek.

A Csíksomlyón fennmaradt függelék egy csonka és két teljes praefatiót tartalmaz magyar fordításban. Az első levél a Szentháromság praefatio második versével kezdődik, majd a hétköznapiakra szóló, valamint a húsvéti praefatio következik *praefatio ferialis* és *praefatio pascalis* felirattal. A három szöveg zeneileg háromféleképpen jelenik meg.

Rajeczky Benjamin hatvan évvel ezelőtt a későközépkori latin nyelvű praefatiókkal vetette össze ezeket a magyar nyelvű praefatiókat, valamint olyan 15. század végi és 16. század eleji nyomtatott missalekkel, melyeknek üresen hagyott kottavonalait az egyes egyházmegyékben a hagyományoknak megfelelően töltötték ki. Megállapította, hogy a magyar források nem adnak világos, áttekinthető képet a későközépkori gyakorlat alakulásáról. Nem hatott rá radikálisan sem az itáliai, sem a német folyamat: az az egyszerűsödési folyamat, amelyet a Curia Romana és a ferencesek már a 14. század óta kezdeményeztek.

A csíksomlyói töredék meghatározásánál azonban nemcsak hátrafele, hanem előre is kell tekintenünk. Az evangélikus perikópás könyvbe kötött magyar nyelvű praefatiók egyértelműen protestáns környezetre, protestáns használatra utalnak. Ezért vizsgálatainkat érdemes kiterjeszteni a 16–17. századi magyar nyelvű gregoriánt tartalmazó liturgikus könyvekre.

A reformáció első évtizedeiben, a Wittenbergben tanuló magyarországi diákok vagy közvetlenül a reformátorok munkássága által megérintett papok az új tanokkal együtt idehaza a némileg megváltozott liturgiát, istentiszteleti rendet is terjesztették. A terjesztésnek ugyan gátat szabott a török előretörése, de a Felvidéken és Erdélyben egyre nagyobb és több lehetőség kínálkozott. Ahhoz, hogy a liturgiát magyarul végezhesék, a misetételeket anyanyelven énekelhessék, a liturgikus tételeket is fordítani kezdték. A 16. század második felében a magyar nyelvű liturgikus tételeket Huszár Gál ki

---

is nyomtatta, mégpedig terjedelmes második énekeskönyvében, 1574-ben. Ez az énekeskönyv egyenlő súllyal tartalmaz strofikus gyülekezeti énekeket és liturgikus énekeket, utóbbiak között a vespera és a prima zsoltáros istentisztelet gregorián eredetű tételeit, valamint misetételeket. A mise ordinárium tételein kívül helyet kapott – a protestáns liturgikus könyvek között egyedülállóan – két ünnepi praefatio is, egy karácsonyi és egy húsvéti. Mivel a csíksomlyói töredékben is fennmaradt egy húsvéti praefatio, így alkalom kínálkozik az összehasonlításra is.

A Huszár Gál énekeskönyv karácsonyi praefatioja az úrvacsora szertartásban jelenik meg. A szöveges utasítás szerint a prédikáció, majd a Credo után a miniszter, vagyis a pap kezdi el a prefációt. Huszár Gál a párbeszédese bevezetést is megadja magyarul, majd a hálaadó imádság következik, mely a Sanctusba torkollik. Huszár Gál praefatioja kevésbé díszes, mint a csíksomlyói praefatio pascalis, de egyébként sok hasonlóságot mutat. Az azonban bizonyos, hogy zenéjét tekintve a két praefatio nem azonos középkori forrásból származik és az azonos latin szövegből készült magyar fordítás szövege is eltér.

A csíksomlyói húsvéti praefatio után a húsvéti Kyrie dallam egy részét kottázták le a következő megjegyzéssel: *additur suo loco in missa*, vagyis a maga helyén kell a misébe beilleszteni. Mivel a tropizált szöveg könyörgő formulával zárul, kizárólag a Kyrie-tétel jöhet számításba. A háromrészes *Lux et origo* dallam középső részét szövegesítették meg, mégpedig olyan húsvéti szöveggel, amelyik nem került be Huszár Gál énekeskönyvének *Lux et origo* tropizálásába.

A perikópás könyv kötéstáblájának belső oldalain további Kyrie tropusok maradtak fenn. Az első kötéstáblán a *Kyrie altissime* és a *Kyrie firmator sancte* dallamokból alkotott Kyrie található, a hátsó táblán a *Kyrie fons bonitatis* dallamára egy pünkösdi Kyrie, valamint a *Magne Deus* dallamra valószínűleg nem Kyrie, hanem istentiszteletet záró funkcióban. Az első kötéstábla Kyrie dallama fölött egy Credo dallam intonálása található. A kötéstáblák három tropizált Kyrie-tételét később is használták, bár eltérő funkcióban, a vesperákat záró benedicamus tételként. Az újonnan összeszerkesztett dallam Huszár Gál mindkét énekeskönyvében a csíksomlyóival hasonló szöveggel jelent meg. Mivel azonban a zsoltáros istentiszteletet záró benedicamus két versből áll, az énekeskönyvekben egy második vers is megjelent: a „minister” énekére a kórus válaszol. A dallam ismertségét bizonyítja, hogy Huszár Gál a hét másik napjára mégegyszer alkalmazta a vespera szertartásában egy újabb szöveggel. A csíksomlyói pünkösdi Kyrie ugyancsak pünkösdi, de benedicamus funkcióban jelent meg Huszár Gál

---

énekeskönyvében, a csíksomlyóival egyező szöveggel, dallam nélkül. A leggyakrabban, a legtöbb funkcióban használt Kyrie dallam, a *Magne Deus*, a benedicamus szövegek nagy része erre a dallamra készült. A csíksomlyói *Magne Deus Kyrie* szövegét a szinte mindegyik protestáns graduálban felfedezhetjük a benedicamus tételek között, s bár a szöveg húsvéti vonatkozása, a graduálokban az általános ünnepkör liturgiájába kerültek. Így alakult át a Kyrie dallam, mely a misét záró tétel (*Ite missa est*) dallama is lehetett, a zsoltáros istentisztelet zárótételévé.

Hogyan került az evangélikus perikópás könyv a benne lévő magyar nyelvű gregorián tételekkel és egyéb toldalékkal együtt a csíksomlyói ferences könyvtárba? A kérdést biztosan nem tudjuk megválaszolni, csak sejtéseink vannak. A protestáns graduálok anyagának, elsősorban az antifonáknak feldolgozása során számos olyan tétellel találkoztunk, amelyek a magyar középkori egyházmegyés hagyományban nem, de ferences kéziratokban fennmaradtak. Valószínűsíthető, hogy a reformáció egyházaira kifejtett ferences rendi hatás dogmatikai okokra is visszavezethető. Ez a hatás a későbbiekben, az ellenreformáció korában visszafele is működött, amikor a katolikus liturgiában egyre több anyanyelvű éneket használtak a rekatolizáció eszközeként. A zene, sőt egy zeneszerző sem tudott szigorúan konfesszionalista maradni. Így történhetett, hogy az erdélyi ferences szerzetes, Kájoni, többek között nemcsak az itáliai Lodovico Viadana, hanem a német evangélikus Heinrich Schütz műveit is lemásolta kéziratába.

Összegezve: a 16. század első felében, a magyarországi reformáció korai szakaszában a mise, a főistentisztelet liturgiája az evangélikus egyházban még gyakorlatban volt, s ezért nemcsak a gyülekezeti énekek, hanem a liturgikus tételek, elsősorban a misetételek fordítására és terjesztésére is törekedtek. A fennmaradt emlékek, a különböző helyekről előkerült töredékek, de a másodlagos irodalmi adatok is ezt bizonyítják. A magyar nyelvű graduálok kora és divatja csak néhány évtized múlva kezdett kialakulni, akkor, amikor a zsoltáros istentisztelet liturgiája a protestáns iskolák gyakorlatában is helyet kapott, a mise liturgiáját pedig egyre kevesebb zenével végezték, sőt maga a liturgia is egyre szegényebbé vált. Az első magyarországi reformátorok tehát a misetételekből készítették a legelső magyar fordításokat, és fejtegetéseink nyomán most már ezek közé sorolhatjuk a csíksomlyói töredék praefatio és Kyrie-tételeit is.

„...MOST SEM ADJA FEL A HARCOT...”

Szemelvények Németh László gyakorlófüzetéből II.

Megrendítőnek lehet minősítenünk azt a kitartó elszántságot, amellyel Németh László, a három évvel előbb, 1971 februárjában rátört betegség, a féloldali látótérkiesés, az írás- és olvasás-képesség elvesztése után, 1974 elején is még mindig folytatta harcát, abban a reményben, hogy, ha lehet, a halálig emberhez méltón élhessen. A három év kétségtelenül legjelentősebb eredménye az volt, hogy visszatért írás-készsége.

Juhász Pál, ideggyógyász professzor irányításával sohasem mulasztotta el a napi egy írkaoldalon gyakorolni az írást, a fogalmazást. Annak ellenére, hogy az írásképe évről-évre fokozatos romlást mutatott, a fogalmazás-készsége, a szókinccse, a kifejezés változatossága megmaradt. Mindez igazolja, hogy szellemi leépülés nem következett be, az esetenkénti dezorientáltság és a tárgy- és személy-felismerés zavarából (optikai agnózia) eredő tévedései ellenére sem. Ezeket (?-?) jelölöm.

A fentieket tanúsítja, hogy a halála előtt egy évvel, 1974. január 22-től április 27-ig vezetett gyakorlófüzetében olvasható, elsősorban kortársairól, a megelőző század íróiról, költőiről készített kis esszéi megállják a helyüket; bár néha úgy tűnik, hogy a megelőző évek szövegei köszönnek vissza. Esetenként ennek a gyakorlófüzetnek az írásai, jelentőségükben felül is múlják a megelőző füzeteket.

A fent említett íráskép-romlás fokozódását mutatja elsősorban, hogy a szövegek nagy része csak nagyítóval olvasható, „fejthető” meg, sőt vannak olvashatatlan sorok is, amelyeket (...) jeleztem. A nehézség okai az egy milliméter-közeli nagyságú betűtestek, a betűk deformáltsága, a betűkihasználások, amelyek az oldalak alján, a fáradás következtében, fokozottabban jelentkeznek. A szóbanforgó füzet, szemben az előzőekkel, vonalas iskolai füzet, amelynek fedőlapján „1974. I. 22-től IV. 27-ig” dátum áll. Ezt a vonalas füzetet felesége, feltehetően az előző füzetekben talált sorközi problémák miatt vette. A szóolvasás bizonytalanságát (?) jelölöm.

A változatlanul csak egy oldalra terjedő írások tartalmát illetően igen gyakran eligazítanak a címek. Így 1974. január 22-én, a füzet első oldalán található írás címe: „Szabó Lőrinc útja a magasba”.

Szabó Lőrinc pályája kezdetén rögtön rengeteg verset írt, de ezekben nem a maga hangját kísérletezte ki, lassan óvatosan, hanem rögtön rengeteg hangon játszott s első versei is inkább ennek a nagy költői tapasztalatnak a virtuóz, de felületes darabjai voltak, mindben egy nem egészen őszintén mély (...) próbálta ki. 1906-tól (?) új szakasz állt be költészetében, a felületes, elméletileg csinált formák helyett tömörebb formákra tért át, a tanult, teória-gyártotta formák helyett a maga tömörebb igazi hangját próbálgatja. Néha túlságosan is kemény, eltökélt lesz s palettáján fokról-fokra találja meg a könnyebb, lebegőbb színeket. Ez a hang állandóan (?) légiesebb, könnyedebb lesz nála, bár még mindig kedveli a nehéz kifejezéseket, a szokatlan hangot; ezeket megtanulja egyre föllebb emelni, áttűnőbbé tenni s épp költészete utolsó éveiben lesz a lelegegőbb, legöntudatosabb és legönkéntelenebb egyszerre. A tudatos öntisztulás s föllebb emelkedés pályája az övé; egy igen tiszta, teóriamentes hangot keres s ezt meg is találja, elvéve ami benne teória (...)

A füzet következő oldalán, január 23. dátummal Áprily Lajosról írja rövid penzumát:

Áprily Lajos az erdélyi elszakadás költője. Ő maga származására, mint maga is megírja, nem magyar, de az erdélyi táj magyarrá nevelte. Verseiben, amelyeket csak a harmincas évek végén kezdett írni, őszinte fájdalommal szól Erdély elvesztése miatt. (...) Őszi monológ s egyéb verseiben gyönyörűen éneklie meg az elszakadás fájdalmát. Verseire jellemzők a mély magánhangzók, melyek legszebb helyein csodálatos bőven ütnek (?) elő. Később ő is visszakerül Magyarországra, tanárságot vállal, de legszebb verseiben továbbra is az elszakított, (...) körülvelt tájak költője marad. Még hosszú ideig él s verseiben megőrzi a szép, telt hangját s erdélyies gazdagságát és szomorúságát. Egyike azoknak a költőknek, akik az országcserét hangjuk nagyobb megváltoztatása, költői színeik elsorvadása nélkül élték át.

Január 25-én az 1944. május 13-án meghalt Gulyás Pálra emlékezve írja *A sírnál* című bejegyzését:

Tizenkét éves barátság utolsó szavai. Most búcsúzom tőled, te csodálatos barát, aki megmutattad, mi az igazi élet s az igazi barátság. Nem tudom, mi voltál, honnan vetted az erőt, melyet gyöngé testedben felmutattál, hogy ma amikor végleg eltávozol, úgy érzem a legszebbet vesztettem el. Ahogy váz-tested a Dobozi bérház udvarából előjött, mégis te voltál a barátság, a nálam búsabb lélek, amelynek vékony árnyéka erővel töltött meg, s fölnézhettem rád, bár gyenge voltál, s ma közel negyven (30 !) évvel a halálad után is úgy gondolok rád, mint az élet kivételes ajándékára, mely a barátaitól kikopottat, ha nem is a régi fényvel, de mint tökéletes példa mosolyog

---

rám; negyven (30 !) év nem vett el semmit emberi szépségedből, úgy állsz ma is mint első találkozásunkkor a Dobozi bérház előtt, tiszta barát, kicsiny testedben is a legnagyobb üdv, melyet a földön megkaphattam.

A gyakorlófüzetbe február 8-án a következő rövid, frappáns kis esszé került be Tolsztojról:

Tolsztoj halála csak úgy lesz természetes, nem értelmetlenség, ha egész élete felől nézzük. A regények s utolsó küzdelmei magával, szökése: egy történet, nem egy regényíró élete, hanem Tolsztoj élete, mellyel az utolsó, regényírói szempontból értelmetlen harcok, az életben magasabbra nőnek regényeinél is; itt ért tetőpontjához az az élet, amelynek harminc-negyven évén át regényei voltak a legmagasabb csúcsai, de azután a regényíró szempontjait eldobva, csak mint ember fejezi be, s növeszti a regényíró Tolsztojon túl, még magasabbra küzdelmét, emberi önemésztő életét. A mi körünk tökéletlensége, amely Tolsztojban csak a regényírót látja; az ő élete csak a regényen túli részével teljes élet, ez zárja le útja teljességét. Tolsztoj, ha csak a regényírót nézzük, az minden tökéletessége ellenére is csonka; teljessé utolsó vívódásaival, családi harcaival, szökésével nő. Ez adja meg, ha mi nem is tudjuk elfogadni, élete teljes hitelét.

1974. február 9-én Németh László egy Cyrano előadásról írt gyakorlófüzetébe „*Cyrano (Rostand)*” címmel.

Amikor először bemutatták, olyan kritikuskok is mint Faguet, a színház megújulásról beszélt. Aztán vitatkoztak rajta, hogy elsőrendű mű-e egyáltalán. Nos kijelenthetjük, hogy kitűnő színházi mű, ha az első elragadtatásnak nem is volt igaza.

Versben van írva; hozzá kitűnő versben. Már ez is a darab mellett szól, egy olyan korban, amikor a rossz színpadhoz szokott átlag nézőt inkább látványos, mint valóban hatásos jelenetek le is kötik. Az orr-jelenet, az erkély alatti sűgás, a gasconi legények stb. mind nagy színházi hatást érnek el, ha ma is újból előadnák. Kiss Ferenc nagy tetszést aratott a darabban, pedig nem volt olyan jó. Ő Moliere-t tudott igazán jól játszani; ebben a szerepben eltolódás volt a maga igazi természete s a rákényszerített szerep között; a közönséggel ezt a szerepet is el tudta fogadtatni, de a hozzáértő valami nehézséget érzett a könnyű szerep s a súlyosabb színész-természet közt.

Február 11-én a következő kritikai sorok kerültek a gyakorlófüzetbe Gorkijról:

Gorkijnak nem a leghíresebb regénye az igazán jó. Az *Anyá* és az *Éjjeli menedékhely* című dráma ma olvasva gyengének látszik. Igazán jó, ahol az orosz reménytelenségből veszi alakjait, mint az *Életrajzi trilógiában*. Az orosz klasszikus regényirodalom nem ábrázolta az orosz közembert, az orosz

---

nemességből vette alakjait, itt azonban az orosz nép él, rettenetes hibáival s mégis reményt nyújtó erényeivel: egy sötét massa, amely mégis itt a megváltásért küzd. – Az újabb orosz felfogás, amely inkább szereti Csehovot, mint Gorkijt, belőlünk csak csodálkozást vált ki. Itt a legsűrűbb orosz massa él, amelynek rettenetes hibái mellett is érezzük nagyságát és erejét.

A február 13-án keletkezett írásgyakorlat oldal:

A nagy regényíróra sokszor jellemzőbb gyengébb műve, mint a tökéletesek. Dosztojevszkyre is a Megalázottak, mint a Bűn és bűnhődés, vagy a Karamazov. A tökéletes mű épp tökéletességével elzárja az elemzés útját; a tökéletes mű szeméremre biztat, míg a nem olyan tökéletes inkább szabadon engedi az elemzést, a részletek igaz értékelését. A Megalázottak is egy nagy író ilyen, a megcsinálás műhelytitkaiba bevilágító műve.

A Karamazov tökéletes Aljósája itt még vitatható jóból és rosszból összefont alak, de épp ezért jobban meg lehet közelíteni, jobban megvan a megfejtése, az átlag emberi felől a magyarázata.

A tökéletesség csak a csodálatot engedi meg s a csodálat szűkszavú, (...) A Megalázottak, amelyet (...) akkor mint „rossz” művet tettek félre, így válik Dosztojevszky nagyságának megvilágító magyarázatává.

Február 15-én „Beszélgetés Sarkadi Imrével” címmel egy képzelt interjú került a gyakorlófüzetbe:

Németh László Bocskay-kertbe költözött. Egyedül él ott és dolgozik. Itt látogatta meg Sarkadi Imre. Hogy ide költözzem, Balaton mellett barátomnak, első sorban Gulyás Pálnak jutott eszébe, akinek szülője van a közelben. Ezt az interjút Sarkadi Imre készítette velem egy napon látogatása alkalmával. Először sajkodi (?bocskaikerti?) terveimről kérdezett: igaz-e, hogy egy népfőiskolát akarok itt csinálni? Németh tiltakozik az iskola szó ellen; nem iskolát, mint inkább telepet, ahol az írók együtt élhetnének s bizonyos kérdésekben közös választ kereshetnének. Most azonban ezt is nehéz megcsinálni. Darabot ír-e? Amíg Németh Antallal a szerződése fennáll, nem gondolok darabkészítésre. Mi a véleménye az íróvá nevelésről? amelyről tavaly már volt szó. Ma többségében azt értik az íróvá nevelésen, hogy valaki kedvet kap az írói munkához, olvas hozzá, s eközben válik íróvá. Legtöbbször nem így keletkezik az író, hanem bizonyos kérdések felvetődnek benne, arról próbál gondolkodni, s természetesen olvasni is, de nem egy könyvből vett feladat ürügyén készül az írásra.

Február 18-án „Pusztulás” címen a következő sorokat írta be gyakorlófüzetébe:

Én nem tapasztaltam a magyarságnak azt a nagy pusztulását, amelyről Illyés ír, s Fülep Lajos még sötétebb színekkel megerősít. Azon a földön, ahol én

---

éltem, a magyarság nem pusztult, mégis rögtön tudtam, hogy Illyésnek igaza van: a magyar pusztulóban lévő nép. A pusztulást nem a kétségkívül rettenetes német veszély bizonyítja a legjobban, hanem, hogy közömbösek vagyunk a pusztulás jelei iránt. A magyarság tudatzavarban lévő nép, nem látja a lomhaságot, amibe a nemzet öntudata jutott, s ez a tudat elhomályosodás a nagyobb ok, amely közeli halált hirdet. – Nincs aki elkiáltsa a bajt, amelyből nem lehet meggyógyulnunk, mert nem vagyunk a veszély tudatában. Ha volna, mondja kétségkívül túlzottan, aki a veszélyt látja, s kellő módon fölhívja rá a figyelmet, a magyarság nem pusztulna el; így azonban, hogy senki sem látja és mondja a veszélyt, a pusztulás feltartóztathatatlan. A magyarság életveszélyben van, ezt kellene elég erővel hirdetni hangosan, s ekkor a gyógykezelés módját is megtalálnánk, addig azonban a betegség halálos, mert egyfajta nemzeti amnéziában él.

Németh László 1974. március 7-én, 8-án és 9-én Veres Péterről készített írásokat gyakorlófüzetébe. Ezek közül 8-án a következőket írta: Veres Péter és köztem a kapcsolat az volt, hogy a magyarság sorsáról egyformán gondolkodtunk: ez a gondolat később mélyült, de irányát nem változtatta. Írásait olvasva, mintha a magam szavait hallottam volna, annyira egyeztek lényegükben. Nagy megerősítés s vigasztalás volt számomra, hogy akik származásban távol estünk egymástól, eredményeinkben annyira közel álltunk. Nagy erősség volt számomra, hogy akik származásban ennyire távol estünk, a magyarságra vonatkozó gondolatainkban ennyire megegyeztünk. Tán senkivel annyira, mint vele, egyetértettünk abban is, hogy a technika kultúra terjedése kihalásra ítéli a régi sokrétű szokásokat, amelyek a gazdasági életet átszötték. Veres Péter ezeknek a szokásoknak egyik tudósa, gazdag megőrzője volt, ezt a gazdagságot (kihalásuk előtt még egyszer teljes gazdaságukban) utoljára még meg kell örökíteni.

A Magyar Televízió a készülő Veres Péter emlékműsorban Németh házaspárt is megszólaltatta, ez adta az apropót ahhoz, hogy március 11-én ismét Veres Péterről, a következő sorok kerüljenek a gyakorlófüzetbe:

Egyszer a feleségem táralgás közben kifogásolta (Veres Péternek), hogy a földművelés dolgait olyan részletesen írja le. (Ő) Rögtön magyarázni kezdte, hogy a földművelés régi eszközei, szokásai kihalóban vannak, a következő nemzedék nem is fogja tudni őket, hogy mire valók. Azért kell neki olyan részletesen leírni, hogy a mostani szerszámokat már nem is ismerő nemzedék el tudja képzelni, esetleg mint múzeumi tárgyakat meg tudja becsülni őket, (...), de a maguk idejében nagy munkát megtakarító eszközökről, a paraszti élet kellék-tárgyairól fogalma legyen. Végül ő volt az egyetlen író, aki a maga tiszta életét nem szégyellte, vallomást írt arról, (...) inkább

takarni való volt, életrajzi írásokban (?) kiírja (...), ő volt az egyetlen, aki a paraszti tisztaságról írt, s házaselete rajzában (?) mint vívmányt hangoztatta.

Németh László írása a gyakorlófüzetben már oldalak óta alig olvasható: betűi egyre kisebbek lesznek, már alig érik el az egy millimétert. Írása csak nagyítóval megfejthető. Ez vonatkozik az 1974. április 12-én készített írására is:

A mi nemzedékünk is az utolsókat rúgja már. Az egész nemzetségből csak Illés Gyula (?Endre?) van tökéletes alkotó állapotban. – Csak elcsodálkoztam, amikor utoljára (...), hogy milyen friss, üde s hogy bírja a munkát. Mindent olvas, hozzászól mindenhez s egymás után jelennek meg a nagyszerű írásai: az utolsónak pláne nagy sikere volt. Illés Gyula egy év óta nem ír s állítólag, amit ír az sem üti meg az ő színvonalát. Az állapotáról szóló hírek nagyon különböznek s ellentmondásosak. (...), de nemzedékünk legnagyobb költője s ez egyelőre elég sok. Ha szabad magamat nemzedékünk legjobb írói közé számítanok, nekem negyedik éve semmi érdemes írásom nem jelent meg. (...) Ella gyakoroltatja velem az írást, de csak magamnak, hogy egészen be ne rozsdásodjak, arra gondolni sem lehet, hogy ebből valami egyszer megjelenik.

Április 14-én került sor ebben az évben a család részéről Németh László születésnapjának köszöntésére. Erről írt április 15-én, Húsvéthétfőn „73. születésnap” címmel:

Tegnap ünnepelte 73. születésnapomat. Annyi ajándékot kaptam, hogy irultam-pirultam miatta. Én nekem a végén elkellett mennem aludni, így még a hosszabb fentléttel sem viszonzozhattam a bő ajándékozást. A család minden tagja ott volt, Gigit kivéve, de ő is küldött ajándékot (...) Az én legbőkezűbb ajándékozó persze ELLA volt, négy inget, egy pulóvert s egy nadrágot vett. De kaptam ajándékot mind a 9 meghívottól az unokákat is beleértve (...)

73. születésnap.

Tegnap ünnepelte az, akit 73 évvel ezelőtt született. A család minden tagja ott volt, Gigit kivéve, de ő is küldött ajándékot. Az én legbőkezűbb ajándékozó persze ELLA volt, négy inget, egy pulóvert s egy nadrágot vett. De kaptam ajándékot mind a 9 meghívottól az unokákat is beleértve (...)

A legjobban talán mégis a hanglemezeknek örültem; csupa klasszikust kaptam, minden gyerektől egyet (...) megfogadtam, hogy ha még egy születésnapot megérek, akkor lehetetlenné teszem az ajándék özönt.

Hogy bezárkózom-e, vagy elutazom, még nem tudom. Lehetetlen, hogy amikor mindenki más (...), én belefulladás az ajándéközönbe. Őszintén mondom, hogy a magamnak tett szemrehányás felülmúlta sokszorosán az örömet.

Április 22-én verset írok, de most az unokákról, abban a reményben, hogy ők a nyomdokaiba fognak lépni:

Az én eszemnek már be fellegzett,
Amit tudtam, lassan kiesik,
De eszemet, megmaradt darabjait
Unokáim fölszedegetik.

A legnagyobb, Laci a mélységet,
Zolti a gyors képzettársítást,
Kanadai osztályában (...)
Istvánka rosszasága elnémít.

Helyettem itt lesz négy (...) fiú,
Nevetnek béna nagyapjukon,
Ami abból lassan kihúny,
Azokban fölkel új, csodás úton.

Április 23-án Bánffy György előadói estjén szerzett élményeiről írok:

Váratlanul szép előadásnak voltunk tegnap hallgatói. Mi nem is tudtuk pontosan, mit megyünk el hallgatni. S nagy meglepetésünkre, egy rövid bevezető után az egész műsor egy szereplő szavalata volt. Az egész műsor egy szereplő szavalata volt. Az egész műsor válogatás volt a magyar költészetből, néhány bevezető vers után, melyben én is szerepeltem, történeti sorban egymás után szavalta a szép s részben ismeretlen verseket; Bánffy György volt a szavaló neve. Csodáltuk a válogatást s a szavalat sokféleséget. Az első vers után Látjátuk feleim szemtökkel mik vagymuk. Isa por és hamu vagymuk, azt hittem csak unalmas felsorolás lesz, de aztán, hogy egyre új versek új árnyalatok jöttek, elhűlt bennünk a vér. A magyar nyelv egyre ismeretlenebb csodái jöttek, egész Arany János és Illyés Gyuláig, néhány kevésbé ismert verséig. Ellát nagy elragadtatásba ejtette Mezzofanti, aki 106 nyelven tudott verseket, a magyart különösen megdicsérte. De a műsor

---

sosem vált unalmassá, tréfákkal is fűszerezte, például amikor torz, egy irányba kifacsart magyar verset olvasott fel.

Németh László gyakorlatilag az 1974-es év végéig végezte írásgyakorlatait. Az írásképe egyre rosszabb lett: betűi, ha lehet, még kisebbekké váltak, sorai a vonalas füzetek ellenére sem voltak már rendezettek. Az utolsó írásos emlék 1975. január 10-ről datálódik amikor a VII. Gergely bemutatója után gratuláló szavakat juttattak el Sinkovits Imrének, a darab főszereplőjének. Az írásképe magán viseli az erősen megromlott, gyakorlatilag alig látó író állapotát. Az alig olvasható betűkből álló szavak: „Köszönöm a nagyszerű előadást” már nem rendeződnek sorba, és egyértelműen látható, hogy vakon, idegen kéz segítségével került a szöveg a papírra.

Hegyeshalmi László

AZ IGAZSÁGKERESÉS ÚTJÁN

Németh László hatalmas életműve tükrözi a 20. század úgyszólván teljes szellemi arculatát. Óriási tájékozódó, rendszerező és újraalkotó képességével képes szubjektív, mégis sajátos, önálló egységben látni csak a teljes 20. századi műveltséganyagot. Eredeti foglalkozása, természettudományos műveltsége is segíti, hogy elkerülje a filózis írókra jellemző egyoldalú, társadalomtudomány érdeklődést. Nemcsak útkeresésére, sokirányú szellemi érdeklődésére is jellemző, hogy a konzervatív Napkeletben, a protestáns Szemlében, a Nyugatban, a népi írók Válaszában egyaránt dolgozott, sőt maga írt és szerkesztett egy folyóiratot, mely hű „Tanú”-ja szelleme villódzásainak, pontos tükre a pálya olyan szakaszának, amikor Németh László legsajátabb gondolatait, eszméit és hiteit adta hozzá a világ megítéléséhez. Tragédiája, hogy nyugtalan szenvedélyes érdeklődése során nem mindig választotta meg jó csillagait, igazságkeresésében méltatlan útitársakra figyelt.

Veres Péter mondta egyszer: „Nagyon okos ember Németh László, nagyon sokat lehet tanulni tőle, csak éppen iskolában nem lehet tanítani az ő gondolatait, eszméit.”

Találó jellemzés, Németh nem a kész tudásanyag megbízható termelője, hanem különféle írói szerepében maga a kísérletező ember, a provokáló,

---

eszméltető gondolkoztató, aki igyekszik mindent végiggondolni, s a felismerések, felfedezések és tévedések emberi útján halad előre.

Németh életműve – az ideológusé éppúgy mint a szépíróé – a viták adta feszültségben nyert különös varázst. Majdnem azt mondhatjuk, hogy a vélemények és ellenvélemények szüntelen ütköztetése nélkülözhetetlen alkotóeleme Németh művészi és gondolati világának. Türelmetlen bírálói szemére vetik, hogy bár gondolatai, eszméi és elkötelezettségének alapja megváltozott pályája során, mégsem gyakorolt önbírálatot. Ez a felfogás egyrészt nem veszi figyelembe a pálya, az életmű azonos lényegbeli törekvését, amely csak éppen fejlődött, tisztult és mind pontosabban kötődött a valósághoz, másrészt figyelmen kívül hagyja az egész élet és írói működés meghatározó motívumát, az igazságkereső szenvedélyt. Ez az igazságkeresés tartja az írot és gondolkodót egy folyamatosan önkorrekcióra kész, önmagát meghaladni képes, ha úgy tetszik önkritikus állapotban. Így csak dogmatikus követelés a formális önkritika igénye. Németh életműve az önmagát vizsgáztató, eszméit a valósággal szembesítő útkeresés jegyében alakul, ezért programjai mögött ott a megsejtett cáfolat is, amely gondolkodásában idővel elhomályosítja magát a programot is.

Az igazságkeresés makacs vágya kölcsönöz Németh László gondolkodásának dinamikus, drámai jelleget. S gondolkodásának ez a drámai jellege vezeti el a színházhoz.

Németh sokirányú elképzelései, eszméi közül a gyakorlatban alig tudott valamit is kipróbálni. A nagy társadalmi reformeszmék közül valójában semmit. Ezért számára az eszmék kipróbálásának egyetlen területe maradt, a szépirodalom, ezen belül is elsősorban a dráma. A gondolkodó kérdez, a művész válaszol. Milyen kérdések foglalkoztatják a gondolkodót, mit tartalmaznak a művész válaszai? Ez a kérdés-felelet rendszer, a gondolkodó és az alkotó állandó szembesítése ad a pályának irányt, életnek és műnek hallatlan feszültséget, pátoszt és sugárzást.

„Nem a magam kedvére írtam, nem azt, ami mulatság lett volna parancsra. Ezt meg kellett írnom, azt meg lehetett volna, ha marad rá erőm” – mondja az író „a mű védelmé”-ben. Az az életmű, amely egy kikökött korban olyan hallatlan kísérletre vállalkozik, hogy valóságot és igazságot összeegyeztessen, tévedései ellenére sem szorul védelemre. Magyarázatra, elemzésre és megértésre annál inkább.

Élet és igazság: ezek drámáinak és írói erkölcsének kulcsszavai. Minden drámája általánosítottan és túlságosan leegyszerűsítve, erről szól: az igazságról. Arról az igazságról, mely a teljesebb és igazabb (vagy igazabbnak vélt) élet reményében hősei (az író) agyában kialakult. Eszme és sors, élet és iga-

---

zság tragikus konfliktusára épül minden Németh-dráma. Németh hősei – éppúgy, mint hajdan Ibsen idealistái – „össze akarják egyeztetni az életet az eszmével”, de ez többnyire már nem sikerül, nem sikerülhet nekik. Az igazságkeresés útját járják, ezen az úton kerülnek szembe eszméiktől idegen korukkal, a harmincas évek magyar társadalmával.

A magukkal hordozott ideát (az író elméleti írásaiban megfogalmazott eszméket) szegeznek szembe az elviselhetetlen renddel. Magánéletükben is konfliktusba sodródnak, hiszen a privát viszonyok, a családi élet is az elviselhetetlen rend törvényszerűségeire, erkölcsre és szokásaira épül. A magánélet konfliktusa akkor a legerőteljesebb és tragikusabb, amikor a családérdek osztályérdekkel párosul és a feleséget ahhoz a társadalomhoz köti, amely ellen a hivatástudattal megvert férfi egész lelkével lázad.

A szembenállás most már kettős, a társadalmi és a magánélet síkján együtt jelentkezik, s a hősnak tragikus kelepccét állít: vagy az álmokat, az eszméket kell megtagadni, vagy a családdal szakítani. A lehetséges magatartás: megalkuvás vagy romantikus hősi kivonulás. Erről van szó tulajdonképpen minden Németh-drámában. Egy megbillent, válságba jutott társadalmi és erkölcsi rend a benne élő idea-hősök számára nem sok választási lehetőséget biztosít. A legfontosabb tanulság azonban még hátra van a kivonulás hiábavaló, reménytelen utópia.

A kivonulás kudarcra vezet el – az írói realizmus különös diadalaként – Németh Lászlót az idea, saját eszméi kritikájához.

A Németh-drámák sora Németh ideáinak, utópiáinak fokozatos felszámolása, egy nagy írói önelszámolás. Így Németh László színpada nemcsak a „mai forrongó magyar jövő”, hanem saját eszméinek, nézeteinek „vitapódiuma” lett.

Nézzük meg közelebbről azt a drámát, amely a kisebb körben, a családi közösségen belül mintegy fonákjáról érvel az elhivatottsághoz való hűség mellett, s mond ellent a megbomlott erkölcsi értékrendnek.

Ez a világirodalmi rangú dráma egyébként is egészen sajátos, sajnos folytatás nélkül maradt kezdeményezés az életműben.

Talán *Az utazás*-ban történik egy kísérlet a megújítására. Itt természetesen most nem műfaji azonosságra, hanem elsősorban a szemlélet, a hangvétel azonosságára, drámaírói módszerbeli egyezésekre gondolunk.

1938-ban, a *Papucsbős* éveiben a távolság már egyre mélyül az álmok és az élethelyzet között. Gömbös már learatta a népi mozgalom „reformvetését”, tulajdonképpen a mozgalom is elapadt, Németh középponti helyzete ellenére nem tölthette be összetétel feladatát, ezt túl elvont, túl szigorú és kritikus elméleti működése mellett elsősorban a baloldali irányzatoktól túlságosan távol álló, kihívóan független magatartásának „köszönhette”.

Az írói ábrázolást beragyogja a távolságteremtő irónia, s a *Papucshős* egy szélsőséges, mondhatni groteszk helyzet és jellem ábrázolásával tragikomédiai szintre emelkedik. A korabeli kritikák, még a leghivatottabb Schöpflin Aladáré is a drámának ezt a legszebb újdonságát, a groteszk helyzet- és groteszk jellemábrázolását nem méltányolták, alaposan félreértették:

„Nem a költő, hanem a lélekbúvár eszközeivel nyúlt a témához... mint költőnek észre kellett volna vennie, hogy főhőse eredendően komikus alak s nem drámába, hanem vígjátékba való.”

A *Papucshős* a végsőkig felfokozott felelősség drámája. Holly Sebestyén, egykor nagyra hivatott és tehetséges tudós, aki a kisvárosban régen elszórta tudományos ambícióit, nem azért nem lázad fel felesége zsarnoksága ellen, mert nincs bátorsága hozzá, hanem mert felelősséget érez asszonyáért, az elhullana nélküle, zajos vidéki úrinőéletét csak egy létező férj kényelmetlen biztonságában élheti. Ha csak ennyiről volna szó, Holly Sebő vígjátéki figura lehetne talán. Holly és felesége küzdelmében azonban Németh feltárja a gazdagabb egyéniség kiszolgáltatottságát, s a megalázó szituációk sorozatának bemutatásával tulajdonképpen ő maga is eljut ide: a végletekig felfokozott felelősségérzet kritikájáig. A dráma végülis ezt sugallja: íme, a „tiszta moralitás” maga teremti meg kihasználóit, a terrort a gyanútlanlás is táplálja. Lonkát Holly szorgos hűsége egyre féltelenebbé teszi. Ebben a helyzetben Holly magasztos erkölcsisége már ellene mond az értelemnek, véltlen jósága már felháborít. „Ha mindjárt egy emberhalál kockázatával jár is, bizonyos esetekben nem lehet nagyobb kötelessége az embernek, minthogy önmagáért a szabadságharcot fölvegye.” Holly erejéből azonban csak egy zendülési kísérletre futja, megadja magát sorsának, ha úgy rendeltetett, hogy a nagyobbra hivatott élet végül is egy léha asszony menedékéül szolgáljon. Bukása ezért törvényszerű és ezért nem megrendítő.

„Miért kell két ember viszonyában mindig és mindig a különbnek alulmaradnia? Miféle értéke van a teremtésben mindannak, amit mi emberek nagyobbnak, szebbnek kiáltunk ki: figyelem, lelkiismeret, önfeláldozás, hűség, ha a mérleg másik tányérjában a nagyobb és súlyosabb önzés pehelyként nyom le?”

Ezek már nem is Holly, hanem mindenekelőtt Németh László drámai kérdései.

Az eszmények nélküli világrend a legnemesebb emberi törekvés is megdőlést és torz mosolyt kiváltó komédiává süllyeszi.

Az eltorzult házassági kapcsolat modelljében még egy fontos mozzanat vetődik fel. A „hatalomnak” és az „erkölcsnek” ezt a természetellenes, igazságtalan viszonyát vajon csak a családi modellben ismeri fel Németh László? Nem

---

akar vele messzebbre mutatni? Vajon csak véletlen, hogy Lonka valamennyi nőalakjánál durvább, értéktelenebb, frivolabb típus?

„VIOLA: Színjátékokat csinál s megnyugszik. /t.i.Lonka/

SEBŐ: Nem, nem ismerik. Először talán csak színjátékokat, de ha kell, igazi drámát is. Lehet, hogy azonnal drámát. Iszonyú az örültség ereje, Viola. Nézze meg a diktátorokat: nem az örültségükkel terrorizálják a világot? Rá merik dobni az üszköt mindnyájunk házatájára és engednek nekik.”

1938-ban a tanulság célzás nélkül sem érthető félre. Az erkölcstelen hatalom itt nem lehet absztrakt, van konkrét jelentése: fasizmus. Vagyis végelemzésben a „családdrámában is jelen van a történelem, a harmincas évek Magyarországá”.

A *Papucshős* is a harmincas évek társadalmi viszonyainak kritikája, mint a többi ekkor írt Németh-dráma, s a végeredmény is körülbelül ugyanaz: nincs menekvés. Holly Sebestyén a zarnoki asszony lábai elé roskad, bocsánatot kér a gondolatért is, hogy a saját életét akarta vállalni. Holly tragikus vétsége megismétlődik: a megalkuvást most követi a kitérés az egyetlen lehetséges értelmes tett elől, „elbliccel mindent aminek cselekedet színe van”.

Németh szemléletének lényeges és meghatározó eleme a kitérés a történelmileg szükséges és kívánatos fejlemény, az egyetlen, valódi megoldást hozó tett elől. Holly bukásában benne van a „kitérés” kritikája is.

Holly hiába nagyra hivatott lélek, az egyetlen tett elől kitérve nemes emberi érzései által engedi magát gúzsba köttetni, s így veszíti el – az önmaga érdekei fölé emelt áldozatvállalásban, „abszolút erkölcsi”-ségeiben – saját személye kibontakozásának, önmaga megvalósításának minden lehetőségét.

Németh drámája így válik olyan tükörré, amelyben egyszerre mutatkozik meg a „tisza moralitás” csődje és írójának gyengesége.

Mégis hiba lenne a drámában a magyar történelem egy szakaszának, a Horthy-korszak értelmiségi tudatának paraboláját látni. Hollyval sokan a mindent vagy sok mindent látó, de mozdulni nem tudó – s még külső segítségre sem akaró – magyar értelmiséget azonosítják. Azt az értelmiséget, amelyik úgy érezte, hogy megalázva sincs más választása, más élete, csak az az egy, ami a drámában a papucshősé. A behelyettesítés túl távoli, vulgariálja a dráma egyetemes tanulságait.

Németh egyik legfontosabb drámaíró dilemmája, hogy a „parancsra” írt darabokban „a közösségi indulat mennyire ötvöződött elválaszthatatlanul egy örök emberi helyzettel, problémával”.

Tehát: „a Papucshős... csak a Horthy-korszakról szól-e vagy a jóember örök megszégyenüléséről?” (A mű védelme).

Rámutattunk, hogy megítélésünk szerint a dráma nem ad fogódzót a leegyszerűsítéshez, a parabolai láttatáshoz. Németh diktatúra ellenes, antifasiszta szemlélete beszűrődésének felvillantásával, megsejtetésével sem ez volt a célunk.

Holly magatartása és bukása, a felelősségtudattal megvert ember önmagát pusztító áldozata mindaddig figyelmeztető, amíg egyenlőtlen, megalázó erőviszonyok létezhetnek az emberi kapcsolatokban.

A *Papucshős* Németh analitikus drámaszerkesztésére jellemző műve. A tragikus vétség, Holly megalkuvása, álmainak föladása már itt is megtörtént, amikor a színpadi cselekmény elkezdődik.

A konfliktus a tudat síkján fogalmazódik meg. A valódi dráma az egy tömbből faragott középponti hős, Holly Sebestyén lelkében dül, harca önmagával van. A többi szereplő, az érzékletesen megragadott, ábrázolt miliő a katalizátor szerepet tölti be, Holly drámáját, s drámájának tanulságait magyarázza, szuggerálja.

„A kereszténység világát egy élet váltotta meg, a szentek az ő nagy győzelmét próbálták egyéniségükben és viszonyaik közt megismételni.

Az emberek, mint egyének törték az üdvösség útját, s egyéniségük mértéke az volt, mennyi egyetemest és örököt tudtak egyéni színükben felmutatni. Az üdvösség: nem ábránd... amit jelent: a másvilággal nem enyészhet el.”

A föltétlen önfeláldozás igénye, az üdvösség keresése nemcsak a *Papucshős*nek, egy egész drámasornak vezérszólama. Szinte valamennyi társadalmi dráma főhőse elégtelennek érzi áldozatát, s tragikus önzetlenséggel dobja el magától a megalkuvás árán szerzett kényelmet vagy boldogságot.

Németh becsületesen kereste mindig az igazságot, s minden tévedése közben is volt valami igazsága. Vagyis meghaladott gondolatai, eszméi és hitei sem avultak el annyira, hogy azokról örökre meg lehetne feledkezni. És egy író élet mit adhat ennél többet nemzetének és az emberiségnek?

Varga Domokos

A VÉNSÉG VERSEIBŐL

HANYATT

Beteg vagyok, fekszem hanyatt,
tíz méterrel a föld felett,
tízezrekkel az ég alatt.

Alattam padló, mennyezet,
másik lakás, más emberek,
hat méterrel a föld felett;

felettem még négy mennyezet,
lakások, bennük emberek,
aztán poros padlásterék,

kémények és füstfellegek,
s legeslegfent: a nyílt eget
ezernyi háztető felett.

Fekszem hanyatt, beteg vagyok,
nap és hold énrám nem ragyog,
nem égnek égi csillagok –

de már röpít a képzelet
s röpítenek kóbor szelek,
hogyan lássak messzi szépeket:

bolyongó felhőbodrokat,
dülöngő földi dombokat,
sötét erdőbozontokat,

völgyek-hegyek hullámverését
szőlő vidékek lüktetését,
sík tájak tarkálló vetését,

és halljak messzi hangokat:
harangokat, kolompokat,
reszketve zúgó lombokat,

miközben itt fekszem hanyatt,
mint aki ágyához tapadt
a foszló mennyezet alatt.

De néztek bár mészfoltokat,
enyém a kék mennyboltozat,
mely fényeket gyújt s oltogat –

s a földöntúli téreken,
hol lenn a fenn, és fenn a lenn:
enyém a véges végtelen.

KÍNBAN KACAGÓ

Öreg vagy már.
Hetvenkilenc.
Mért nem pihensz?
Időd lejárt,
magadnak árt,
ha faggatod
a tegnapot:
a felkavart
korhadat avart,
mely könnyeket –
keserveket
és szennyeket
is rejteget.

Mindegy, kiét,
az is tiéd,
amit korod
másokra rótt,
halotti tort,
iszonyt, nyomort,
s mint bélyeget
rádégetett
más elkövette
vétkeket.

De jobban ég,
mi csak tiéd.
Jobban gyötör,
orvul mi tör
s mélyről reád
és rágva vág:
a lelki vád,
mellyel saját-
magad vonod
kérdőre, hogy
mikor, miért,
mi tettekért
vagy nyugtalan
minduntalan,
mi terheket

hordoz szíved,
mi rosszakat –
míg megszakad?

Év évre hág,
s ezernyi vád
mind holtodig
el nem kopik.
Mást nem tehetsz:
mindent levetsz –
se könnyeket –
keserveket,
se szennyeket
nem rejtegetsz,
megfaggatod
a tegnapot –
de holnapod
békén hagyod,

mert megbocsátsz
és megtalálsz
magad helyett
egy gyermeket,
kit úgy szeretsz
s kin úgy nevensz,
mint fenn az Úr
rajtunk vidul,
hogy földi lény
e sártekén
ítéletet
hogyan tehet
istenkedőn,
hetvenkedőn
önnön szivén
és másokén?

Szeresd s nevesd
szegény magad –
mint Ő szeret,
s mint Ő kacag!

BOTOLÓ

Piszok nehéz felkelni reggel,
fájó, meszes, merev derékkal,
felülni s – állni tántorogva,
fél testtel dőlve rá a botra,
mert az egész test – bár merev –,
csak a saját lábán mehet.

ROSSZ ÓRÁN

Jaj, Istenem!
Jaj, Istenem!
Jaj, Istenem!
Mi lesz velem?

MIT BÁMUL EZ?

A szép, az szép a vénnek is,
a vén trotlik szemének is!
Hogyan néznék, hogyan lesnék
virágzó lányok zsenge testét:
a mellett, csípőt, combokat,
a völgyeket és dombokat,
a dombokat és völgyeket,
ifjabb s még ifjabb hölgyeket,
kik már csak másokéi lesznek,
de bánatot, bút nem szereznek

ezzel nekik, hisz ők se vágnak
nyögetni már szerelmi ágyat!
Ők már csak szemmel simogatnak,
ők már csak szemmel tapogatnak,
ők már csak szemmel csöcsörésznek –
„Mindent a szemnek, kuss a kéznek!”
„Mit bámul ez” – nem szíveli
hogy őt öreg szem ízeleli,
hisz félszet ébreszt az öreg szem:
„Egyszer még én is megöregszem.”

SZÖVETEK

Czinke Ferenc emlékére

csak azt tudjuk ami elmúlt körülöttünk pattognak a húrok
már egy normális abc sincs hogy visszaolvasást tartsunk
rikoltoznak medve ősök kutya tappancsosok pedig mondanád
jó együtt lenni veletek olykor nélkületek újból és megint
és jön a csakhát meg az ide figyelj édes öcsém
figyelmedet idézem bakhátakon onnan csak nőni lehet
lecsúszni lehetetlen hát mégis mi történt
bezárt melegébe az éjszaka holott ízlelhetnénk fejtett babot
chetnénk törpe harcsát Janiéknál nézhetnénk képeket
megsúgva egymásnak mindent ami van és ami meg sem történt
most éppen Bachot játszik Shlomo Mintz az É-dúr partitát
ezt játszottam én is neked mert ott voltál
mint falon az Édesanyám ikonja a Medvetánc és a többiek
jöttél kocsival lelkendezve győztesen
mert lehetett szeretni és utálni mindkettő egyre megy
most hallgatózunk melyik nesz az igazi
a volt vagy a valós s ennek már nincs is hangja
eltévedt bárányok ugrálnak kobakosok és igazmondók
leereszkedett csendben tódulnak szavak jajgatnak
így hát minden megtörténhet el sem köszöntél te
megtört gyertyaszál az éjszakában elvándorolt képzelet
hogyan leszünk ezek után vacsorára sem megyünk
mert megtörtént az utolsó ezek után maradnak a mesék
voltunk talán egyszer leszünk valahányan annál az asztalnál
pedig csak elköszönünk egymás mellett el nem megyünk

(2000. november 29.)

í t é l e t

akkor a legnehezebb amikor nincs miért
futsz magad után kerekeid elhagynak
sehol egy távoli csillag meteorfészek
csak monoton napok egymásutánja
lélektánc emberparti magány
út út út út Rodostóba

(2000. január 21.)

h í r v i v ő

nem kívánok tőled semmit
sem csókot sem szerelmet
szerettelek szép szóval
tőlünk elmenekült az élet

(2001. augusztus 16.)

Szegedi Kovács György

LÉTÜNK

ajándék éjben
tó tükrét bezúzó
fényes kavics

amikor a csillagok újra
egymásra találhatnak
élet-rövid csillagnászban

míg szív-rezgéseink
ki nem alszanak
egészen

ZÖLD PILLANGÓ

Szökik
szökik a zöld pillangó
nagygyú nőtt szívfacsaró
együvé tartozás legbelül
lelkemre súlyos fehér csend ül

Szökik
szökik a zöld pillangó
félénk zöld-nap ragyogó
égi kegyelem örökkön szerető
éjjel elindul értünk az erdő

HIMNUSZ-VARIÁCIÓ

Kellemesen langyos tavaszi este Pest-Budán, 1844-ben.

Unta magát Vörösmarty Mihály a Nemzeti Színházban, rossz volt a darab, silány az előadás, s a szünetben barátját arra nógatta, mennének el valamelyik közeli kocsmába, unalmas színház helyett jóízűen borozgatni, vacsorálni. Találtak is a színház oldalában egy barátságos vendéglőt, ám a bor, amit a vacsorához kínált a kocsmáros, csapnivalóan rossz volt. Jókedvükben arra gondoltak: végigjárják a városrész vendéglőit, kocsmáit, fogadóit, hátha találnak valahol jó magyar bort. Nem találtak. Minden kocsmában, ahol megfordultak, rosszabbnál rosszabb lőrékkel traktálták őket, s elkopván jókedvük, Vörösmarty indulatosan így fakadt ki: *Ez már bosszút érdemel!*

Néhány nap múlva megszületett *Rossz bor* című verse, amely miután a *Honderűben* 1844. július 6-án megjelent, mint állóvízben a váratlanul beléhulló kavics, fodrozódó hullámokat kavart. A nagy költőt ért sérelem megtorlása vagy a magyar bor becsületének védelme? – a felizgatott honfikedv jóvoltából mindenesetre hónapokon keresztül levelek és borküldemények áradata érkezett a költő pesti lakására.

Aki ezen az őszön finomabb társaságban *rossz bort* emlegetett, mind arra gondolt: ha van – és van! – jó magyar bor, akkor abból Vörösmartynak innia kell, s hogy milyen a jó magyar bor, azt is meg kell a költőnek énekelnie.

Így is történt: hosszas töprengés után Vörösmarty Mihály elkészült *Jó bor* című költeményével. A következő év őszén jelent meg nyomtatásban, szintén a *Honderűben*.

A butykosban, flaskában, hordóban érkező jófajta magyar borokat a költő – ahogy mifelénk mondják – jóízűen elszopogatta; a hozzá írott versek egyike-másika korabeli hírlapokban látott napvilágot. Ezeket a verseket – s a költőnek küldött butykosokhoz, flaskákhoz, hordókhoz mellékelt levelek szövegét – később gondos irodalomtörténészek összegyűjtötték, különböző vaskos, akadémikus szövegkiadásokban közzétették, s ha valaki

---

ma felidézi e régi történetet – s a két nem különösebben jelentős Vörösmarty költeményt –, tréfásan vagy emelkedett szellemben, kesernyésen vagy szarkasztikusan egyaránt elmesélheti e múlt századi borhistóriát.

Egy biztos: reformkori eleink igen rossznéven vették, hogy Vörösmarty Mihály – költeményben, nyilvánosan – sommásan rossznak minősítette a magyar borokat.

Vannak dolgok, amelyekkel a Kárpát-medencében nem illik tréfálkozni.

1844-ben nem illett gúnyolódni a magyar borok ízén, zamatán, bukóján.

De senki nem kiáltott *apage, Satanas-t*, amikor Riskó Ignác verse az *Életképekben*, 1845 nyarán megjelent. *Himnusz-féle* – ez volt a vers címe, a cím alatt zárójelben alcím: *Tréfás utánzása Kölcsey híres Himnuszának*.

Ajánlás is tartozott a költeményhez: *Vörösmarty Mihálynak tisztelettel ajánlja az író*.

Már a címet böngészve a mai olvasóban óhatatlanul földereng a riadt kérdés: mi az, hogy *tréfás* utánzás? Ki meri és miért tréfásan utánozni a *Himnuszt*? És miért Vörösmartynak ajánlja tréfás költeményét a ma már elfelejtett, ismeretlen nevű költő?

Riskó Ignác versei a harmincas évek végén bukkannak fel az irodalmi lapokban, jó barátja lesz Petőfinek, 1848–49-ben országgyűlési képviselő, a szabadságharc vérbefojtása után rövid ideig börtönben ül, talán ezért a korabeli két kötetes életrajzgyűjtemény (Ferenczy Jakab és Danielik József: *Magyar Írók*, Pest, 1856–1858) nem is említi a nevét, aztán a kiegyezés után titkár lesz a pénzügyminisztériumban, és mint miniszteri tanácsos megy nyugdíjba 1885-ben. Ez idő tájt feltehetően már maga is mosolyogva gondolt vissza ifjúkori irodalmi ballépéseire.

De 1845-ben Riskó Ignác is érezte: verse kapcsán némi magyarázattal tartozik a korabeli olvasóknak. Költeményéhez szószátyár lábjegyzetet ragasztott: „A »Himnusz-féle« című versre egy kis észrevételem van. Egy barátom, kinek szavára ily dolgokban van okom, hogy némi súlyt helyezzek, azt mondá nekem, hogy az házi versnek igen jó, de közönség elé nem való, mert némileg Kölcseyt és felséges Himnuszát paródiázza. Gondolkoztam efelett, de nem találtam úgy, hogy barátomnak igaza volna, nem, hogy e vers közlése által, akár az én, akár az ön részéről az elhúnyt Dicső iránti kegyelet szentsége sérülne... s e hitben mertem azt az élő »Dicsőnek« ajánlani.”

Esett, fújt, beborult vagy ragyogott az ég – kies hazánkban felesleges, rossz, vizenyős versek mindig szép számmal teremtek, de Kölcsey Ferenc *Himnuszának* szövegét nem szokták magyar költők költői ötleteik nyersanyagául használni.

---

*Isten! áldd meg a magyart
Jó bor bőségével;
Már elég rég óta tart
Szomja, restségével.
Sok szomorú szüretre
Hozz már víg esztendőt:
Nem ivott még, lelkemre!
E nép elegendőt.*

Elképzelem, amint napjainkban egy hetilap vagy folyóirat szerkesztője két cigarettaszippantás között, feltépve egy, az asztalán tornyosuló postából találmra kiválasztott borítékot, olvasni kezdi e »költeményt«.

A magyarság sorsa – *bortörténeti* vetületben:

*Őseinket te ültetéd
Hegyalja földére,
Tőled nyert jó venyigét
Bendeguznak vére,
S merre folynak habjai
Dunának, Viszlának:
Volt, nagy hírét hallani
Tokaj lángborának.*

*S mely, mint ember, megőszül,
Telvén hosszú évsor,
S melyben dicső emlékül
Hős Dobó-szellem forr.
Adtad Ménes- s Egernek
Folyó vérbársonyát.
Buda, Szekszárd olaját
S Érmellék aranyát.*

Csak a régi papírok és könyvek között elmerülten turkáló irodalomtörténészt hatja meg a régi történet: a hajdan kedvelt költő, Sárosi Gyula egy Vörösmarty Mihályhoz írott levelét a *Honderü* 1844. október 5-én közölte, s ott bárki – Riskó Ignác is – olvashatta az alábbi sorokat: „A fehéres bor, mely a versben említve van, még a huszonöt butella közt elküldve nincs, de már itt van az én pincémben, s megyen a többi butel-lákkal együtt, mihelyt lehet. Éspedig ezen fehéres bor ménesi aszú lesz,

---

1784-ből, tehát húsz évvel öregebb Vörösmarty úrnál. Megőszült, mint az emberek.”

Riskó Ignác 1845 márciusában verses levélben újítja fel barátságát Sárosi Gyulával, s májusban *Himnusz-féle* költeményét farigcsálva ménesi aszúróról ír, mely *mint ember, megőszül*.

Vörösmarty Mihály 1850-ben már aligha emlékezett Sárosi Gyula 1844 őszén írott versére s levelére, Riskó Ignác 1845 tavaszán megjelent „költeményére”. 1850 szomorú telén legkevésbé a magyar borok minősége érdekelte.

Most tél van és csend és hó és halál.

A föld megőszült.

A világ változik, a költői képek átalakulnak.

Mindebben elgyönyörködhet egy, a múltakban bogarászó 21. századi irodalomtörténész, de Riskó Ignác *Himnusz-féle* verse – vagy valami hasonló –, ha napjainkban íródna, aligha lenne közölhető egy korunkbeli irodalmi lapban. A magyar borokat mostanság tetszés szerint lehet akár kaján bökversben, akár több kötetes époszban kifigurázni, de a *Himnusz* évszázados balsorsunkban – 1849, 1919, 1941, 1956 – vérrel pecsételt nemzeti imánk lett: ha énekeljük, ha mondjuk – csak könnyezünk, s nem mosolygunk.

Ám 1845-ben – már?, még? – hittek abban a magyarok, elszántan hinni akartak abban: balsorsunk elmúlhat örökre, s felvirradóban van boldogabb korunk. Nemcsak múltunktól, de jelenünktől, jövőnktől sem kell tartanunk.

Ami volt, elmúlt.

Ami van, abból még minden lehet.

Csak a hajdan nemes magyar bor nem a régi már 1845-ben. Baj, de orvosolható.

Hajh! de meg nem becsültük

Kegyed bizonyosságát:

Mi a jó bort beszűrtük

És felvettük árát.

Lengyel szomszéd megvette,

Nekünk koppant a szánk;

Lakolunk is érette:

Szomj, örök, szállván ránk.

De hagyján, míg borunknak
Jó hitele megvolt:
Rossz dolga volt torkunknak,
De zsebünkre pénz folyt,
De legalább aranytól
Erszényünk duzzadt
S csinált a honn maradt bor
Egy vagy két jó napot.

Most már se pénz, se posztó,
Arany s bor elmaradt,
Magyar- s Lengyelnek osztó
Igazság mért díjat;
Természet és szabadság
Áldásit megveték:
S az koldus és szegény lett,
Ez rabnép, martalék.

Csalással játszodánk el
Tokajnak hirnevét,
Nem ápolánk, miként kell,
A szőlő vesszejét,
S kik – tán ha oly szeszély ért –
Nektárba fulhatánk:
Külföldnek, rossz boráért,
Tömérdek pénzt adánk.

S kérd most a legnemesb bort
Hazánkból közhelyen:
Váltig nézed s nem leled
A bort az üvegben,
S emelvén ajkaidra:
Undor fog el tőle,
Sem színe, sem zamatja,
Csavicka, pancs, löre...

Isten! áldd meg a magyart
Jó bor bőségével,
A szorgalmat és ipart –

---

*Add – ölelje hévvel.
Sovány évek helyébe
Hozz már dús esztendőt:
Hogy a multat feledve
Várjunk jobb jövőndőt.*

1845-ben sem volt fenéki tejföl az élet Magyarországon. De Riskó Ignác verse, amikor nyomtatásban megjelent, szellemi izgalmat, politikai vihart nem kavart, s nem fakasztott ingerülten bugyborékoló nemzeti felbuzdulást sem. A korabeli olvasók valószínűleg arra gondoltak: *bázi versnek* nem rossz, szüreti borozgatások idején, baráti társaságban, ropogó rőzsetűz mellett kedvsrófolók lehetnek e bájosan zötyögő, nagy klasszikusunkat ügyetlen, de ügybuzgó igyekezettel idéző strófák; amúgy nincs komoly jelentősége az ilyesfajta versikéknek. Tizenkettő egy tucat.

Talán ha sejtették volna, mi vár unokáikra a 20. században, nem kortyolgatták volna boldog reményeikbe burkolódzva „megőszült” borocskáikat. Riskó Ignácot nemzeti méltóságunk megsértése címén kritikusi pallossal üzték volna ki az irodalmi és politikai életből, rendeletileg tiltották volna be a *sír* említését, hol nemzet süllyed el, s egy nyalka huszárezredet elküldtek volna *kalandozni* nyugatra, rabolja ki, égesse föl Trianont...

De hát nem sejtették.

Mátyus Aliz

KÓRÓ SZIKÁRAN ÉL A VÁGY, DE ÉL

Szürkegém tollat látott maga előtt a földön. Lehajolt érte. Az éjszaka esett, a kígyószisz lilája, kékje, a cickafark bordója között világított a sárga virág. A gyökere keserűmandula illatú. A szürkegém-toll pihéit szétfújta a szél. Erős, kitartó szél volt. Ott füttyült, berregett a feje mellett, hanggal töltötte meg a fülét. Újra vannak vízimadarak. Fejét félrebillentve hallgatott. Lódobogás. Egy német lovagol cowboy ruhában, sombreroval a fején. A Pongrácz major lovásza kíséri. Észreveszik. Megkezdődik a vágta. Előbb a lovász elől, aztán ő hátul. Megint előre tör, hosszan tartja előnyét. A ver-

---

senynek akkor van vége, amikor a német áll az élre. Lóhosszal a másik előtt tart egy jó közepes iramot. Kilovagolnak a képből. Újra csak a szél. Gólya száll le a tóparti nádasba, békászik. Lépeget párat, vár. Aztán a feje előre billen, lecsap a csőrével. Viszi a fiókáknak az ennivalót. Jó békaév lehetett kilátásban, mert a gólyapár az idén öt fiókát nevel. Július végén kirepülnek, ott békászik a tóban az egész család.

Visszanézett a tanyájára. Amióta van, az az anyja halálától az apja haláláig mért időszámítás.

Anyja már nem is ismerte a tanyát. Nem is lehetett volna ez a tanya, ha az anyja él. Ő kimesterkedte volna, hogy ne a messzi Kiskunságban, hanem közel, a Dunántúlon vegyen valami pihenőházat. Anyja soha nem szakadt el, sem tőle, sem egyetlen testvérétől. Neki az kellett volna, ha feleségként, férjként, társként, anyaként és apaként azért először is az ő gyerekei lettek volna.

Vess keresztet! Vess keresztet, ha a kenyeret megszeged, ha nagy útra indulsz!

Hogyan lehetett az anyjában annyi paraszti erő, ha pedig inkább született úrilánynak, földbirtokos gyerekek, arisztokratának? Olyan idegen volt ebben a jó mérték nélküli, trampli világban, az a csoda, hogy annyit is megélt, amennyit.

Anyja már a kapocs volt, élők és holtak között, anyja már ott billegett a fűszálakban, áttűnt a liget fái közt. Anyja a nyugodt emlék volt már, az évekkel a halála után végre el is siratott anyáé. Évek kellettek hozzá, de addigra sikerült megértenie. Az övé lett ettől. Minden kegyetlenségével, minden fájdalmasan erős szeretetével, a spannolt feszültséggel, amiben élni neki maga volt a pokol.

Anyja akárhonnán átszólhatott neki, jó volt már a közelsége. Évtizedek teltek el a halála óta. Apja, az apja az álmaiban még mindig ott húzta magát felfelé a zuglói ház lépcsőkorlátjába kapaszkodva, egyre dőlt hátra, hogyan is lehetett volna beszélni már megtartható egyensúlyról, s akkor mindig az erőfeszítés. Nyomni, teljes erőből. Hogy az egész kezdődjön előlről a következő lépcsőfoknál.

Apja a zuglói ház első emeletére az utolsó évben csak úgy tudott már felmenni, hogy a kovácsoltvas korlátba kapaszkodott, de az a szögletet nem ismerő, szép ívű lépcső a korlát mellett olyan kis helyet hagyott a cipőnek, hogy ott aztán biztonságosan menni még egészségesen sem lehetett, nem hogy Parkinson kórosan.

Nem hallott azelőtt olyan betegséget, aminek a nevébe foglaltan mondják ki, hogy kór. Most, a dolgok menetének ismeretében érti, miért. Figyelmeztetés a betegnek, hogy beteg, még ha ő erről egyáltalán nincs is meg-

---

győződve, és figyelmeztetés a hozzátartozók számára, hogy ácsi, elvész az a fenséges érzés, amit egészen addig érezhet egy ember, akár egy családtag a másik iránt, amíg csak a másik is ura magának, amíg fenség, napfok, idegen-ség, talányos messzeség. De maradjunk csak annyiban, hogy mindenesetre fenség. A másik ember, az ép, az fenség. Parkinson kórosan pedig az ember az álom és az ébrenlét szétmosott határaival bombázva egyszer csak elveszíti a realitásérzékét. Lehetne ez úgy is, hogy mindez kifelé az elvarázsolt-ság tébolyítóan édes élményét adja, de nem.

Tisztán követhető az üldözöttség, a félelem, a nem létező emberek érzete az üres szobában, emberek ülnek a fotelokban, és akarnak valamit. Lehet kivárni, hogy eltűnjenek, és lehet beavatkozni próbálni, hogy menjenek el, de valójában mi segíthetne, ha nincsenek is ott, csak egy apa, akihez hiába kell beszélni, mert szorongatóan mással van elfoglalva, mert le akarja győzni a helyzetet, mert viaskodik.

Széles e világon nincs aki szeret, nincs akinek írjak néha levelet. A Gózon film. Vagy Csortos. Most valamelyik, mert nem jelenik meg hozzá kép. A serdülőkor és az apja az akkori tekintetével. Úgy mindent ki lehetett bírni. Vélt csúnyaságot, tényleges egyedüllétet, elviselhetetlen mindig mindent tudást. És apja elkezdett énekelni, baritonja betöltötte a házat. Nem az operaházat, mert ahhoz nagyobb lemondás kellett volna az életről, de az már nem ment három év hadifogság után. Apja, ha énekelt, énekelt az egész család. Anyját leszámítva. Neki annál mindig fontosabb, más dolga volt.

A hajnal a tanyai réten találta. Görögországba készült a fiával. Tizenharmadik éve, hogy fia is volt. Nem másnak, csak a tanyája leégésének köszönhetően. Az egy teljes éjszakán át égő tűznek. Ami végre kivitte belőle azt a makacs legyőzhetetlenség élményt, amit az apjának köszönhetett. Szép alázattal tudomásul vette a testét, s ahogy ez sikerült, hamarosan benne a megszületésre váró magzatot. Amikor megszülte, már épp negyven éves volt. A fiát a tanyán tanította meg járni, s ő a jegenyék lehántolt kérgű ágait egymásnak ütögetve, mint-ha xilonfonja lenne, csinálta magának az első hangokat.

Fiát a tűz után újonnan felépített ház padlásán, az alvóhelyükön hagyta, ő ott állt a jegenyékkal oválisan körbevett réten, a csillagokat még ott rezgette az égis erő jegenyenyárfák levele, a hold is ott sarlózott a helyén, mellette a mindig épp ott közeli csillag, s akkor, ott, annak az ó, nagy kerek ég, dicsőség, fényesség Isten palotája térnek a közepén annyira nagyon otthon érezte magát, hogy beleborzongott. Jött, hogy elmondja az anyjának. Megyünk. Görögországba megyünk. Eljutunk mi is. Az utolsó közlés hangja már, akár mint egy kihívás.

De nem. A vele való beszéd végén mindig ki tudott belőle törni a boldog sírás.

Nem, az anyja csak akkor szólt, vess keresztet, ha még kicsi volt, és beléptek a templomba. Hajts térdet, és vess keresztet! Azt, hogy a kenyérre keresztet kell tenni a megszegése előtt, csak látta. És azt is, hogy anyja keresztet vet utazások előtt. Keresztet vetett ő is. Keresztet vet mindig az öccse is.

Kint álltak a kórházi szoba előtt, beleegyeztek, hogy az apjába az orrán át belevezessenek egy tápcsövet. Nincs az az irgalom, hogy meg tudja magának mondani, az mire volt jó. Akkor kezdődött az apja elleni erőszaknak az a fajtája, amiben csak hazugságok árán lehetett elérni mindent, és csak cinkosként az ápolókkal. Elárulta az apját. Most már hiába próbálgatja álmaiban helyrelökdösni, tolni azt a lépcsőkoriátba kapaszkodó nagy hústömeget. Nem is volt az apjának súlya. Azokban az időkben már csak a csontja meg a bőre volt. Nem evett. Mert nem akart enni. Minek kellett akkor belé az a cső. Meg a többi. Mert csövek nélkül el tudott indulni? Azért? Rosszul ítélték meg. Még egyszer nem lett volna hozzá ereje. Akkor kikelt az ágyából, elindult kifelé a folyosón, tiszta volt neki és világos minden, azért gyűlt hozzá össze az a nagy ereje is. Elmegy. És ment. A kórházi társak elbeszélése a Száll a kakukk fészkére indiánjára emlékeztette. Apja is a kórházban volt, apja is szabadulásra készül. Ment a folyosón, önerejéből, maga, s ideig-óraig megküzdött a nővérek, ápolók túlerejével. Szép harc lehetett. Utána, mert ez vele sem lehetett másként, lekötözték. Hogy védjék. Nehogy baja essék. Nehogy kárt tegyen magában.

Apját csak a kéznél levő összes ápolónak sikerült visszatartani. Egy ápolónő az eset után megkérdezte tőle, mi volt tulajdonképpen a maga apja. Mi lett volna? Hentes? Hóhér? Bunyós vagány? Mire számított, mit mond. Tanító volt. Meg minden egy kisvárosban, amitől egy kicsit is olyan volt az élet, mintha lenne. A maga apja agresszív ember. Mondta az ápolónő. Látta volna, mit rendezett. És belezúdított egy ibrik ennivalót az etetőcső tölcsérébe. Igen, most legszívesebben térdre borult volna az apja előtt, hogy nem nézett rá. Ő az ominózus eset után nem-igen nézett már rá senkire. Miért ne ütött volna? Miért ne használta volna az öklét? Hisz azokban a pillanatokban átélte, még egyszer, utoljára, hogy az erejében áll a szabadsága. Átélt. Ahogy az emberektől való búcsút még a zuglói lakásban.

Ült a széken, amit ketten tartottak és vittek, s olyan béke ült az arcán, mint a pápáén. A kezét is épp úgy emelte fel, mint amikor amaz áldást oszt. Ha az arca ebben a pillanatban emlékeztetett volna arra az apára, aki neki ő volt, maradéktalan lehetett volna a pillanat. El lehetne élni belőle. De túlságosan későn következett be. Annyira, hogy az egész már-már a groteszk

---

határán. Egy zuglói lakás keskeny előszobájában a széket emelő, egymástól és a széktől alig férő két férfi tart egy nem egészen nyolcvan éves embert, akinek az arca helyett csak a bőrrel takart arccsontjait látni, valójában ijesztő, de mindenki minden pillanatban tudja, hogy szeretetre méltó. Apja az egyik széket tartó férfinak, a zuglói lakás tulajdonosát képező nőnek, s nagyapja ennek gyermekének. Ők jelen vannak, a helyzet megoldásra kész, de szeretettel. A látvány teszi, s az akcióra készség, hogy nem annyira, mint az éjszaka.

Azon az éjszakán apját nem sikerült hosszában feltennie az ágyra. Elhelyezte keresztben, de mert ettől nem volt befejezettség érzése, melléfeküdt keresztben maga is. Ez már azután volt, hogy az éjszaka egy része nyugalmasan eltelt. Akkor arra ébredt, hogy apja a földön, és az anyai nagyszülőktől való monumentális barokk íróasztal lábába kapaszkodik. Próbálja felhúzni magát.

Ezt persze csak a józan ész szabályai szerint feltételezte, mert valójában az apja inkább csak gigászi küzdelemben látszott az asztallábbal. Ha elérte, nem is magát húzta, hanem a lábat rázta. Önmagához képest irdatlan erővel. Valójában gyengécskén. Azért a cserepes virág a nagy levelekkel lezuhant tőle a földre. Valamikor. Ő csak akkor vette észre, amikor apja a széken már eltávozott a lakásból, s a ráirányultság hiányától ténfergett a szobákban fel és le. Az éjszaka után voltak, mögötte volt már az éjszaka.

Feküdtek az apjával, keresztben az ágyon, egymás mellett, érezték egymást. Apja minden viaskodására simogatással felelt, simogatta a mellét, a vállát, apja meg, ahogy végzett, megszorította a kezét. Visszaszorította ő is, s akkor tartották, amíg tudták, amíg bele nem aludtak a nagy búcsúzásba. Apjának egyetlen gyötrelme sem volt, ami ellen ne lett volna jó az ő simogatása, s apja egyszer sem nyugodott meg úgy, hogy ne szorította volna meg az ő kezét. Hangtalan játéknak csak a hajnal vetett véget.

Apja reggelre nyugodt volt és lázas, úgy rászakadt a gyengeség, hogy alig lehetett ráültetni a székre, de a széken hordozva tudta, kezével jelezte is, elköszöntek éjjel. Amit a kórházban ki-ki átélt, az már nem volt más, csak az otromba végkifejlet. Az ember ott, azon az éjszakán bevégeztetett. Azzal a méltóságot hordozó, mindig ugyanúgy megköszönni tudó kézzel.

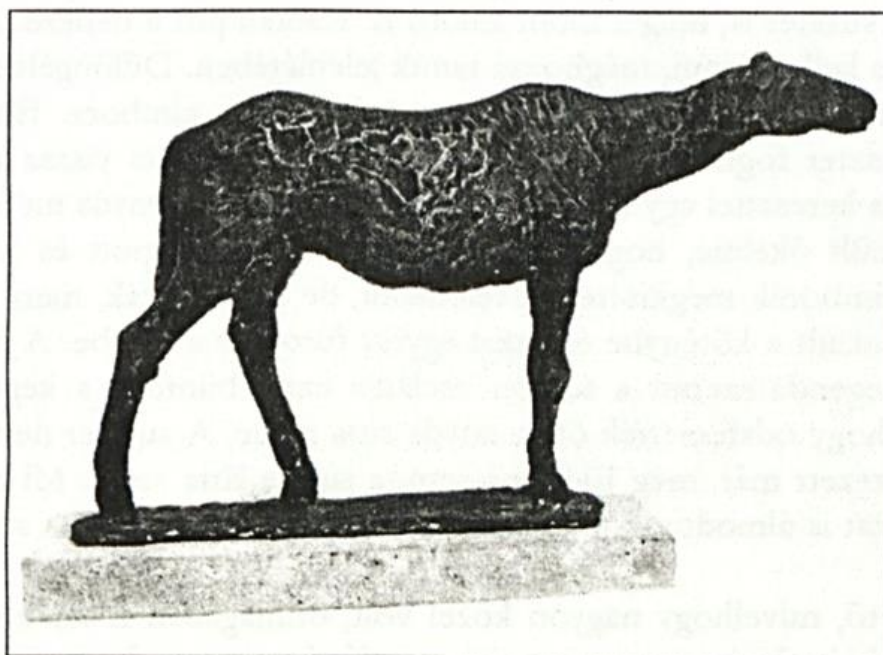
A kórházban, ha egyáltalán mondani próbált még valamit, azt, vigyék haza. Úgy tettek, mintha nem értenék. Elviselték. Mi változik meg az emberben attól, ha mindezt elviseli? Talán másképp sír, és másképp szól a gyerekéhez? Riadtabb, ha nő, és jobban fél, ha férfi? Mert tapasztalhatóan, ezt is túléli.

Apja éjszaka halt meg, nem volt mellette senki. Hajnali fél háromkor felébredt az apjával keresztbefekvős ágyán, tudta, most hal meg az apja, nagy

erőt érzett magában, mert az apja ráhagyta, ami már neki ezek után a pillanatok után felesleges volt. Másnap úgy nézett be a kórházi szoba ágyára, mint aki keres valakit, ez tartozott a konvenciókhoz, meghallgatta a nővért, hogy apja az éjjel meghalt, meghallgatta az első őszinte részvétemet, ó, jaj, s megkereste az éjszakai ügyeletest. Hajnali fél háromkor. Mondta az orvosnő, akit addig sose látott. Nekem is csak akkor szólt a nővér, amikor már meghalt.

Hogyan? Könnyen? Nehezen? Aki észrevette, mit vett észre? Egy nagyot sóhajtott? Az éjszakák egy kórházban is éjszakák. Apja halálával nem lett több tudása a halálba igyekvő testről. Azt már elég rég tudta, hogy apjának hamarosan el kell jutnia odáig. Ott látszott az már a mozdulatokban a zuglói emeletes ház lépcsőjén felfelé kapaszkodva, a kovácsoltvas korlátba. Amire rátapadt a mocsok, vastagon, soha le nem moshatóan.

Lefeküdt a földre, a rét közepén. Olyan volt neki az a jegenyékkel szegélyezett tér, mint egy óriási koporsó. Áramlott belé az erő a földből, újra hallotta a jegenyék levelének csattogó zsvivaját, ott a magasban mindig fújt a szél. A tenyerében megérezte a lándzsás útifű bóbítáját, kezét úgy húzta rajta végig, hogy nem szakította le. Már ekkor érezte magában a hiányt, ami tudta, ott, az Olimposzon fog rajta elhatalmasodni. Ezer méterig fognak feljutni rá. Miközben háromezer méter magasban laknak rajta az istenek.

Molnár Péter: A ló I. (1988)

Pásztor Ferenc

A TEMETŐ

Jó ideig laktunk a Menház utca végében, az öreg temető szélén, Porszász János szobafestő és mázoló mester úr házának pincelakásában. Erről még mesélek többet is.

Arról a pincelakásról, meg arról, ami körülvette, számtalan emlék tolszik most elő ebben a szellemidéző elbeszélésemben. A szellemektől féltünk. Akkori, gyermeki képzeletünkben sokszor megborzongtunk, ha egyik-másik bolondos szomszéd kísértet történetekkel hozakodott elő. A szomszédos házban lakó Eidlerné kedvenc kísértet legendája arról szólt, hogy élt valamikor a Menház utcában egy iszákos suszter. Egy este, a Csárdában azzal hengegett, hogy pontban éjfélkor kimegy a temetőbe és elhozza onnan a nemrég eltemetett anyósa sírkeresztjét, azt megmutatja a díszes csárdai kompániának, aztán vissza is viszi a helyére. A fogadás tétje – Eidlerné szerint – tíz liter jóféle bor volt. A fogadás az fogadás. A suszter, aki természetesen a csárdában is viselte a kék köntényét, elhozta a temetőből az anyósa keresztjét.

A tíz liter bort leeresztették a gigájukon, ahogyan Eidlerné mesélte. Jól berúgott a suszter is, meg a többi léhűtő is. Ezután jött a neheze. A keresztet vissza is kellett vinni, még hozzá tanúk jelenlétében. Dülöngélve, hempergve kitántorgott a temetőbe valamennyi kapatos cimborá. Elmentek a sírig. A suszter fogta a keresztet és teljes erővel nyomta vissza a helyére. Csakhogy a keresztel együtt a suszter is ment lefelé, az anyós mellé. Annyira megrémült ökelme, hogy nyomban szívrohamot kapott és kilehelte a lelkét. A cimborák megkísérelték felemelni, de nem tudták, mert a kereszt hegye beleakadt a könténybe és azzal együtt fúródott a földbe. A hitelesnek mondott legenda szerint a suszter családja azzal büntette a kegyeletsértő borisszát, hogy odatemették őt az anyós sírja mellé. A suszter nevére senki nem emlékezett már, még Eidlerné sem, a sírt se látta senki. Mi mégis féltünk, rosszat is álmodtunk, ha valaki előhozakodott a köntényes suszter történetével.

A temető, mivelhogy nagyon közel volt, önmagában is félelmet keltett bennünk. Még Lichtner Anti, a bányai főpénztárnok fia is félt, mert a Porszász háznak abban a részében laktak, amelynek ablaka pont az öreg

---

temető végére nyílt. Lichtner Anti később plébánossá avansált és elég sok embert búcsúztatott el a földi világtól Somoskőújfalun. Tisztjénél fogva tehát elmúlhatott a másvilágtól való félelme. De ezt csak úgy melleleg említem.

A temetőtől való félelmünket csak fokozta Galbács József sírásó némely mutatványa. Úgy adódott, hogy Porszász János szobafestő és mázoló mester úr házának építéskor egy-két öllel kitoldotta telkének határát, éppen az öreg temető felé, azaz abból elcsippentve. Azt senki nem firtatta, vajon hatósági engedelemmel, vagy Galbács sírásó szorgalma által, amit egy-két üveg szilvóriummal lehetett serkenteni. A szorgalomban nem is akadt semmi hiba, mert gondosan igazgatta a ház mögötti rézsűt, és az sem zavarta, ha olykor-olykor egy-egy lábszárcsont, vagy koponya fordult ki a régi-régi sírból Galbács hozzászokott ilyen dolgokhoz, a lelkiismeret altatását pedig jól elvégezte a szilvórium. Néha odamerészkedtünk bámészkodni, de ha túl közel kerültünk hozzá, lapátjára vett egy koponyát és azzal jól ránk ijesztett.

Titokzatos embernek tűnt a mi szemünkben ez a Galbács. Ásta a sírt, félre dobálta a megsárgult csontokat, aztán kiült a földkupac szélére früstökölni. Mosdatlan kézzel fogta a kenyeret, szalonnát, falatozott, meghúzta a borosüveget, aztán dalolva ásta tovább a sírt. Rendszerint énekelt, vagy motyogott magában. Ilyeneket mondott: No Veszelo vszkiné, vén csoroszlya, kényelmes ágyat csinálok neked. Akkor úgy vettük az ilyesmit, hogy Galbács igazánból beszélget a holt lelkekkel és nemcsak a szilvórium szól belőle. Szó, mint száz, a rézsű elkészült, az öreg sírok helye után pedig már senki sem kutakodott, elég volt az élőkkel való gondokkal megbirkózni.

Féltünk a temetőtől, féltünk Galbácstól is, de nem annyira, hogy bizonyos esetekben felül ne kerekedjék bennünk a kurázszi. Ilyen esetnek tekintettük a szilva érésének idejét, a szép arany-őszi napokat. Valamikor régen, szépapáink korában még élt az ősi szokás, hogy a megholtak sírjára gyümölcsfát ültettek, a sír mellé pedig kicsi padot állítottak. Mi célból? Pontosan nem tudtuk, de gondoltuk azért, hogy a kísértetjárás idején megpihessen szegény kóbor lélek azon a padon és hadd falatozzon a jóízű, illatos szilvából. A gondolatot tovább gombolyítottuk. Ha igazán kedves öreg szülék alszanak ott, csak nem veszik zokon tőlünk, hogy mi is belekóstolunk abba a finom gyümölcsbe. A hitet erősítette lelkünkben az a tudat, hogy az érett gyümölcsöket talán nem is a kísértetek eszik meg, mert akkor a kiköpött magok ott lennének a sír körül. A magok sehol sem voltak, annál több szilva erjedt Galbács sírásó úr sufnijában, a cefrés hordókban. Abból is bizonyosságot sejtettünk, hogy késő ősszel, amikor a halottak napja után dér lepte a hervadó koszorúkat, Galbács úr háza felől szilvórium illatot

---

hozott a szél. Nem merészkedtünk túlságosan közel a sírásó házhoz leskelődő szándékkal, mert azt hittük, ott is szellemek táboroznak, például olyan szellemek, mint a kötényes suszter. Azt hittük, az még a sírból is kikapaszkodik, ha megérzi a pálinka illatát. Arról természetesen nem mondtunk le, hogy fel-felousnjunk a szilvafákig, mert azok leginkább a temetődomb tetején álltak. Azt a szilvát kedveltük igazán, amit már egy kicsit megcsípett a dér. Az bizonyult a legédesebbnek, az vált meg könnyedén a magjától. Várlaltuk a veszélyt, megraktuk a gyomrunkat is, meg az ing bugyrát is. Néha elpucoltunk onnan, mert jött Galbács a mogyorófa vesszőjével. Olyankor aztán usgyi, úgy ugráltuk át a sírokat, a bokrokat, mint a megkerült kecskék. Előfordult, hogy Galbács nesztelenül közeledett és már nem volt érkezésünk leugrálni a fáról. Elverte rajtunk a port.

Minket se kellett féltetni. Nem mentünk a szomszédba komizsáért. Kilestük hol ássa a sírt Galbács. Megvártuk a délutánt, mert olyankor már a temetésen kellett neki szorgoskodni. Odasettenkedtünk a délelőtt kiásott sírhoz és egy jó rakás sárga, agyagos földet visszatúrtunk a gödörbe. Másnap délelőtt aztán indián kúszással a közelébe lopakodtunk, hallgattuk a szitkozódást. Ígért az nekünk mindent, csak jót nem. A szánkra szorítottuk a kezünket, nehogy meghallja a röhögést. A szilvalopástól nem tudott visszariasztani. Most már azt mondom, hogy szégyelljem magamat, de az is biztos, hogy azóta sem kóstoltam olyan jóízű szilvát.

A sírásó ezzel még nem lépett ki az én akkori életemből, mert egy ideig még ott laktunk a temető szélén, a Békás-tó közelében. A pincelakás rideg, hideg, barátságtalan és egészségtelen volta megviselt bennünket, különösen édesanyámat, aki olyan izületi bajokat szedett össze, hogy majdnem megbénult. A szegény ember ilyen helyzetben úgy segít magán, ahogyan esze, fufangja, módja engedi. Így esett meg, hogy Penyaska Lali, vagyis Szabados Lali, akit inkább Penyaskának hívtunk az anyja után, azt mondja nekem: „Fero, ne fagyoskodjatok abban a rohadt pincében! Menjünk szenet lopni a rakodóra.” A rakodóra az új templom mögött, közvetlenül a temető alatt működött. A szenet Salgóhányáról, Inászóról szállították kisvasúton. A rakodón egy tornyos építményben, egy különleges szerkezet segítségével rakták át a rendes, vasúti vagonokba. Nappal gőzerővel zajlott a munka, este pedig egy bakter vigyázott az egészre, mármint arra, hogy a népek lehetőleg ne lopkodják onnan a szenet. Lopkodták. Nem ok nélkül. A gyári családok kaptak némi tüzelőt, talán nyolc lovas kocsira valót egy évben, ingyen. Kevés volt. Télire alig maradt. Voltak nagy becsületes szegények, akik csak a kisvasút mellett elszóródó szenet szedegették össze, voltak – nem is kevesen – olyan szegények, akik a rakodóról, a csillékből, a félretolt

---

vasonokból lopták. Azt hiszem ez benne volt a bányai és a gyári urak kalkulálásában, mert csak egy öreg, sánta bakter őrködött estétől reggelig.

Lali szavára sokat adtunk. Erős volt és bátor, idősebb is, mint mi, a csirkefogászatban pedig még a híres Illés Potyo sem vette fel vele a versenyt. Nekiindultunk vagy hatan, ki-ki egy erős zsákkal, meg kislapáttal. Keresztül vágunk a temetőn, Lali ismerte a járást. Csendesen megközelítettünk egy jól megrakott, alacsony vagon és percek alatt teleraktuk a zsákot. Nehezkedett rám, mintha a földbe akarna nyomni. Úgy kaptam két vállra, hogy a fejemet előre szegtem. Szedtem a lábamat Lali után. Kerülgettük a sírokat, kapaszkodtunk a fákba, bokrokba, fejfákba, főleg felfelé menet. Mire az első zsákot hazacipeltem, azt hittem kiköpöm a tüdőmet. Lali nagyon rendes srác volt. A saját zsákjából is a mi ládánkba öntötte a zsákmányt. Akkoriban még csillogó, fekete szenet bányásztak mifelénk. Előfordult, hogy egy este háromszor is fordultunk. A bakter nem vette észre. Nem akarta? Ki tudja?

Egy este, már keményre fagyott a föld, beütött a ménkő. A bakter észrevett bennünket, mert valamelyik mulya gyerek véletlenül odacsapta a kislapátot egy üres csille oldalához. Akkorát csattant, mintha lőttek volna. Mondta is Lali a huszár miatyánkot. Hogy az micsoda? Nem lehet leírni. Elég abból annyi, hogy szaladtunk, de a félig rakott zsákot nem hagytuk ott prédának. Neki a temetőnek. Kerülgettük a sírokat, de nem toronyiránt hazafelé, hanem vargabetűvel, a gyár irányába. A bakter meg utánunk. Neki könnyebben ment, mert nem cipelt szenet. Egyszeriben csak azt érzem, hogy Lali elkap, pisszent a többieknek is, aztán se szó, se beszéd, belök egy frissen ásott sírba zsákoktól. A többiek rám, meg mellém. Ott lihegtünk, mint a kopó kutyák, benn a sírban. A bakter is érkezett, de megállt, mert nem hallotta a csörtetést. Mi hallottuk a hangját. Azt mondta: „A sok koszos. Ezeknek semmi sem elég? Ma már – legalább – kétszer fordultak. Mozdonyt fűtenek? Ami sok, az sok! Utóbb még elcsapnak miattuk, hogy szemet hunyok...”

Nekem röhöghetnékem támadt. Valószínű a félelem miatt. Lali oldalba vágott. Elment a kedvem a röhögéstől, nem annyira a taszajtástól, inkább attól, hogy a bakter elkezdett kiabálni. Galbács! Jöjjön csak. A széntolvajok valahol itt lapulnak a sírok között. A sírásónak nem nagyon akaródzott előjönni, mert ő maga is a rakodóról lopta a szenet, azonkívül késő este kinek van ándungja a sírok között botorkálni. Azért visszakiabált: „Mit ordítózik, Rudi bácsi? Az lesz a vége, hogy felriaszt egy-két kísértetet. Mit sajnálja azt a szar szenet?” Ez már jó pontnak számított Galbács részére. A bakter, jobb belátásból-e, vagy a kísértettől való félelmében, visszaballagott

---

a bakterházba. Keservesen kimásztunk a sírból, a szeneszsákokat is kiadogattuk és hazamentünk. Nem feküdtünk le, csináltunk még egy fordulót. Lali azt mondta, hogy ez egy lélektani pillanat, mert a bakter most abban a szent hitben szunyókál a priccsén, hogy mára elment a tolvajok kedve a szajrézástól. Tévedett. Nem ment el. Ezen az estén vittem haza a legnehezebb zsákokat. Szegény édesanyám sírt, a fejét ingatta és mondta a magáét, csak úgy, maga elé: „Jóságos teremtőm, hát nem elég a szegénység, még tolvajja is teszel minket?”

A teremtő, valószínűleg, ezúttal mással foglalatoskodott. Azt reméltem, édesapámat gyógyítja. Akkor éppen a kórházban feküdt tetanussszal. Vigasztalt, hogy nem fáztunk, hogy édesanyám lábának is jót tett a meleg, a kistestvéreim még a takarót is lerúgták magukról. Az is vigasztalt, hogy vasárnap majd elmegyek a templomba és meggyónom a bűnömet. A Jóisten csak nem zavar a pokolba a szar kis szén miatt. Másnap Galbács eljátszotta azt az egy jó pontot. Odajött a házunk fölötti szakadék széliben. Onnan kiabálta, hogy ha még egyszer megtudja, hogy a temetőn keresztül visszük a lopott szenet, elintéztet bennünket a rendőrökkel. Penyaska Lali erre letolta a nadrágját és odamutatta neki a csupasz fenekét, mondta: „Ennek kiabálj, te halálmadár!”

A szénlopást nem hagytuk abba, pedig Lázár atya, aki későbbben kiugrott a barátok szerzetes rendjéből és nagy kommunista vált belőle, a lelkemre kötötte, hogy a lopást szigorúan tiltja a tízparancsolat. Én arra csak azt mondtam magamban, hogy rendben van, Mózes Afrikában mondta ezt, ahol soha nincs olyan rohadt hideg, mint Tarjánban. Mózes biztosan belátná, hogy azért, mert valaki szegény, nem feltétlenül fontos megfagynia. Szépen elrendeztem magamban a dolgot és esténként eljártam a rakodóra szenet lopni.

A tűzrakáshoz fát is kellett szerezni. Nyáron, meg ősszel még hagyán. Volt az erdőn elég száraz ág, azt szedtük össze, jó volt gyújtósnak. A kerülő se szólt érte. Más volt télen. Akkoriban kemény hidegek jártak, a hó néha derékig ért a Tarján körüli hegyekben. Nehezen jutottunk egy kevés száraz fához. Rendszerint egy hosszú kampós bottal jártuk az erdőt, azzal tördeltük le a száraznak látszó ágakat. A száraz könnyen törött és hamar elhordta az erdőről a környékbeli szegénység. Ebben is Penyaska Lali okosított meg. Azt mondta nekem: „Fero, oda se neki! Hozunk fát az erdőről. Van ott elég.”

A temető feletti akácosban valóban sok sudár akác nyújtózkodott. Ráadásul nagyon sűrűn telepítették ezt az erdőt egy Szilárdi nevű földesúr tulajdonát. Kora reggel indultunk. Térdig gázoltunk az éjjel lehullott friss hóban. Tele ment vele a bakancsom, átázott a nadrágom, de nem fáztam,

---

mert szedtük a lábunkat kifelé menet. Lali hozta a kisértőt, én hoztam a kisbaltát. Lali fűrészelt. A fa tövétől elkotorta a havat, hogy kivágás után betakarhassuk vele a tőkét. A ledőlt fáról egykönnyen levagdostam a gallyakat és botorkáltunk hazafelé a hóban. Hazatérvén is szaporán kellett dolgozni, hogy mielőbb eltüntessünk minden nyomot. A környékbeli szomszédoktól nem kellett tartani, mert aki látta, az úgy tett, mintha nem is látta semmit. Csak a sírásó jártatta a száját. Megüzente Pap Tonoval, a halottkémmelel, hogy jobban tesszük, ha nem lopjuk a fát, mert befűt nekünk. Azt hitte, begyulladunk tőle. Csak azért okvetetlenkedett, mert ő is onnan hordta a tűzrevalót és egy cseppet sem örvendezett felségterületének háborgatásáért. Attól tartott, hogy ráuszítjuk az erdőkerülőt, a puszkás embert. A kerülő nem szólt hozzánk, mert nagyon jó tudta, hogy Penyaska Lali többször is rajtakapta az orvadászaton, még hozzá vadmalac lövésen. A kerülő is tudta: akinek vaj van a fején, ne menjen a napra. Így aztán Lali visszaüzent a nyálasszájú Pap Tonoval, de olyant mondott, amit nem illik leírni.

Édesanyám nagyon ellenezte ezt a falopást, de a kényszer rávitte, hogy ő is kijött velünk az akácosba. Kékre fagyva, fájós lábbal és félelemtől remegve cipelte a hosszú szálfát. A szelíd és jóságos Porszászné mondta is neki: „Jaj-jaj! Mire is képes egy anya a gyermekeiért...”

Sokra! Én tudom.

A temető titokzatossága sok-sok borzongató élményt raktározott akkori gyerek agyamba, ezek pedig máig sem halványultak el, talán csak kissé visszább szorultak agyam memória tekervényeiben. Előhívhatók, akárcsak a fényképek megfakult negatívjai. A Menház utca – most Arany János utcára keresztelték – legvégén, ahol azok az otromba toronyházak magasodnak, ahol a Pécskő hegyre vezető út szurdoka kezdődik, a Penyaskáké hajdani háza mögött állt egy barakk épület. Valamikor az első háború idején telepítették oda. Majd mesélek még róla.

Mi riogatott bennünket attól a szomorú háztól, ahol hadifoglyok és obstitos frontharcosok százai fejezték be földi pályafutásukat? Hát a legendák!

Élt a menházban egy vénasszony, még hozzá sokáig élt, egyesek szerint száz esztendőnél is tovább. Inkább hittem ezt, mint kételkedtem volna benne, mert a vénasszony jobban hasonlított az aszalt vadkörtehez, mint emberhez, vagyis asszonyhoz. Minden gönce, ruhája, fejkendője, de még a ráncos arca és a keze is közelebb állt a feketéhez, mint a szürkéhez. Egy rozoga karosszéken üldögélt a menház kapuja mellett, göcsörtös görbebotra támaszkodott, az ölében pedig piszkos tarisznyáját őrizgette. Mi volt benne? Talán a szigorú tekintetű, örökké mérges, vénséges apácák sem tudták.

Ezek is, meg a vénasszonyok is, nagyon hasonlítottak a károgó varjakhoz. Gyakran mondogattuk, ha láttuk őket: Má megint ott kornyadoznak a varnyúk!

Amúgy barátságos volt a vénasszony. Fogadta a köszönést, azt mondta, köszöni szépen, jól van, ha megkérdeztük tőle. Végül, győzedelmeskedvén bennünk a kíváncsiság, megbarátkoztunk vele. Kérdeztük erről-arról. Még a magas palánkkal körbekerített zsidótemetőről is faggattuk, pedig arról a temetőről borzasztó történeteket meséltek. Egyszer aztán sorra került a járványkórház is. Könnyen szót értettünk vele, bár nagyon csendesen beszélt, de jól meghallott minden szót.

Mesélte, hogy a járványkórház amolyan előszobája volt a temetőnek. Minden nap elindult egy komor menet. Fehér kámzsás szerzetesek cipelték a gyalulatlan deszkából tákolt koporsó ládákat, berakták azokat a temető végibe ásott mély gödörbe, oltott mésszel leöntötték, aztán rájukhúzták az anyaföldet. A sírok fölé nem tettek keresztet, fejfát, csak egy kis falpra felírták tintaceruzával, hogy itt nyugszik ez és ez a közkatona. Hiszen, ha nyugodott volna! A vénasszony, még halkabbra fogva a szót figyelmeztetett bennünket, hogy minden éjfélkor, a kísértetek órájában hallani lehet a temető felől a jajgatást. Panaszkodnak, sírnak, könnyörögnek azok az elkárhozott lelkek, mert még szenteltvizet sem hintettek a deszka koporsókra. Mondta a vénasszony: Maradjatok ébren egyik éjszaka és hallgatózzatok. Meghalljátok majd a panaszos jajgatást. Én minden éjjel meghallom, mert közöttük van a fiam is. A kámzsás szerzetesek nem engedtek a közelébe se, amikor lehunyta a szemét. Azt se tudtam meg soha, hol dobták szegényt a meszes gödörbe.

Libabőrözött a hátunk mindezek hallatán, de arra soha nem kerülhetett sor, hogy ébren maradjunk éjfélig. A jó szülő már akkor is szigorúan vette, hogy sötétedés után a gyerekek ágyban van a helye. A kíváncsiságot lelohasztotta Láznik bácsi, aki elég hóbortos ember hírében állt, azt is mondhatnám, hogy eszének felét elveszítette, amikor többedmagával rászakadt a banya, de ez más történet. Láznik bácsi bizalmasan elmondta nekünk, hogy ezt a vénasszonyt Rózának hívják, cseléd volt Krepuska birtokán, ott esett meg, ott született neki az a bizonyos fia, aki nyavalyát kapott az Isonzónál és a mi temetőnkben kaparták el azok a gyalázatos csuhások. (Ki tudja, gyalázatosak voltak, vagy sem? Láznik bácsi szemében gyalázatosnak minősült minden pap, de legfőbben minden apáca.) Az éjféλι jajgatás pedig nem a temetőből hangzik, hanem a menházból, ahol a legnyomorultabb öregek már az utolsókat rúgják. Hihetőnek tűnt. Siralmas egy menház lehetett az, bár belülről soha nem láttam. Elég volt azokat látni, akik ott ténferegtek a kopár udvaron,

---

folyosón, vagy a magas deszkapalánk mellett. A vénasszonyról azt is elmondta Láznik bácsi, hogy ő bizony egy valódi boszorkány. Róza minden éjjel seprőn lovagol, vagy fekete macska képiben megül valamelyik háztetőn, rontásra is képes, ezért soha nem szabad a szemébe nézni, ha pedig megáll előtte a tisztalelkű ember, rajzoljon eléje a porba, akár a lábával is, egy keresztet. Azt is tudta Láznik bácsi, hogy Róza asszony már régen elmúlt száz esztendő, de csak azért, mert beleköltözött a Lucifer. Minden igazi ember tudhatja, hogy a Lucifer soha nem hal meg, addig él, amíg világ a világ.

No, gyerek, most igazodjál el a világ dolgában! Nem tudunk. Az éjféle jajgatást nem hallottuk, de annyi fekete macska mászkált a háztetőkön, hogy akár minden második vénasszonyt boszorkánynak hittünk volna. A járványkórház tájékát még jobban kerültük. Igaz, csakhamar felgyújtották, elégették mindent az utolsó szálkáig. Tán a hatóság is elhitte, hogy a tífusz, meg a kolera még ott settenkedik a szúette deszkák réseiben. Homokbányát nyitottak a helyén, mert az egész akácos domb máig egy jó nagy homokkő képződmény. Akik most ott laknak azokban a csúf toronyházakban, nem is sejtik, hogy otthonaik alatt talán ma is szunnyad még egy szomorú legenda. Nem tudom, haszon-e, kár-e, hogy felébresztem?

Voltak az én gyerekkországomban olyan dolgok is, amelyeket szívesebben felébresztenék. Példának okáért az öreg temető. Fogalmam sincs, hol nyugszik dédanyám, dédapám, meg az a sok öreg rokon, akiknek a sírjára gyerekkoromban még vittünk virágot. A felsőség azt mondta, lejárt a kegyeleti idő, elegyengették a sírokat, vagy rátemettek másokat, vagy eladták, amikor az urbanizáció nevű baktérium eltakarította a föld színéről mindazt, ami az én korosztályom számára a szülőföldet jelentette. Ki tudja már, hol állt Krájer úr fűszerüzlete? Ki tudja, hol állott Brunovszki doktor úr emeletes háza a Menház utca végén? Igen, ott állt. Magas deszkapalánk kerítette és hatalmas bernáthegyi kutya vigyázott a házra. Ki emlékszik Drevenka kovácsmester úr udvarára, ahonnan egész napon át kiáradt a tüzes vas-szerszámokkal formázott lópata savanyú bűze? Hát a Magyar-csárda, ahol esténként bús nótákat daloltak a kimenős bakák? Hol a régi zsinagóga a maga csendes titokzatosságával? Talán hálásnak kellene lenni a várostervezők iránt, hogy legalább az ósrégi zsidótemetőt nem dúlták szét.

Mostanában el-el tűnődök azon, hogyan is festett akkoriban a temető és környéke, a Menház-utcai banda birodalma. Csak tűnődök, mert nem maradt annak egy talpalatnyi nyoma sem. Maradt-e még közülünk valaki, aki majd mesél róla az unokáknak? Az se biztos.

A FÖLDI

A földi – úgy általában – nem meghatározott személy, inkább amolyan gyűjtőfogalom. Beletartozik az öreg, delinkendős nénike, a télen-nyáron bórsapkás bácsika, a pólós fiatalember, a barázdált arcú földműves csakúgy, mint a divatos, formás menyecske, egyszóval a földi: valaki a falumból, ott-honról, aki magával hozta a végtelen termőföldek nyugalmát, a napfényes szőlődombok vidámságát, az akácerdők madárdalos áhítatát, a falusi élet ezernyi jelét, még a hajamba turkált bütykös ujjak egykori gyöngéd cirógatásának emlékeit is, gyerekkorom elsuhant éveit.

A földi, aki nemrég fölkeresett városi otthonomban még jótartású, hatvanas ember, kurta félkabátban, csizmában. Elvörösödött orrát szívogatja, kezeit fázósan összesikálja, mert még hűvösek a tavaszi reggelek. Csak egy percre ül le – mondja –, mert nagyon sietős a dolga a városban.

– Mi újság otthon? – indítom a szót, miután lenyeltük a pohárka pálinkát.

– Megvagyunk. – húz a vállán a földi közömbösen. S tudom, ez éppolyan semmitmondó formulája az érintkezésnek, mint amilyen maga a kérdés volt. Közelebb húzódtam hát a lelkéhez: milyen a vetés, született és ki „ment el” és hát hogy van a család? Jól emlékeztem a famíliára, hiszen a testvérével annak idején együtt faragtuk meg az iskolapadot, amiért aztán apám – a rektor úr – nyomban „ki is húzatta a natringot”, vagyis jól megfenekeelt bennünket. Istenem! Elhullott szép emlékek...

A földi szívott egyet az orrán s megrázta a fejét bosszúsan.

– Hallja! Nem kapok egy jó szemfedőt az istennek sem!

– Szemfedőt? – meredtem reá – Kinek kell az?

– Hát... az anyósomnak.

– Ejh! Nem is mondja, hogy meghalt Róza néni.

– Még nem halt meg – igazított ki a földi – Még éppen él.

– Mi a baja szegénykének? – tudakoltam tovább s e percben megképzett előttem, erős kis parasztasszony, amint kurta lábain döcög hazafelé a szőlőből s marék szilvát, diót csúsztat az ölünkbe.

– Hogy mi a baja? – a földi nagyot sóhajtott, azután folytatta – Az a baja, tudja, hogy mán hetvenhét éves! – aztán még halkán hozzátette – Meg tán rákja is van...

– Óh szegény!

Hallgattunk egy sort. A földi nézett maga elé, percegettette lefelé gyűrűs-ujjával a hamut a padlóra, majd szégyenkezve megpróbálta felcsippenteni a hamutartóba, s leplezve zavarát tompa, fakó hangon még hozzátette a gyászos hírhez:

– Hiszen, nem mondom, van négyezer forintos szemfedő is, de azt nagyon drágállom. Van persze ócsóbb is, de az meg olyan hitvány, mintha papirosból lenne... Hanem... tudja, mit tanált ki az öregasszony? Azt mondja, terítsük majd rá a mennyasszonyi fátyolát, amit a jányának adott, abban esküdtünk össze, még megvan. Igen, az kevés, vagyis kurta. Azt mondja, kérjem el a testvérhúgától a másikat, mert még annak is megvan, itt laknak a városban. Ha a két fátyolt összevarrjuk, az éppen elég lesz. Na, igen, de mit szólna hozzá a falu? Ezeknek még egy jó szemfedőre sem telik?... Amikor a fiú számítógépet kap, a jány meg gyöngyös karórát?... Mondtam is neki, hogy én bizony nem szégyenkezem avval... De, nem tágitott... Hát, mit csináljunk, ha ez az utolsó kívánsága, nem igaz?

Kicsit eltűnődött, majd folytatta fakó, közömbös hangon.

– A koporsót már hazavittem, az már megvan, feltettem a padlásra, hogy kéznél legyen, amikor kell... így szokás, tudja...

Elhallgat, forgatja némán maga előtt a kis pálinkáspoharat, töltök is bele, illően szabódik kicsit, aztán koccintunk.

– Szóval... a baj nem marad ki az életből soha! – összegezem a témát.

– Hát, az nem is! – üt rá a fejével a földi – Most meg itt van ez az idő is!

– Nagy kárt tett a fagy?

Tudom, ilyenkor a zsenge hajtásokra halálos veszedelem leskelődik: a május fagy.

– Hál' Istennek, még nem tett kárt – mondja a földi – Füstöltünk egész éjjel a szőlőben... nem aludtunk mi egy hunyást sem... az asszony a dombhajlatban égette a szalmát, én meg lent, a végénél... mindenki kint volt, nem igen aludt senki a faluban... Az asszony nem akart kijönni, hogy ő nem hagyja magára a nagybeteg anyját... de aztán csak kijött ő is ...

– Otthagyták magára Róza nénit? – néztem rá nem titkolt szemrehányással.

A földi furcsán nézett vissza reám. Olyan formán, mintha azt kérdezné: megértem én egyáltalán, mit jelent a fagyveszély ilyenkor? Fel tudom fogni, micsoda kár érheti az embert? Aztán meg is magyarázta.

– Mondja meg, mit tehattünk volna egyebet?... Én még délután meghallottam a rádióból, hogy jó lesz vigyázni. Az öregasszony hánykolódott az ágyon, azt hittük, már vége lesz. A feleségem sírt, hogy éppen most nem hagyhatja egyedül. Azért én a füstölnivalót még napvilágon kihordtam. Es-

---

tefelé jobban lett a beteg... Még egy kis kávé is megivott. Mondom neki, hogy mi a helyzet, füstölni kell odakint. A feleségem megpirongatott, hogy mért nyugtalanítom ilyesmivel a beteget. Igaza volt, mert attól fogva rimánkodni kezdett, hogy csak menjünk kifelé füstölni, mert az most mindennél fontosabb. Az asszony persze nem akart, de az anyja keményen ráparancsolt, erre aztán csak kijött ő is.

Elhallgat. Nézi egy darabig a padlót, majd kérdés nélkül is folytatja.

– Mikor korán reggel indultam a buszhoz, felült az öregasszony az ágyon, azt mondja, nehogy megvegyem azt a drága szemfedőt, mert nem lenne nyugta a sírban, kérjem csak el a lányától azt a másik fátyolt!... Hát, tulajdonképpen, ha meggondolja az ember, igaza van.

Rábólintottam, s hallgattunk egy keveset. Akkor a földi mélyet sóhajtott, fölállt, lehúzogatta magán a kabátot, lepillantott a csizmájára, hogy nem sároződött-e be nagyon, s miközben elkezeltünk, azon morfondírozott, hogy eléri-e vajon a déli buszt, amivel pedig okvetlenül mennie kell haza, mert lehet, hogy mire otthon lesz... és hát ha éjjel megint füstölni kell, előbb esetleg még a halottat is el kell rendezni... Máskülönben nincsen semmi különös újság... a fiú, az unoka most érettségizik... azt mondja: űrhajós szeretne lenni! Mi az anyád lelke, te? Hát nem jó neked a biztos földön létezni? Az Isten nem érti ezeket a mai fiatalokat! De hát ez mán az ő dolguk!... Olyan haját hordanak a legények, mint a jányok, még meg is kötik hátul, mint ahogy mi szoktuk a ló-farkát...

Nevet, csóválja a fejét. Mert úgy van az, hogy minden gond, baj, gyász és szomorúság dacára az ember mindig odabokrázza a vidámságot is az életére...

Lefelé menet a lépcsőházban még visszafordult, aggodalmasan.

– Tényleg, de igaz lelkére... mit gondol... jó lesz a fátyol? Azért is jöttem, hogy megtudjam, mit gondol róla...

– Biztosan jó lesz! – nyugtatom.

– Még olyan szép virágok is vannak kikihímezve rajtuk.

– Akkor meg igazán jó lesz!

Megnyugodva megy lefelé a lépcsőn. Lassan, vigyázva. Homoki ember. Sarka alatt – megszokta – mindig csúszál a föld, óvatosan, puhán lépdél, nem teszi le úgy a sarkát, mint a feketeföldi a kemény talajra. Lent megáll, még egyszer fölnéz, köszön és int a kezével. Aztán kilép a kapun.

Es itthagytott nálam, egy darabkát a falumból...

Molnár Péter: Asszony csalánnal (1984)

Győri László

FALU

Köd ül a fekete fákon,
valami ragadozó
ölyv, kánya, valami vékony
röntgenes árnyat adó.

Lehet, hogy valami messzi
sűrűség tér ide be
a faluba, s ez a kasztni
nem tudja, előzze-e?

Becsukja-e a fiókba,
vagy elővegye a sprét,
melytől irtózik az óda,
s lehull a mollyal a gép?

Becsukja-e magába
tűromolajjal a ház,
jöjjön bármi, de kivárja,
mit hoz a molyosodás?

Mind öreg. Avagy afféle.
Aristophanesi kar.
Aggoké. Ennyi a képe.
Mind hasonulni akar.

Szállnak ellene a fecskék,
űzik a ködzivatart.
Kisasszonyeste nézd el az estét:
egyáltalában akart?

Mit akart egyik? A másik?
Szekrénye agg tetején
őrzi örökre, halálig,
anyja porát Eugén.

Mit akart egyik? A másik?
A munkástörthivatal
a gondba sohase mászik,
ő nincs, ő nem is akar.

És ő? A messzi ausztrál?
Ki tudja, miket akar?
Engem már semmi se frusztrál,
ausztrál-kínai fal.

Nem izgat már a derítő,
hogyhíjják, hogy mi is az,
földbe vájt égi. E sírkő,
e bűzös albeli gaz.

Elér a földig, s ereszti
levét, a dögleteset.
Mit bír ki még ez a kasztni?
Esője meddig ered?

Addig, ameddig a vésznő,
a művésznő ecsetet
fog a kezébe s a vízkő
ró rá függőlegeset.

Addig, ameddig a mackók
vannak valamennyien:
persze nem számítva Vackort,
mely *szinténdenszintilyen*,

addig minden mit se számít,
csak egyedül a cinkék.
Meg a napraforgótáblák.
S az angyalenciánkék.

MISKA

Asztalosmester keresztapám volt
az egyetlen iparos a széles rokonságban,
nem csoda, ha nagy becsben tartották.
Ő meg, úgy látszik, ellenkezőleg, ami ők,
parasztnak kívánkozott volna lenni inkább.
Nagy kertesházat vásárolt,
gyümölcsöt, szőlőt, zöldséget,
amerikai mogyorót termelt,
fügefákkal, virágokkal bíbelődött.
Méheket tartott, s akácra vándorolt velük
északra a fehér dombok alá.

Sokszor tébláboltam körülötte, néztem,
hogy főzi az enyvét, s volt firnájsz,
túróenyv (kazein), róka farkú fűrész.
Asztalos volt az én keresztapám,
de legszívesebben parasztnak szegődött volna el.

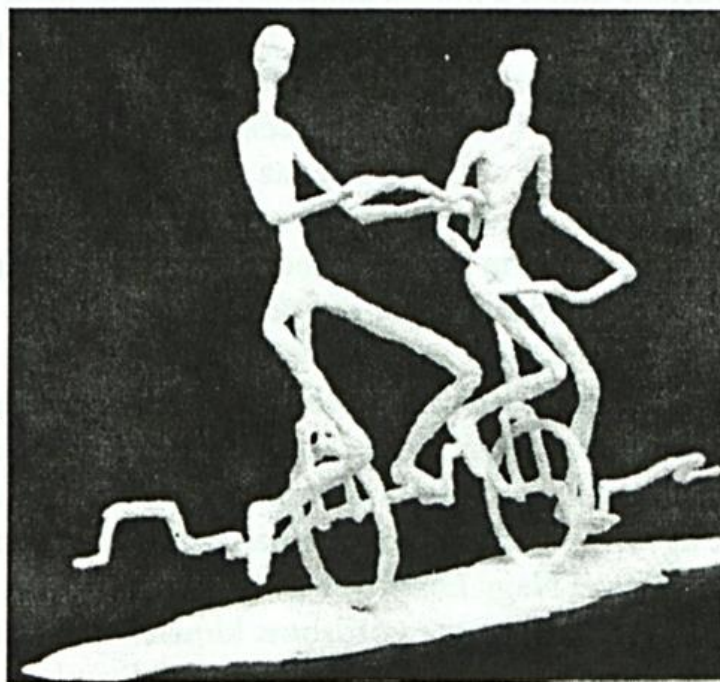
De hát csak afféle asztalosparaszt volt.
Ki látott olyat ugyanis: fügefát a kertben?!
S hogy nevet adjon a disznájának!
A mienk csak a *kussra*, a *cocámra* hallgatott,
az övének viszont virtigli neve volt:
Miska. Mindnek, minden évben.
Valószínűleg az öröklét enyve,
cikk-cakkos csapolat a deszkán.

A LEKTOR CERUZÁJA

„Jav. köz.” –
a titokzatos cenzor ceruzája.
De mit javítanék?
Mit javítsak ki végre-valahára?
Szoruljon be végleg a vasék
a görcsös tűzifába?
Inkább öt fok, inkább egy öt fokos jövő,
mely javítva sem lesz több ennyinél.
Ha itt a tél, hát legyen itt a tél,
javítva nem közlünk, ha már hull a hó,
évszakot, jeget, zúzmarát.
Kijavítja talán a tavasz?
Nem vágok még egyszer az ékre,
hogy gipszbe rakassam könyékig a verset.
A biztosító mit fizet? Köszönöm.

Ó, régi bájok, régi évszakok!
Csuklóig sínben gépelek.

Molnár Péter: Az új idők lovasai III. (2001)

INDULNI KÉSZÜLNEK A SZAVAK HOGY AZTÁN
MEGPIHENJENEK A SÁRGULÓ PAPÍRON

Pilinszkyvel Nagy Lászlóval Zalánnal ülünk egy asztalnál
a Duna Plaza eldugott kis presszójában elbeszélgetünk egymás
mellett *alvó szegek a jéghideg homokban* senki sem közelít
meghalnak a gesztusok mielőtt elindulnának mégis értjük egymást
jó lenne elszívni egy cigarettát két hallgatás között ez olyan
kifejező rendre beválik egy ideig takarja zavarunkat csak hogy
a magányos táblán az áll nem lehet dohányozni akkor most mi
a helyzet tisztára kiröhögtetjük magunkat hogy ilyen helyen
holmi plazában értekezünk a költészet mélységéről órákon át
ettől még vállalható lenne ha egyszerűen ellengetnénk a sorok
végét s lelöknénk az emeletről azt a platánfát mely útját állja
a versfolyamnak mert indulni készülnek a szavak hogy aztán
megpihenjenek a sárguló papíron nem véletlenül kérded
ki viszi át a szerelmet hisz itt ülsz velünk te is valójában ezért
vagyunk zavarban tudod a költők általában bizonytalanok ha
testközelben érzik a verset vigyázz nem menekülhetsz mégsem
észre sem veszed hogy szemed titkait kifürkészik ők hárman
én is csatlakozom egyre keményebb a szék támlája a végén még
feltöri hátadat egy kóbor csillag melyet az előbb téptem le
az égről mindenképpen felhasználható valamire időlegesen
elfoglalja helyét az asztalon egy kis doboz ad munkát ujjaimnak
keresztbe teszed a lábad *én szomjas homokban hanyatlók és*
végtelen szeretkezésünkről álmodom az ember elképzeli aztán
úgy marad hiányoznak a verseskötetek a derekad alól tudható
hogy fázol felcsavarom kicsit a napot aminek gáz szaga van
és ez nagyon nem illik egy versbe húzunk egy vonalat a háború
befejeztekor úgyszincs utána semmi líra bár ennek ellentmond
a helyzet Pilinszkyvel Nagy Lászlóval ülünk egy asztalnál
Zalán szándékosan kilöttyinti a vörösbort kíméletlenül jön
az alkony hogy téged betakarjon őrizzük találkozásainkat

CSAPZOTTAN MINT A HALÁSZÓ KORMORÁNOK

Ha nem lenne túl idilli azt mondanám tavirózsák levelein érkezel
de hagyjuk meg az olcsó ponyvaregénybe illő sorokat másnak
végtelenbe induló üvegliftre várok évtizedek óta nehezen ér ide
vallatom az utamba kerülő fagyalbokrokat merre lehetsz koplaltam
eleget megindulnak a gyufásdobozra festett őzek jó nekik

meg is érkeztél meg nem is nehéz beazonosítani kőhajításnyira állsz
vagy itt pihensz ólomnehéz karjaimban a hajnal biztosan elárul
ha neked rossz nekem sem lehet jó szíven szúrnak a kardhalak
görgetem magam előtt a holdat de nem jutok vele semmire hogy tudd
merészen játszik a gyertya fénye finom ívű válladon átvállalnám

partra vetett cetek mögé bújunk nem kellene ez sem ilyen egyszerű
semmi nem az szurokba mártott villanyoszlopok fekszenek az úton
azért a szádon felejtett akácvirágot mindenképp megkóstolnám

matrac nélküli sodronyos ágyon fekszem magatehetetlenül
párnám sós vízzel telt gödreit megosztanám veled együtt
vergődhetnénk csapzottan mint a halászó kormoránok

ARCOK TÖRÖTT TÜKÖRBEN

1944. március 19-e hirtelen változtatta meg az életemet. Pontosan emlékszem arra képre: a Lajosmizsei útról érkezve, német katonai teherautók bukkantak föl a Jókai utcában. A mai egészségház helyén álló lakóházak előtt ácsorogtam, szemben a piarista rendházzal és kollégiummal. És szemben a szűk utcával, amely a piachoz vezetett. A piac még ma is megvan, de eltűntek környezetéből a kis boltok, a hófehércú Kerekes Marika tejcsarnokja is, ma helyükön csúnya üzletközpont éktelenkedik, s eltűnt az emeletes ház is, amelyben későbbi francia tanárunk lakott, akit akkor még nem ismertem, s egy angolkisasszonyokhoz járó mesebeli székeségű leányzó, akit viszont szerettem volna közelebbről megismerni, ez azonban nem sikerült. Az úttest két oldalán, a járdán emberek álltak, s ellentétben némely fővárosi visszaemlékezőkkel, nem éljeneztek. Emlékezetem szerint némán, döbbenet, sápadtan bámulták a nem mindennapi erődemonstrációt. Mindaddig mi csak magyar csapatok vonulásának lehettünk tanúi. Gyalogosokat, kerékpáros alakulatokat, legjobb esetben fogatolt, lóvontatású járműveket láthattunk; s a legnagyobb kaliberű „lövegek”, a gulyáságyúk voltak. Ezeket a pörköltillatú harci eszközöket két keréken vontatták lomha lipicai lovak vagy agyonstrapált, parasztoktól rekvirált csontos gebék.

Visszatérve a megrendítő vasvonulásra, az is megkülönböztette a németeket a magyaroktól, hogy nemcsak ruháik szürkéltek, hanem járműveik is tompa, sötétszürkében dübörögtek a bazaltköveken, sűrű, fekete füstöt pöfögve magukból. Az első gépjárművek elérték a főteret, a Beretvás szálló sarkát és a zsinagóga felé haladtak, amikor a rendházból kirajzott néhány piarista szerzetes, köztük osztályfőnököm, hazakergetett bennünket, a rendház oldalán állókat pedig beterelték a kollégiumba. Megint Illés Endre kedvenc szavát, a pontosant kell használnom, pontosan tudtam, hogy Magyarország végzetesen és végleg elvesztette függetlenségét, és ennek fölismerése rettenetes megrázkódtatással járt számomra. Iskolai neveltetésünk magától értetődően hazafiasságra és szabadságszeretetre összpontosult. A konviktus sarkán a branyiszkói hős, Erdősi Imre emléktáblája, a piarista papé, aki a 33. honvéd zászlóalj pap létére győzelemre vezérelte. Ezt a győzelmet, mi kecskeméti piaristák magunkénak tartottuk és büszkék vol-

---

tunk rá. A német bevonulást pedig Erdősi Imre megszegényítésének éreztem, annak ellenére, hogy a már elemista koromban meggyűlöltetett trianoni békét a németek korigálták, részigazságot szolgáltatva Magyarországnak.

A Fráter utcán mentem haza a Losonczy utcába, amit arról a várkapitányról neveztek el, aki föladta Temesvárt. Evekig szégyelltem, hogy a gyáva várkapitány utcájából járok a hős szerzetes iskolájába. Ez a mai ember számára talán érthetetlen, de iskolai nevelésünk hazaközpontú volt. A haza Nagy Magyarországot jelentette, s az elszakított területeken hozzánk tartozó testvéreink sínylődtek. Ezt az érzést ültette belénk Homoki Rózsi néni, aki még jól ismerte Ferenczi Idát, Parragh tanító bácsi, aki fekete bocskaiában járt az iskolába és a krétaportól szürkén távozott. Domján tanító bácsi pedig kőkeményen nevelt, mondhatni történelmi jussunk visszaszerzése érdekében. A trianoni terrorbéke gyűlöletére és az elszakított magyarság iránti mélységes aggodalomra hangoltak bennünket. Mindez hozzátartozik akkori lelkiállapotom megértéséhez, ahhoz a kétségbeeséshez, amit ott, szemben a rendházzal, a dübörgő járművek füstjében éreztem.

Legszelídebb lelkű tanárunk Ifjú Sebestyén 1933-ban magyarosított Jungról, s iskolatársaim között is többen akadtak, akik elhagyták német nevüket. Kecskeméten ez egyébként is divat volt, már a 19. században is, a zsidók is Kunra, Keményre, Székelyre magyarosítottak, kivétel volt a Feldmann vagy a Fantó. Talán azért, mert császári és királyi udvari szállító vagy fényképész címmel büszkélkedhettek cégtáblájukon. Rettegésemet és szorongásomat fokozta apám hírhedett pesszimizmusa. Langyos, virágillatú nyári estéken a nagy eperfa alatt egyfolytában rémíszttgette barátait azzal, hogy a háborút elveszítjük, zsidó barátait pedig azzal, hogy a németek meg fogják szállni az országot és akkor az ő sorsuk is kilátástalanná válik majd. Senki sem hitt neki, én sem. Annak ellenére nem, hogy egy tiszaparti cserkész táborozáskor kihallgattam idősebb cserkészvezetők beszélgetését, sátruk tövébe lapulva. Azt reméltem persze, hogy szerelemről, ismerős, apácaneveldés lányokról fecsegnek ki bizalmas és sikamlós titkokat. Az egyik csontsovány, érettségiző diákról tudtuk, hogy a Fecske utca törzsvendége vasárnap délutánonként, mert ama üzleti szempontból holt időszakban a diákok féláron kapták meg a kívánt szolgáltatást. Nos, legnagyobb csalódásomra politizáltak. Acsay Szucsá, Nagy Pista, későbbi pesti ügyvédek arról tárgyaltak, hogy a háborút elveszítjük a túlerővel szemben. És ez hadbalépésünk kezdetén, kioltott tábortűz füstszagú éjszakáján, sátorban hangzott el a Tisza parton. Ott merült föl előttem először az a lehetőség, hogy a németek megszállhatnak bennünket, ami veszтүнket okozza majd, mert nem tudunk kiugrani a veszтésre álló háborúból, vagy ha nem szállnak

---

meg, akkor földrajzi helyzetünk miatt ragadunk bele a bajba, vagyis akármilyen történik, tragédiánk elkerülhetetlen. Ez volt az oka, hogy a német páncélos alakulatok bevonulása Kecskemétre, világvége hangulatot gerjesztett bennem.

A német katonai jelenlétnek kezdetben semmi következményét nem érzékeltük. Akadtak majomlányok, akik sétálgattak velük, igaz, csak az együgyűbb társadalmi rétegek közül, a középosztály és a parasztság távol tartotta lányait a megszállóktól. Nyilas alig volt, egyet én is ismertem, süketnéma favágó volt szegény, akit a kilátástalan jövő és a nyomor vitt közéjük, de a németeket ők sem kedvelték.

A megszállás első baljós jelét nekem kellett megszenvednem. Gondolom. Iskolából hazajövet, megtámadtak az utcán. Akkora pofont kaptam, hogy földagadt a képem. Ebédnél apám azonnal észrevette. Arra máskülönben nem emlékszem, hogy nyoma lett volna az utcákon valamiféle antiszemita hecckampánynak. A legföltűnőbb apám nevéhez kötődött. Holmi suhancok megtámadták Székely cipőgyáros fiákerjét, azt is inkább osztályirigységből, mintsem faji előítéletből, lévén többségük cigány. Pechjükre apám is a kocsiban ült, s revolverjét előkapva a levegőbe lőtt, s lövöldözve végigkergette a városon a renitenskedőket.

Visszatérve megpofoztatásomhoz és az ebédhez. Apám félegyig evett, majd lefeküdt tíz percre mindennap, azután visszament a hivatalba. Most azonban az íróasztalához telepedett s a mindig bezárt fiókból kivett egy ezüstözött forgópisztolyt, egy másiktól kicsiny barna papírdobozt, a dobozból töltényeket. A középső fiókból reszelőt. Az amúgyis tompavégű golyókat lereszelte, majd betöltötte a forgó tárat és halkán elmagyarázta a művelet lényegét:

– Most olyanok ezek a lövedékek, mint a dumdum golyók. Roncsolnak. Ha valaki mégegyszer megtámad, hasbalövöd. Tudom, jó céllövő vagy, de a haslövés a legbiztosabb. Azonnal ártalmatlanná teszed ellenfeled, legföljebb elvérzik. És szó nélkül átnyújtotta a pisztolyt. Volt neki több is, egy másik forgópisztoly, fekete, meg egy tenyérbe simuló belga browning. Ez utóbbival kergette meg Székely Pista bácsi támadóit.

Apámról tudni kell, hogy tizenhét sebesülés nyoma éktelenkedett a testen. Golyó és kardvágás nyomok. A golyókat az első világháborúban kapta be, volt haslövése is, amitől élete végéig szenvedett. Erről később. A kardvágásokat párbajban szedte össze. A sors furcsa fintora volt, hogy amikor Pestre költöztem 1947-ben, a BEAC-ban bizonyos Ganzmann Ferenc, akkor már hajlott korú és hátú vívótréner keze alá kerültem, akinél apám vívóleckéket vett még az első világháború előtt, hiszen párbajait akkortájt

---

abszolválta. Rettenetes természete volt, indulatos és vakmerő, mellette szépen kifejlődött a kisebbségi komplexusom, hozzá képest gyávának éreztem magam. Félelmeimet azonban apám előtt mindig eltitkoltam. Csak neki szerettem volna imponálni, de erre sohasem nyílt alkalmam. Az írókat, az irodalmat nem sokra tartotta, azt hiszem egyetlen soromat sem olvasta soha. De Karinthyt ő mondott nekem először. A Mariska és Károly bácsi balladáját, amit persze pesti kabaréban hallott, s megjegyezte. Apám imádta a színházat, cirkuszi mutatványtól a shakespeareai tragédiáig. És a mozit. Chaplint vele láttam először, a Gyenes téren a szabadtéri moziban, Buster Keatonról vagy Harold Lloydról nem is beszélve. Nagyanyám fivére, apám nevelőapja görög bankár volt, mellesleg földbirtokos, a bankári keresetből futotta kedvelt nevelt fia szórakozására. Apám Pestre járt kabaréba, Bécsben operettet hallgatott, Salzburgba pedig a komoly zene vonzotta. Nagyapám emlékezetére Bayreuth-ban „nézte” meg az *Istenek alkonyát*. Latin-görög szakos nagyapám operabolond volt. Már a tizenkilencedik század végén Wagner rajongó volt. Gyermekait operahősnőkről nevezte el, apámnak a Radamesz nevet szánta. A nők ellenállása akadályozta meg ezt, s így lett apród hadvezér helyett. Apám is roppant muzikális volt, zene és zene között nem tett különbséget, az egyszer hallott dallamot hibátlanul eldúldolta. Hiába járattak egy Kodály Zoltán zenei képzőbe elemista koromban, muzikalitásban is messze elmaradtam tőle. Egy kiugrási lehetőségem maradt csak, a céllövészet. A legjobb minőségű versenypuskát kaptam meg 1941 karácsonyára nem is érdemtelenül, mert egy-két éven belül országos ifjúsági céllövő bajnok lettem. Tágas udvarunkban gyakoroltam, s ez némi előnyt jelentett keveset és kedvezőtlen körülmények között tréningező társaimmal szemben. Meglehetős önteltséggel hoztam családom tudomására céllövő sikereimet, míg apám kivette a kezemből a puskát és tíz méterről lelőtt egy gombostűt. Nem csalás, csak ámítás. Ha egy 4x4 centis fehér papírlapot pontosan kettéhajtunk, és leállítjuk a gombostű mögé, a jól látható lapot közepén találva, a láthatatlan gombostű is röpül. Apám trükkös ember volt, játékos és tréfamester. Mutatványát én is megismételtem az írószövetség szigligeti nyaralójában a 60-as években. Az újságírók urológus főorvosa rendszeresen ott nyaralt és légpuskáját mindig magával hozta. A szigligeti park végében lövöldöztünk némely író csodálkozására, akik viszont ping-pongban vertek meg bennünket.

Ha már a lövöldözésnél tartunk. 1944-ben összegyűjtötték az ország legjobb ifjúsági sportolóit Balatonszárszóra, egy hatalmas gyepes fennsíkon vert táborba, ahol különleges katonai kiképzést kaptunk. Feledhetetlen emlékem egy félkarú jutasi őrmester, aki a taposó akna, a kézigránát és egyéb

---

robbanó szerkentyűk előadója volt. Rögeszmésen ragaszkodott a katonai szabályzathoz. A páncélosok ellen alkalmazott akna csak bizonyos súlyú nyomásra aktivizálódott. Ezt bizonyítandó rálépett szemünk láttára egy kiélesített aknára. Meg kell hagyni, óvatos duhaj volt, mert bennünket jó húsz méterre állított föl a tetthelytől. A nyeles gránátot sisakban, a feje fölé tartva robbantotta föl, mondván a szabályzat szerint annak is megvan a hatósugara; a robbanás a kezét, a fejét, a testét nem érheti. A Gerbaud cukrászda tulajdonosának unokája is köztünk volt, ha jól emlékszem atléta vagy tornászként, aki ezt a mutatványt már megsokallta és panaszt tett a táborparancsnoknak, egy századosnak vagy őrnagynak. A válasz tömör volt és ennyi: „A barom. A másik kezét is így veszítette el.” Már akkor megtanultam, semmiféle szabályzathoz nem érdemes mereven ragaszkodni, kivált ha az életünket veszélyezteti.

Irtózatossá kemény kiképzést kaptunk. Páncélököltől géppuskáig és a teljességgel értelmetlen és haszontalan nehéz puskáig. Egy társunk ez utóbbival gyakorlatozva, szétfeszített lábakkal, másfél métert szánkázott hátrafelé és combtő középre fogott egy fiatal, vékony nyárfát... Még súlyosabb sebesülést okozhatott az első világháború előtti időkből megmaradt mannlicher puska. Ezt a muzeális típust még a második világháború után is használták nálunk. Irtózatossá rúgott hátra, s ha valaki rosszul szorította be a vállgödrébe, a kulcsontját is eltörhette. A tanfolyamot sikeresen elvégeztem, ezt a mesterlövész bojt is tanúsította, ami garantálta, ha bevonulok katonának örvezetői fokozaton kezdem...

1944 augusztusában meg is kaptam a behívót. Akkor már szokás volt leventékből, kiskorúakból különféle segédcapatokat, sőt rohamcsapatokat kialakítani. Köztük sokan hősiesség magatartást tanúsítottak, de kevesen maradtak életben. Az én ismerőseim is, akik abba a csapatba kaptak behívót, ahová én tizenöt évesen, mind meghaltak.

Nem vonultam be, nem gyávaságból. A behívó megérkezése előtt vagy egy hónappal apámat elvitte a német tábori csendőrség.

Egy szikrázó, napsütötte nyári délelőtt, fél tizenkettő körül, váratlanul német katonák lepték el a házunkat. Apámat keresték. Szétszóródtak a házban, elbújtak, amiből rögtön kiderült: tudták, hogy apám nincs otthon. A nyilas favágó a hátsó udvarban tevékenykedett, a németek oda is bekukkantottak, de a tyúkol és a disznóól oly büdös volt, hogy onnét elmenekültek. A már említett nyilas, Kis Ferenc, titokban kifeszítette a szomszéd deszkakerítését az ólak mögött és átosont a szomszédba. Ez a vészkijárat az orosz megszállás idején nagy szolgálatot tett a folyton menekülő fiatal nőknek. Fölül meghagyott Ferenc egy szöveget, s azon lehetett lengedeztetni a

---

deszkát. Aki nem ismerte a titkot, nem is sejtette, hogy ott egy vészátjáró van.

Tény és való, hogy apám nem jött haza. A németek unalmukban kutakodtak a lakásban, azt is tudták, vannak lőfegyvereink, amikor azonban megtalálták apám katonai kitüntetéseit, köztük osztrák és német emlékkeresztek mellett egy német vaskeresztet is, vezetőjük egy bizonyos Gerhardt Ratke őrmester leállította a kutatást. Tudta, protekcióval nem lehetett vaskereszthez jutni. Egy idő múltán szedelőzködtek, s az őrmester hűgomra mutatott. Majd a kislány elvezet bennünket a papa hivatalába. Anyám rögtön rosszat sejtett és tiltakozott, majd ő megy, de a németek hajthatatlanok maradtak. Én sem kellettem nekik. Persze nem mentek a pénzügyigazgatóságra, jól tudták, apám megsejtett valamit és meglépett. Hűgomat túszként vitték magukkal. Este ismét megjelent Gerhardt Ratke, megadta a nevét, címét, hol keresse apám. Úgy mondta, a kislányt csak neki adják ki, a biztonság kedvéért.

Apám viszont tökéletesen fölszívódott. Nem tehattünk egyebet, rohangáltunk a városban, ismerősökhöz, barátokhoz és híreltük: ha apám nem kerül elő, a kislány a német fogságban marad. Három izgalmakkal teli nap múltán hűgom egyedül jött haza, ebből tudtuk meg, apámhoz végre eljutott a hír és önként jelentkezett.

Sajnos, a kislány a nyirkos, hideg pincében megfázott, tüdőgyulladást, majd tuberkulózist kapott. A pincében gerjesztett betegségláncból máig nem gyógyult ki teljesen.

Hozzá tartozik apám egyéniségéhez, hogy nem politizált, barátai között jobboldali politikusok is voltak, akkor már üldözött zsidók is, és a városban csellengő néhány kriptokommunista is, akiket inkább kelekótya bolondoknak tartott a közvélemény, mintsem veszedelmes fölforgatóknak. Molnár Eriknek sem volt sok böcsülete. Tyúkper-üggyvédnek becézték. Nem is bántotta őket senki. Faragó Gábor csendőrparancsnok gyermekkori jóbarátja és cőgerájbeli bajtársa volt. Apám oly mértékben volt renitens, hogy a parancsniok s nagyváradi hadapród iskolában leszerelését javasolta. Egy őrmesternek kellett volna Pestre kísérnie a tizenöt éves suhancot, aki azonban a szolnoki kompnál meglépett őrzőjétől. A partról átugrott a komptestre, amit az öreg katona már nem tudott utánozni.

Először Liszka Béla polgármestert kerestük meg, aki 1944 után a vatikáni rádió munkatársa lett, azután Horváth Ödönt a Kecskeméti Közlöny főszerkesztőjét, akit, ha jól emlékszem a kommunisták meghurcoltak és bebörtönöztek, majd Kiss Endrét, aki Vácott halt meg börtönben, Bende Sándor bankár kereste meg Faragó Gábort, aki azt válaszolta, csak akkor

---

tud segíteni, ha megtudjuk, hol tartják fogva apámat, máskülönben a németek letagadják, hogy náluk van.

Ekkor lépett ismét a képbe Gerhardt Ratke. Mivel tudtam a címét, kibikliztem a kecskeméti repülőtérre és jelentkeztem a megadott kapunál. A német örök Ratke neve hallatán rögtön beengedtek. Gerhardt Ratke egy terepjáróval bóklászott a reptéren, azonnal megismert és bevitt egy fabódéba, ami irodaként szolgált. Kérésemre megadta a címet, a László Károly utcai Gestapo házat, ahol hűgomat pincébe zárták. Ez az utca és ez a ház még egyszer előfordul később, apám és az ávéhá vonatkozásában. Ratke őrmester szomorú volt és szórakozott. Alig figyelt rám, pedig német szöveg megértéséhez az átlagosnál nagyobb koncentrációra volt szükség. Rákérdeztem baja okára, én, akinek az apja a gestapónál időzött éppen. Jobb csuklóját mutatta, rajta az óraszíjat, a szíjon egy kis kerek medaillet, amin egy szőke anya volt látható két szőke kislánnyal. A családom, mondta. Akkor szőnyegbombázták éppen Hamburgot, amikor maguknál jártunk. Azóta nincs hírem róluk. Nem várt együttérzést, részvételt, családjá eltűnését mint valami száraz tény közölte. Látszott rajta, halálosan belefáradt mindenbe. Azt tudtam, ez a csapat helybeliek bejelentésére száll ki a meghódított területeken és gyűjti be a veszedelmesnek tartott személyeket.

– Sok följelentést kaptak Magyarországon?

– Mihez képest sokat? – kérdezett vissza. – Ahhoz képest, hogy maguk szövetségesek és tőlünk kapták vissza az elrabolt területeik és honfitársaik jelentős részét, kevés bejelentést kaptunk. Ahhoz képest is keveset, amennyit a velünk ellenséges országokból gyűjtöttünk be. Érdeklík a pontos adatok? A háború első pillanatától kezdve a front mögött haladtam és a hátszágokat biztosítottam.

Elővett egy nagyméretű könyvszerű jegyzéket és belelapozott. Precízen vezette, könyvelte a bejelentéseket. Felém fordította a jegyzeteket. Ott láttam apám nevét is helyes magyarsággal írva: Oszkár Szalay. Az á, vesszővel, az y – ypszilonnal. Amire még ma sem képes minden magyar hivatal. A följelentő nevét azonban eltakarta hüvelykujjával.

– A franciák például ellenségeink, örök időktől fogva. Náluk több segítőkészséget tapasztaltam, mint maguknál, akik állítólag a szövetségesek. Egy valamit tudomásul kell vennie. Sehol sem jutottunk volna bujkáló zsidók nyomára, ha a bennszülöttek nem segítenek. Kooperáció nélkül mindenütt tehetetlenek lettünk volna. A német népnél az ilyesmi nem fordulhatna elő. Ezért vagyunk különbek mint Európa többi népe.

Szégyelltem magam Európa nevében is. Igaz, akkor még sejtelmünk sem lehetett a keletnémetek háború utáni együttműködéséről a staszival és kgb-vel.

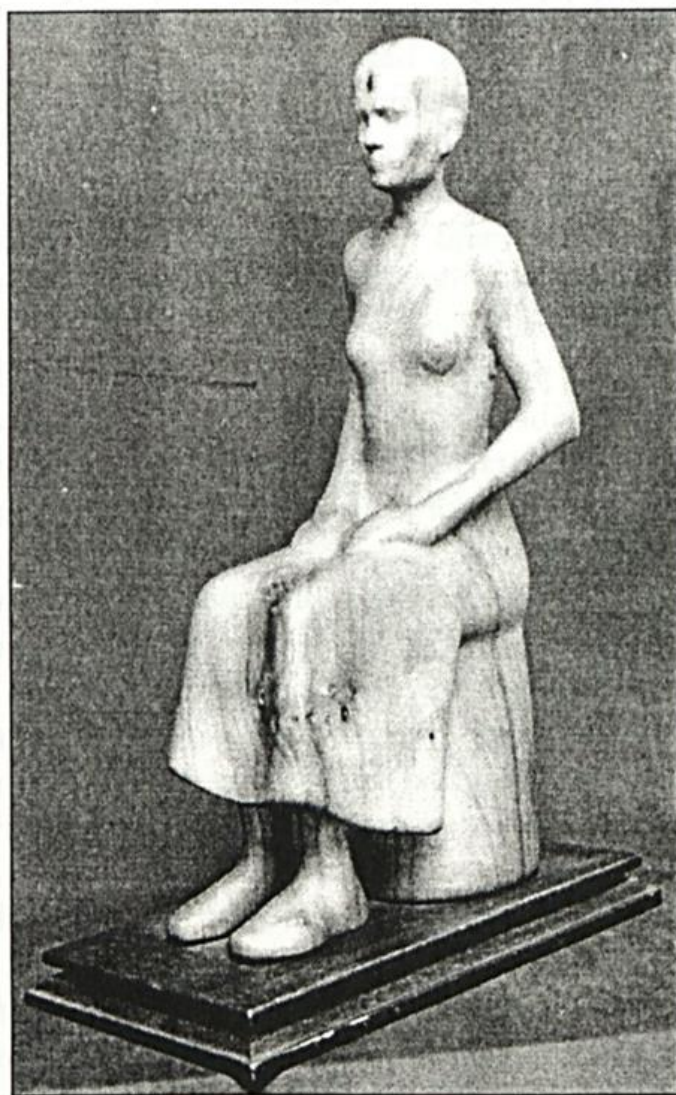
Elmefuttatásunknak Európáról egy kétméteres őrjögő magyar csendőrőrmester vetett véget. Berontott az irodába és mellbe vágta a német őrmestert, mögötte magyar és német táborig csendőrök fegyvert szegezve egymásra. A magyar csendőr kiváló németséggel ordított: letartóztatom, hadbíróság elé állítatom, idegent engedett be a repülőtérré!

Gerhardt Ratke halálosan nyugodt maradt. Két mondatban elmondta, mijáratban vagyok. A szabályzat nem tiltja, hogy a lefogottakról ne tájékoztassa a rokonokat.

– De a szabályzat nem is teszi kötelezővé! – replikázott a csendőr.

Végül is mindenki leeresztette a fegyvereit. Engem pedig német-magyar díszkísérettel kapun kívül tessékeltek.

Még aznap este apám lelőhelyének címe Faragó Gábor kezében volt.

Molnár Péter: A Hold napos arca (1995)

Marafkó László

A PIRAMIS TITKA

Annak a csillagokra tájolt kőgúlának – a Kheopsz piramisról van szó – az alapéle 9131 hüvelyk 416 vonal, az egyenlítőnek 480 milliomod része, s pontosan ennyi nappól áll az indus mitológiából ismert nagy korszak, a Brahmá napja; alapkerülete 36.524,2 hüvelyk, s mint ismeretes, a napév napjainak száma 365,242 nap... Hadd ne folytassam.

S hogy ne terheljem felesleges kereséssel az utódokat, elárulom, hogy egy piramis, földdel befedve, fákkal beültetve ott rejtőzik az ötvenes években épült kiábrándító lakótelep csücskében, a teherpályaudvar, az ipartelep és a belváros szélső házainak háromszögében. Alapéle harminc felnőtt, ötven gyereklépés. Mondom, ha majd elhordják fölüle – és belőle – a talajt, kiderül: csúccsal lefelé áll, mintha az égből lőtték volna a földre azt az óriás beton nyílhegyet. Az én mitológiai időmben még drótkerítés vette körül (egy helyen kiszakítottuk, majd visszahajlítottuk, hogy csak mi tudjunk bemenni), ugyanis nagyobb esők után harmadáig megtelt vízzel, abba már jócskán bele lehetett volna fulladni...

A fordított piramist persze nem az égiek küldték, éppenséggel az égiek ellen készült: hogy a háború alatt az amerikaiak bombázta közeli gyártelepek oltásához legyen elég tartalék víz, ami nyáron bűzlő poshadékká szikkadt, kilátszott belőle az ócska vödör, a konzervdoboz, a bedobált téglá. Télen, ha a feléig érő víz befagyott, korcsolyázni lehetett a jégen. Nyáron a ferde falán kergetőzni, rollerrel vagy biciklivel fantasztikus köröket leírni. Csak megjegyzem, hogy a bicikli akkor nem testedző szerszámnak számított, hanem nélkülözhetetlen s ezáltal nagy becsben tartott közlekedési eszköznek, amivel az apák jártak dolgozni, bevásárolni, tüzelőt hozni a fatelepről. Következésképpen bringával bravúrookra vetemedni ott nemigen volt ildomos, mert tettenéréskor hatalmas csörgő pofonoktól visszhangzottak a beton mértani síkidomok.

E ponton – mondhatni mágikus – kört írt le a teherpályaudvarról kikanarodó út, télen itt tudtunk lecsapni a lovaskocsikra: nagy Belsped (Belföldi speditőr)-kocsikon szállították a teherpályaudvarról a szenet, fát a tüzéptelepekre (a Belsped-ló, a nagytestű, izmos állat fogalommá vált, ha valakinek az erejét akartuk leírni, akkor „Belsped-ló” lett). Szóval az itt lassítani

---

kénytelen kocsik végébe beakasztottuk a szánkónk kötelét, és vontattattuk magunkat jó néhány sarkon túl.

Ha tehát kiássa a méltó/méltatlan utókor azt a piramist, a csücskében, ahol jószerével a fáraó sírkamrája rejtőzhetne (az egyiptomiaknál persze nem itt volt, de esetünkben egy fordított alakzattal kell kalkulálni), szóval a legrejtettebb zugában találni fognak néhány tárgyat:

Úgy mint géppisztolylövedéket. Ezeket már akkor hajítottuk ide, amikor 1956 végén bevezették a statáriumot, s többé nem gyűjtöttük ki a töltényekből a lőport, hogy vékony csíkban B. bácsi ablakába szórva, s meggyújtva a kénköves lánggal halálra rémísszük a környék legszörösebb szívű házmesterét. Akkor már a géppisztolylövedék a szülőkre lehetett volna veszélyes: ha valaki beköp minket, őket viszik el. Egyébként annál a kanyarnál fordultak ki a pályaudvarról a ruszki tankok is, meg az ócska teherautóik, némelyik megjárta a világháborút, szögletes doboz volt a pilótafülke, index nem volt a kocsin, ha a vezető jelezni kívánt, kivágta az ajtót, s kinyújtotta rajta a kurlit, azzal mutatta, no, nem azt, merre van Európa, Európát a bécsi műút mutatta, amelyen vöröskeresztes autók hozták a gyógyszert, s dobáltak ki nekünk csokoládét, rágógumit, de őszintén szólva akkor legkevésbé Európával törődtünk, inkább sorban álltunk kenyérért, ritkán érkező édeskés bolgár cigarettáért. Rodope – ez volt a márkája. Később a hegységbe is eljutottam, s – érdekes, bár nekem nem meglepő módon – az is csak azt a régi, édeskés füstízt jelentette már.

S ha azt a betoncsücsköt óvatosan feltöltik vízzel az utókor nálunk ügyesebb ifjai, figyelmesen nézve a víztükröt, előhívhatják a múltat, benne egy fiú árnyékát, aki a kerítés mellett álldogál. Az idő nem érzékelhető a vibráló vízi filmen, csak a finom vonások (a pattanásokat elmossa a felszín fodrozódása), a feszült figyelem, kitágult tekintet egy erkély felé, ahol néha megjelenik egy lány, megöntözi a virágokat, de nem néz le a fiúra, talán nem is veszi észre, bár a fiú nem is őt várja, hanem a náluk nyaraló barátnőjét, akivel előző nap moziban volt, megfogta a kezét, a lány nem vonta el és... És semmi több. Az a lány csak néhány nap múlva tűnik újra fel, s úgy tesz, mintha az a mozibeli engedékenység meg sem történt volna. És a hiába várakozó fiú egy fényes kavicsot vesz fel az útról, s a kerítés résén át belevágja a betoncsücs kátrányos üledékébe.

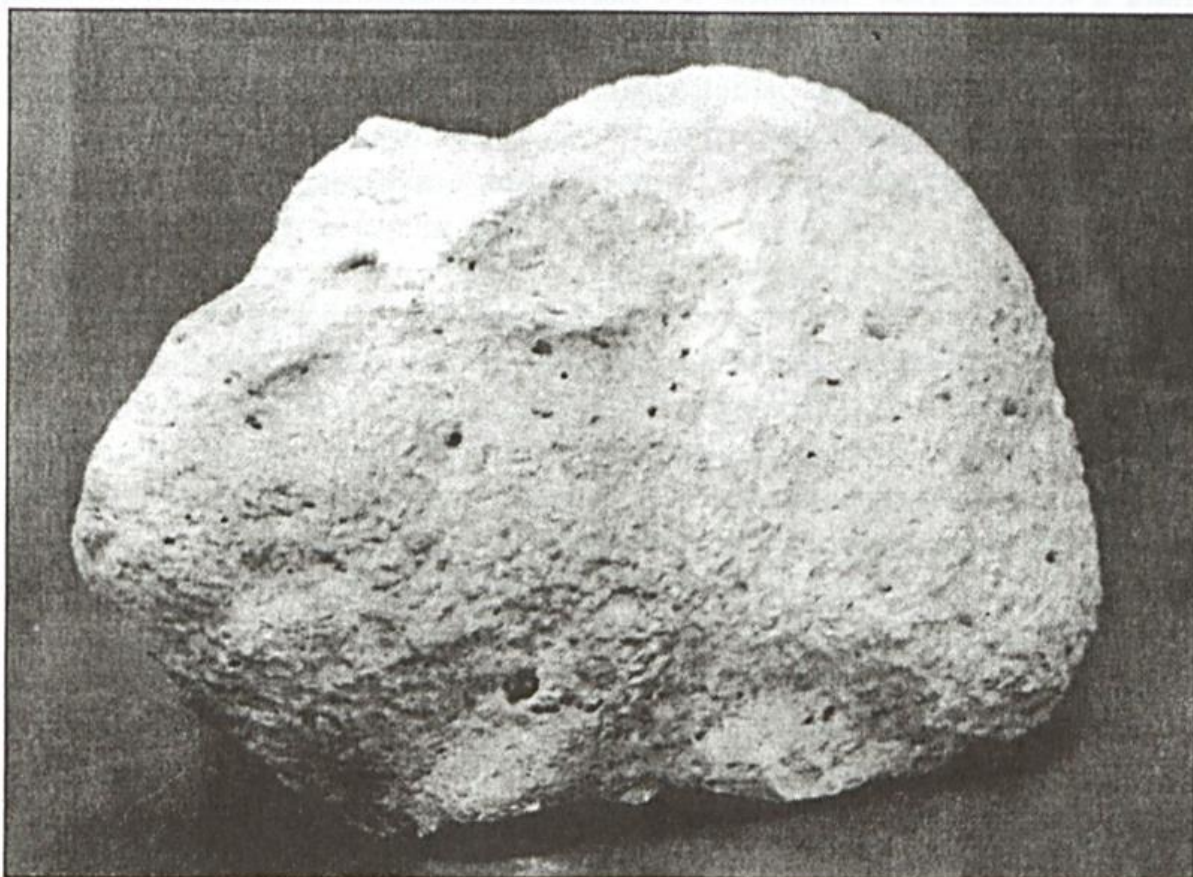
A szent, családi bicikli is elhalad majd egy napon – utoljára(?) – a beton-szarkofág mellett, egy bőrönddel, hogy ne kelljen cipelni. Jó degeszre van tömve, ilyennel szoktak nekivágni világnak. Mert valami hívó szót vél hallani az emberfia, pedig a vágy, hogy minden elérhető, amíg hisszük, mindig beleakad a világ ágbogába. Ezt csak az apák tudhatják, s apánk szótlánul jön

---

mellettünk, hiába is mondaná, hogy a tiszta hang mindig belülről jön, sosem a világból. S e néma vonulástól egy romlatlan tekintetbe ott, a betongúla mellett belopózik a bizonytalanság első, félszeg árnyéka. Ilyeténképpen mondhatni az utolsó töretlen pillantás tükre a piramisban megmaradt esővíz.

Az a lány pár év múlva újra előtűnik majd, egy fővárosi utcán, ahol a fiú egyetemistaként lakik. A lány ismeri fel először, a szeme felszikkázik, mórirkálná magát, félreérthetetlen készséget mutatna egy esti sétára, de a fiú immár olyan idegenül nézi ezt az illegést, mint annak idején azt a pergő filmet.

Ha majd az a feltáróbrigád a mélyben eljut a piramis csúcsáig, az odahajított kavicsnak is meg kell lennie, nem fenyegeti a fáraók kincsének sorsa, az elporlás. Emlékmű a gyerekkorból, amikor még – állítólag – minden lehetséges. Ha előkerül – magától értetődően – a kutatóbrigádot illeti meg.

Molnár Péter: A nyúl (1981)

Kristó Nagy István

MI VOLT A LEGSZEBB?

Hetedfél évtized úti élményeiből mit tudnék – mint legemlékezetesebbet – fölleleveníteni? – Első, szinte gyerekkori tapasztalásomat egy-egy óriási kupola lenyűgöző és fölemelő hatásáról: pár nappal egymás után a budapesti – ahogy népszerűen nevezik – Bazilikáét, majd a Parlamentét és az esztergomi főszékesegyházét. Aztán – ugyanekkor – az országháza másik aspektusát: rálátást a Halászbástyáról, ahol a száraz Alföld világához szokott szememet a Duna párasságán áttetsző épület monumentalitása ragadta meg: egy évvel később a Balaton páráját, illetve az azon áttűnő szikrázó fényeit – mintegy előre idézve. Egry akkor még nem ismert képeit –, és a tihanyi móló elegáns hajlatát...

Pár év múlva az akkor még csakugyan kék Dunát a Wachau-nál, később, Anglia felé haladtunkban, az először látott tengert, a hajót kísérő sirályok sikolyát s a doveri krétasziklák föltűnését. Még később: repülőről az ír sziget zöldjét, majd az Óceánnak felhők alatt tíz kilométernyire kibukkanó kékségét. Amerikában – egy meghökkentő hang: félelmetes vijjogás a New York-i forgatagban, szombat délben; közönséges szirénapróba (azóta el is hagyták), amelyről azonban előre nem tudtam, ezért jócskán meglepett. Ugyanott: sehol annyit nem vártam városon belőli buszjáratra, mint a világtán legelegánsabb útvonalán... Ám még mindig ott – ritka sikerélmény: egy ifjú hölgy eléggé entellektüelnek néz ahhoz, hogy tőlem kérdezze meg, merre van a Frick Múzeum. És meg is tudom mondani neki. Bár olvasómnak is megmutathatnám a világ legszebb magánmúzeumát... További siker, már idehaza: irodalmár létemre életemben először sikerül eladnom *fényképeket* egy New York-i útikönyvhöz... Aztán – a gizai nagy piramis megmászása, de erről másszor majd külön szólok. Jó pár év múlva: órákig mászkálunk hegynék föl, völgynek le a prágai állatkertben, a kisfiam meg egyre azt ismételteti: „Elefánt nélkül nem az élet az élet,” – míg mire már-már lemondunk róluk: valóságos elefántcsordát találunk... Pár évvel ezelőtt: egy istenháta mögötti erdélyi falucskában, ahol már hétszáz éve csak románok élnek (épp a 14. századbeli görögkeleti fatemplomot keressük fel) és egy szavukat sem értjük, a hívőknek szóló ősrégi harangot hozó fiatal férfiak kedves mo-

---

sollyal engedik meg az őket vágyakozva bámuló kisfiúnak, hogy beálljon közéjük és ő rángassa az egyik harang kötelét. Magamnak is röstellem bevallani: irigylem – sok minden próbáltam, de még sose harangoztam...

ELTÉVEDÉSEK

Minden utazásnak vannak nem várt kellemetlen kísérőjelenségei, amelyek néha idegesítenek, olykor pénzbe kerülnek, néha idővesztéssel járnak, – a múlt megszépítő messzeségében persze ezek is derűs kalanddáválnak. Ilyenek az ismeretlen városban gyakran megtörténő *eltévedések*. Térkép nélkül soha, sehol, egy tapodtat se! – ez alapszabály. De a térkép se mindig segít. Ha egy hatalmas tér egyik oldalán állsz, ördög tudja, hogy a belőle nyíló sugárutak közül melyik melyik, – főként ha a feliratot nem találod, vagy nem tudod elolvasni, mert magasan van, netán arab, görög, vagy akár cirill betűkkel írták, amit jómagam szégyenszemre máig sem ismerek...

Így tévedtem el késő este Új Delhi óriási léptékű terei s útjai között. Járókelők alig akadtak s az indiaiak annyira bizalomgerjesztő, mondhatni méltóságteljes népek, hogy az ember csöppet sem fél. Hanem megértetni nem nagyon tudja magát. Végül, akad egy negyven év körüli, kissé kopott sötétkék ruhás férfiú, aki nemcsak ért angolul, hanem készségesen felajánlja, hogy elkísér a szállodánk felé, úgyis arra tart. Jó másfél kilométert gyalogolunk, beszélgetünk; még azt is tudja, hogy hol van Magyarország. Aztán elköszön: ő már megérkezett, de mi sem vagyunk messze. Mikor valami szerény borralalót szeretnék adni, komolyan mondja: – Uram, én az indiai hadsereg tisztje vagyok, örülök, hogy segíthettem Önöknek, – avval meghajol és eltávozik...

Alexandriában bezzeg féltünk fényes nappal egy olyan negyedben, ahol óriási volt a nyüzsgés és mindegyre félmeztelen purdék rohantak meg, bak-sist követelve. Sehogy se találtuk a modern múzeumot, amelynek helyét pedig a térképen jó előre kinéztük. Megkérdeztünk egy rendőrt, – tudott angolul és készséges volt, fel is fogta: mit akarunk, még azt is mondta: közel van a keresett objektum... – és épp ellenkező irányba mutatott, mint amerre a térkép szerint haladnunk kellett volna. Megköszöntük, elmentünk a következő sarokig, – huss be, hogy a jóindulatú rendőr ne lássa: nem hallgattunk rá, aztán vissza a helyesnek vélt irányba. – Megyünk, megyünk s eljutunk egy emeletmagas vasúti töltésig, amely mögött – jól tudjuk – ott a keresett múzeum, épp csak nincs átjárás... Újabb útiránnyal próbálkozunk... – mit szaporítsam a szót: teljesen beleveszünk a négymilliós város utcarengetegébe. Végül egy európai külsejű biciklijavítónál érdeklődünk, ő

---

mellénk adja borostás külsejű francia segédjét, aki nemcsak az irányt mutatja meg, hanem el is kísér – vissza az egyiptomi rendőr által megjelölt irányba... Beszélni nem tudunk: Alexandriában inkább a francia nyelv általános, jómagam pedig annyit tudok franciául, amit még kisgyerek koromban a malacoktól tanultam: Dui! Kiderül, hogy a rendőrre kellett volna hallgatnunk, mert a töltés alatt csak az ő általa megmutatott helyen lehet áthaladni s ezzel a kerülővel eljutni a célhoz. Ez persze a térképről nem derült ki. Sokszor jobb a bizalom, mint a térkép.

Ám a bizalom is tévútra vezethet. Londonban, a nevezetes irodalmi negyedben, Blaomsburyben Dickens házát keresem a Doughty Street 48 alatt. Két percnyi körzetben kell lennie; az istennek se találom... Ilyen utca nincs is – senki nem tud róla. Persze nyilván a kiejtésemmel van baj, – ám a térképen is hiába mutogatom. Végre egy úr, mikor a Dickens nevét is említem, felcsillanó szemmel a homlokára üt, majd gondosan elmagyarázza, merre kell mennem, melyik sarkon befordulnom, jobbra majd balra, aztán megmutatja a kellő irányt is. Rossz sejtelmeim vannak, de ezúttal röstellem nem követni az útmutatást. És Dickens házához félóra alatt sem jutok el; azóta sem jártam ott, tán még mindig keresném, ha ott lennék Londonban, ahol sej, van sok utca és minden utcán van sarok...

Társas utakon utálok az elkésőket, akik miatt kéttucat útitárs vesztegeti el a drága időt, míg hiába vár rájuk az indulásra kész autóbuszban. Nem egyszer javasoltam, hogy hagyjuk ott a késlekedőket, estére majd találkozunk, és így tovább. Ez idén azonban Jesolóban egy friss májusi hajnalon, már a buszhoz érve, a hűs szellő juttatta eszembe, hogy kackiás útikalapomat a szállodai étteremben felejtettem, pedig véd majd a későbbi naptól. – Nosza rohanok vissza, meg is találom, fölteszem a kiskalapot, és szaladnék a többiekhez. Csakhogy merre? Körbejárom a vidéket, egyik modern háztömb, szálloda akár a másik, a pálmafák és kirakatok is mind egyformák, minden utca, sétány hasonlít és még a tér nevét sem tudom, ahonnan indulnunk kéne. Mít szaporítsam a szót? – a *másik* kijáraton jöttem ki s végül miattam félórás késéssel indultunk Firenzébe...

Eltévedtünk egyszer a messzi északon is, a háborúban oly sokat szenvedett Narvikban, amely teljesen újjáépítve maga a rend és tisztaság... Egy vadonatúj szálloda körzetéből azonban sehogy se tudunk kikecmeregni s végül kikötünk egy zsákutcában, amelynek végén a honi állapotokra emlékeztető – szemétkupac éktelenkedik. Úgy annyira honi, hogy azt hiszem, a szemem káprázik: legfölül egy üres *Egri bikavér*-es palack. Ott sem működne az üveg visszaváltás???

Kerék Imre

„MÚLÓNAK LÁTSZIK ÉS ÖRÖK”

Aligha akad alkotó ember, akit munkája végzése közben ne fogna el olykor valami megnevezhetetlen szorongás, nyomasztó közérzet, ha arra gondol: van-e egyáltalán, s mi az értelme küszködésének, sikerül-e valamiképp nyomot hagynia maga után, bármily parányi jelét annak, hogy ő is gyarapította valamivel a nagy egészet, s nem élt egészen hiába? Nem meddő erőlködés-e törekvése a lehető tökéletes teljesítmény elérésére, vagy legalábbis megközelítésére? Miközben naponta szembesülni kénytelen az emberi alkotó szellem legnagyobb, láthatatlan ellenfelével: az Idővel. Miközben tapasztalni, belátni kényszerül, hogy a maguk korában jelentősnek ítélt értékek, remekművek hullanak ki annak szigorú rostáján, olyan alkotások is feledésbe merülnek, jóvátehetetlenül sodródnak a pusztulásba, mint *Leonardo Utolsó vacsora* című freskója, melyet menthetetlenül kikezdett az enyészet. S vajon, nem ugyanez a sors vár-e az emberi szellem minden művére végül, ha arra gondolunk, hogy Földünk élete valamikor elkezdődött s valamikor be is fejeződik egyszer, s ha nagy távlatokban nézzük, kikerülhetetlennek látszik az emberi kultúra végső megsemmisülése is. A művészet nagy alkotói közül sokan szembenéznek ezzel a kérdéssel. *Bartók* írja egyik levelében: „Egészen bizonyos, hogy egy évezred múlva, 10 ezer év múlva munkásságomnak nyoma sem lesz, tán az egész magyar nép és a magyar nyelv örökre a feledésbe süllyedt. Vagy ha még nem akkor, hat később. S mindnyájunk munkájának ugyanez az osztály része.”

Sokat forgatott, kedves költőm: *Áprily Lajos Bibliásan* című szép költeményében, miután a természeti képek sorával illusztrálja az enyészet minden élet semmivé őrlő hatalmát, szomorú konklúzióval zárja a verset: „Én nem vagyok se hal, se kígyó, / az eget úszva nem szelem, / Én nem vagyok se hal, se sólyom, – / És nem marad jelem.”

És mégis! Kell legyen valami biztató vigasz, ami áttemel bennünket a reménytelenség szakadéka fölött, ami arra késztet, hogy ne nyugodjunk bele a megváltoztathatatlanba. E nélkül képtelenek lennénk folytatni munkánkat, minden jóra való törekvésünk értelmét, célját veszítené. Naponta kell, hogy éltesen bennünket az a tudat, hogy mégsem hiábavaló meddőnek vélt küszködésünk. Olyanféle vigaszra gondolok, amit másik nagy költőnk,

---

Weöres Sándor fogalmazott meg egyik filozofikus ihletettségu versében, mely öröklét és elmúlás dialektikáját sűríti múlhatatlan érvényű sorokba:

Mit eltemet a feledés,
egy gyík-kúszás, egy szárnyverés,
egy rezdület, mely elpörög:
múlónak látszik és örök.

Mert ami egyszer végbement,
azon nem másít semmi rend,
se Isten, se az Ördögök:
múlónak látszik és örök.

Igen, valahogy így. Amit egyszer végbevittünk, semmi sem teheti meg nem történtté. S e tudatot kell, hogy erősítse valami olyanféle hit és bizalom a létezés, a Mindenség iránt, amiről – kétségeit végül is legyűrve – Bartók is ír, fentebb idézett levelét folytatva: „Nem volna valami kellemes munkánkat csupán ezzel a lesújtó tudattal végezni. Ehhez életkedv, azaz erős érdeklődés kell a létező mindenség iránt. Lelkesedni kell azért a szentháromságért, amelyről levelében olyan szépen ír: Ha keresztet vetnék, azt mondanám: A Természetnek, a Művészetnek, a Tudománynak nevében...”

TŰNŐDÉS A SZEMÉLYTELEN KÖLTÉSZETRŐL

Mostanában eltűnődöm gyakorta olvasás közben: nem valamiféle fából vaskarika-e az ún. személytelen költészet, az objektív-tárgyas líra? Létezik-e a költői gyakorlatban tökéletesen megvalósított produktuma a fenti műszavakkal körülírható poézisnek? Vagyis olyan, amely a költő egyéniségét, karakterét, sajátos világszemléletét abszolút értelemben kizárja a vers szövegéből, s teljességgel objektív módon, tárgyiasan tükrözi le a világ dolgait, jelenségeit?

Kísérletezett már effélével Rilke is, sőt, azáltal, hogy műalkotások, vagy más kultúrélmények, pl. a Biblia egyes tablószerű jeleneteinek versbefoglalásával, mondjuk úgy, egyéniségét elrejtve-bújtatva, legfeljebb nagyon közvetetten adva képet érzelmeiről, gondolatairól: igazi remekműveket írt.

Újabb költészetünkben, Babits nyomán, az ő egyes költeményeitől is ösztönözve, legmeggyőzőbben Nemes Nagy Ágnes fejtette ki több ízben

---

esszéiben az ilyenfajta költészet létezését, s vallotta magát eltökélt hívének. Csakhogy mindazt, amit erről írt briliáns okfejtéssel, azt éppen saját költői termésének java része cáfolja ugyanilyen meggyőzően. Igaz, vannak olyan remek versei, mint *A gejzír*, melyben első látásra pusztán tárgyias-hiteles leírást kapunk egy természeti jelenségről. Amit azonban és ahogyan kifejt a versben, az csupa lefojtott személyesség, amely a költemény végén sűrített erővel, nyíltan kirobban, s a gejzír ezáltal kap erőteljes jelképi jelentést, antropomorf vonásokat, a jelenség konkrétumokkal gazdag érzékletessége mellett vagy ellenére. Vagyis benne van ebben a költeményben Nemes Nagy emberi-költői egyéniségének szinte minden fontos összetevője: műveltsége, természettudományos tájékozottsággal párosuló, józan valóságérzéke, morális tartásának hajlíthatatlansága ugyanúgy, mint a felesleges díszeket, sallangokat a vers testéből eltávolító, hallatlan tömörségre, ökonomikus szövegformálásra törekvő fegyelmezettsége, rendkívüli okossága, s mindezek a karaktervonások a szöveg háttérében észrevétlen hatóerőként munkálva, idéznek elő roppant szuggesztív érzelmi-gondolati hatást az olvasóban.

Ha viszont létezik személytelen költészet – a fentebb mondottak után most nem abszolút értelemben vesszük a szó jelentését, hanem mint az ennek tárgykörébe tartozó költői alkotások fő jellegzetességét hangsúlyozzuk – akkor, mint annyi minden más, előremutató törekvést, ennek csíráit, sőt, remekművekben való megnyilvánulásait már a mi Petőfinknél is megtaláljuk. Olvassuk csak el *Kutyakaparó*-ját. Első benyomásunk az, hogy itt egy teljesen személytelen költeményt olvasunk. A költő nem közöl magáról semmit benne, viszont teljesen hű, szinte szociográfiai hitelű és pontosságú rajzát kapjuk a csárdának, a benne élőknak és a csárda közvetlen környékének, vagyis teljesen tárgyias, konkrét képek sorozatából alkotódik meg a költemény. Mégis: az a mód, ahogyan a tárgyakat és emberi figurákat festi, abban benne van a költő fanyar humora, a különöshöz, a groteszkhez való sajátos vonzalma és emberi, személyes részvéte az elkedvetlenítő lepusztultság, elhagyatottság sivár képei láttán. Szinte Gogol-i korkép ez, hasonló tájakon, vidékeken bolyong az ő Csicsikovja is.

Weöres Sándor tanulóéveinek egyik dolgozatában (reáliskolai VI. osztályos magántanuló volt ekkor) találó ráérzéssel jellemezte Petőfi *Kiskunság* és *Kutyakaparó* című költeményeit, s pontosan a lényegét ragadta meg bennük, mintegy előremutatva Nemes Nagy költői teóriája felé. Mint írja: „a *Kutyakaparó* csupa fagyos merevséget, csupa nyirkos szürkeséget, csupa lehangozót tár elénk. De a költő nem kerül a nyomasztó hangulat hatása alá, tréfálódó és ötletsütögető nevetgéléssel vesz mindent tudomásul és amennyire

---

belesimul a költő maga is a „*Kiskunság*” egész hangulatába, a maga ép kedélyével, itt annyira kívülálló marad. Milyen mesteri: a költő egy szót sem ír magáról és mennyire ott van az egészséges emberi sajnálkozással minden kép, minden ötlet, minden fordulat mögött... Ebben a két költeményben Petőfi alig írt önmagáról, majdnem tisztán élettelen tárgyokról írt, mégsem lett egyik költemény sem leltárrá. Mint ahogy egy igazi tájképen rajta van a festő egész kedélye, sőt jó vagy rossz napja és percnyi hangulata is, úgy csillog át itt mindenben a költő igazi arca.”

Mindehhez még csak annyit: amennyiben létezik napjainkban személytelen költészet, a szónak nem abszolút, mereven leszűkítő értelmében, akkor az bizony – mint Weöres sorai is igazolják – nem mai találmány. Mint annyi más sem, amit egyes költői irányzatok gyökeresen újnak vélnek reprezentáns alkotóik munkáiban. Modern költészet – értsük akár bármely változatát alatta – meggyőződésem, hogy ősök, elődök nélkül nem is létezhet (az igazán nagy alkotók mindig fel is lelték lelki rokonaikat, őseiket a régiségben, a klasszikusok-hagyományozta örökség műveikbe ötvözésével). Még akkor sem, ha tagadja műveik értékét, vagy egyszerűen nem vesz tudomást róluk, mint előzményekről.

Molnár Péter: Fiatalférfi (1996)

Csikász István

ERGO SUM

morgok magamban még ezen:
különbözöm – tehát létezem

nem voltam tele gyűlölettel
mert más-és-más a többi ember
csak titkon beszivárgott
idegen érzi ellenem
itt ezt az átkot:
akik e tudattal
önnönmagukat felövezték
belémkötöttek –
s legjobbainkat bemocskolva
önvédelemért megkövezték
és álnok módon azt sugallják:
AZ IDEGEN SZÉP

ha így vagyunk
én csak maradjak
megkérgesedve
rebellis magyarnak
bűnbánatokra nincs okom –
karikásostorral
pofánpattogtatom
és visszacsörgetem
a fölkapaszzkodott
betolakodót
ha pártütést akar –
fokossal betyárosan
megvédem magam
ezersáz évesen
s nem önsanyargatón
mert nem leszek szolgál-
gyásmagyar

(1999.)

MOLNÁRKODOM

boldogok
a lelki szegények
mert nem tudják
hol is a mérték
de mindannyian
szégyellik azt
hogy verseim őket
tettenérték:
az idő lassan érik –
amit csinálok úgysem értik

eltűnök majd
az aljas utcaharcból
ők meg se tudják
hogy őrzöm arcom
s kincsemet:
gabonámat
önmagam őrlöm:
malomkő
lesz a költő:
tudat lelkiismeret
lisztfehér

zsákokat:
súlyos itthoni terhet
emelget
az engedelmes
költői tenyér –
szíves cipó lesz vacsorára:
nemzet-kovásszal megkelesztett
éhségvígasztaló
ropogós verskenyér

(1999.)

BÚCSÚLEVÉL BÁLINT ÚRHOZ

amelyben Mycoola az „ősbarát”
Csikász István nekrológja megírására kényszerül

Halálúzó ragyogásban.

Csupazon a kékülő ég alatt.

(n.p.m.: Évelő)

(.....)

„Nincs már hova lennem, kegyelmes istenem,

Mert körülvett engem szörnyű veszedelem

Segedelmem légy mellettem, ne hagyj megszégyenednem!”

(Balassi Bálint: Egy könnyörgés)

(.....)

„Jákob létráján kapaszkodom

beletekintek önmélységeimbe:

tükör a fény alatt, a föld fölött

elhamvadt tűz, amit látsz:

az alvilágban készül el

megmaradt hamunk: a rajz a váz

Gábrriel arkangyal szárnyain szállva

Elrugaszodom: toll – szirmok – pihék

Lebegnek emelnek s felszippantanak

A testtelen súlytalanságba

Kimerevített önmagunk vagyunk”

(Csikász István: Freskófestő)

(.....)

A „*Miért legyenek tisztességes, / kiterítenek úgy is. / Miért ne legyenek tisztességes, / kiterítenek úgy is.*” józsefatilai jóslata, rémálma: rajtad is erőt vett, mint shakespeareadákából száműzött, agyondohányzott lelkű királyfin. Ahogy már jó előre érezted a nyolcvanas, a kilencvenes évek lázas tennivágyásában, színházcsinálásában, első találkozásaink alakalmával is, arról beszéltél szív-szorongatón: jelei mutatkoznak annak, hogy felborult sejtjeid köztársasága. „*Lassan ezernyolcszázkilencvenedik*” – írtad a Van Gogh – monológban, a Bálint úrhoz intézett Tizenötödik levélben, akkor még a teljes gyógyulás, a visszasejtésed reményében, amelynek, tudtad, hogy életre szóló ára van, mert

*„Minden tablettá nyomorult
Keserűek s ráznak a gyógyszerek
Legnehezebb a külön út
Senki se szól: ez néma táj
Csak a kavicsok csengenek.”*

(Csikász István)

Miközben különutas élet-halál harcodat vívtad, elleneid, mint mindig, s azóta is önbecsapósdit és szembeköpősdit játszva mondták, mondogatták szinte sajnálkozóan: nem evilági vagy, sokkal inkább XIX. századi patetikus lélek, az vagy, akinek „túlírt” minden szava, mondata; akinek nagy ívűen barokkosak, teátrálisak a mozdulatai, túláradóak a gesztusai.

Hát persze, mert ők még csak nem is érezték, s talán sohasem adatik meg nekik az a kegyelem, hogy megérezzék adybandy gondolatának mulandóságunkkal felelő lényegét:

*Gesztusaink élnek, míg meg nem halunk,
s életünknek csak nézői a maiak...*

Nem adhattál mást, mi lényeged, így szól a madáchi parancsolat, létünk karátszáma. Ez volt a Te hitvallásod is. Könyörtelenül azzá lenni, amiért életre „tévedtél”, amire születted. Ezért nem is lehetett az másként, mint ahogy *igazság kereső körútjaidon* palócföldi Savonarollaként könyörtelenül, s mégis átlékesítőn, „*reformkori hevülettel*”, olykor „*több tonnás szívveréssel*” hirdetted az ígét, vélt és valós igazságaid.

Kettőnk távoli, s emlékeimben mégis oly közelinek tűnő kapcsolatára is átvi-rárgzott ez a „zavarba” ejtően súlyos érzés, amit tisztán és egyöntetűen 1999 márciusában, *Levelek Bálint Úrhoz* című verseskönyved dedikációja hatására éreztem meg először igazán, jóllehet kétkedően. Ajánlásod olvasata ugyanis így hangzik:

**„Németh Péter Mikola
Ősbarátnak,
szintén polihisztórikus
illetőnek,
eszmétársi gyönyörrel.”**

(Csikász István)

Eszmerengőn, amikor ezt írtad, *Az ember tragédiája* részleteit mutattátok be az egykori váci kisdiákról: *Madách Imréről* elnevezett Művelődési Központ befogadó színházában, – a hely szelleme, mint mindig, itt is kötelezett – tár-sulatod a *Varietas Pódium Színház* tagjaival, igazán magasztos hangvételben. Ajánló soraid érzelemtől átfűtött, „túlzó ihletettsége”, minden bizonnyal, ezzel volt magyarázható. Egy évvel később, nem igazán tudtam mire vélni a dolgot, mikor is Expanziónk, váci kortárs művészeti fesztiválunk *Abderából–Abdérába* piros kis vicinálison érkező kompániáját az állomáson egy pisztonos előjá-tékára verselve fogadtad, avantgarde ötlet volt ez a javából, meg az is, hogy ajándékba, ismét egy *Levelek Bálint úrhoz* kötetet adtál, biztos ami biztos, újra dedikálva: *Expanzív szeretettel Mikolának.*

Utolsó találkozásunk sem volt kevésbé ihletett, akkor, az 1849. április 10-i győztes Váci Csata 152. évfordulóján a Honvéd Emlékműnél, melyet egykoron *Degré Alajos* építtetett, s az obeliszken, mint égre emelt mutatóuj-jon sírfelirata imígyen olvasható:

**„Ha a szabadság napjait élvezheted
Álld éret Istent,
S e szent hamvakat,
Honvédeink véréből nőtt fa,
Mely vész s viharban enyhe nyugtot ad.”**

Ott és akkor, a nyugtot adó szélviharban, zuhogó esőben, a „csontokon állva” a ’48-asok, a dárda élű fűszálak fegyvernőkei forradalmi emlékét vigyázva, ver-seinkkel feleselő, csontvelőnkig hatoló szélben hirdettük együtt az „igét”:

***Pecsétes verssel szánkon
legendák nyomában jártunk***

(.....)

Én azt mondtam:

**„Pogány hitemből testálok rátok /
Fekete szárnyakon fehér gondolatot**

Meg azt is, hogy

Szeretni indultam

azóta úton vagyok...

(n.p.m.)

Te azt mondtad. Dehogymondtad! Óceán mélységű, érces baritonoddal
az idő kőszirtjeivel feleselőn az égre kiáltottad:

*Petőfi nevében szólok hozzátok!
Ne gondoljátok, hogy nem létezem.
Tudjátok ti a szavaimat, a verseket,
akkor is ha nem vagyok jelen,
százötvenkét éve már.*

*Hiába minden, mert mégis, nekem
Mindenkihez szólni kell.*

*Nem vagyok sehol, és mindig, mindenhol létezem:
lélekben, szívben, asszonyban, férfiben;*

(.....)

*hétköznapiakban, fájdalomban,
Hazámban is, meg idegenben;
szerelemben, dalban, ünnepen.*

***NEM BÁNT ENGEM** „Az egy gondolat...”*

mert ott vagyok, minden gondolatban

(.....)

A lázadás vagyok, aki nem tűri meg a zsarnokot!

(.....)

A lázadásban, az igazság vagyok!

Az én jelenemből a jövőbe kiáltok, mely nektek jelen,

Hiába vagyok én a múlt:

Nem Himnuszt akartam zokogni,

Véres induló az én „Nemzeti dalom”.

Hozzátok beszélek a mindenkori lét magyar nyelvén,

mert szétágaztam, mint gyökér a föld alatt,

titokban felütöm friss hajtásaimat,

mert minden márciusban tavasz van:

s együtt vagyunk a márciusokban

(.....)

Születésem és halálom óta, akár hány éves lehetek,

mégis itt kell lennem egyfolytában veletek

(.....)

Az én indulatom a leghatalmasabb:

MEGMONDTAM ! ITT NEM LEHET, SENKI RAB !

(Csikász István)

Kötelezvényként írtad le ezt, de nem csak ezt, hanem azt is, hogy az, aki az IPOLY-TÁJI HAZÁBAN, „Görbeországban”, Palóciában, szűkebb pátriádban B. gyarmaton tollforgatásra adja a fejét, annak a valakinek az elődökhöz méltón lehet, s szabad csak tennie a dolgát, mert „*híres elődök munkáiták meg*” ittlétét, az „*északi génius*” jövőképét, amelybe beleszületett. Sorsunk kegyelméből szellem – testvéreink, előjáróink a Balassák, a Madách-ok, a Mikszáth-ok, a Komjáthyk lettek.

Innen kürtölte világgá: – „*Mi lehet szebb dolog az végeknél*” – a *Mi Balassi Bálintunk*, a végek dicséretét, itt táncolta a palotást *Madách Imrénk* Fráter Erzsikével, itt lett gyakornok úr: *Mikszáth Kálmánunk*, a „*biszékeny ateista*”, s itt élt „*a Homályból jövet a spiritiszta kába, eszmék narkomániása*”: *Komjáthy Jenő tanár úr*” a *verseiből is kisemmizett*, s ugyan itt lakott a végtelenség vonatzakatolásában felcseperedő, tücsökbűvölő, az Ipoly menti fűzekről, s a *Civitas Fortissimáról = a Legbátrabb városról*, mint tündéerkerti édenről álmódó, *Szabó Lőrinc*.

Hol is lakott!? Ugye, mindannyian jól tudjuk, tisztelt gyászoló tömeg, hogy a ...? Hát persze, a templom utca 10-ben.

„*Jöjj hát Velem, – a halálba is! – mert nézd: „Itt az idő...”/ Itt mindig az van!.. / A most, vagy soha*” *De mi a soha, mi a halál? Ki mondja meg nekünk*, a harmadik évezred küszöbén, a szeptember 11-i newyork-i borzalmak láttán, hallatán, ebben a kivagyri amerikanizálódásban, a „*szeretet tériszonyában*”, *fogyó életünk növekvő lázában*, a gyászban hitfogyatkozáskor, *Nekünk*, az árvaságra jutottaknak, szeretteidnek, feleségednek, gyermekeidnek, unokáidnak, szellemtestvéreidnek, tanítványaidnak, testi-lelki jó barátaidnak, sors- és bajtársaidnak, az időtlenségben veled korcsmázgató felföldi gyönyörűeknek, az ismeretlen ismerősöknek, távoli tisztelőidnek, s azoknak, akik sohasem szerettek, mert meg nem értettek, – *hogy mi az igazság*.

**„Talán a halál az ősi lényeg ép,
A tiszta forrás, a valódi lét?”
„Halál az élet s élet a halál?”**

Komjáthy Jenő, a „*fekete-szívű drága*” költői kérdéseit idézve, egy pillanatra talán megvilágosodunk.

Mi, akik utolsó felföldi utadra elkísértünk, már sejtjeinkben tudjuk, hogy csakis ebben az isteni transzcendens reményben volt jogod meghalni, s van jogod tovább élni is, Mibennünk.

Mert bárhogy is szeretnénk, a könnyörtelen valóság, az az, hogy Mi halunk meg Tebenned, Mi a túlélők.

S életünk végzetes ellentmondásossága éppen ez, hogy gyermek – emlékezetünkben Önnönmagunkat felejténék el, ha téged elfelejténék.

Csikász Pista! Drága jó testvérünk a művészi utópiákban, költő társunk a bajvívásban, festő kománk az ecsetsanyargatásban; színi-rendező és tanár kollégánk a pedagógiában, a felnövekvő nemzedékek szeretetében, szolgálatában; kedves „polihisztorikus illetőségű ősbárátunk”: legyen meg a Te akaratod, miként a földiekben: a kilakoltatott fejekben, és a kilakoltatott lelkekben volt; azonképpen az égiekben, a kozmikus egészben is...

.....
*Mi Atyánk Isten, aki nem velünk,
aki nem velem, – úgylehet
a mennyekben is ellenünkre vagy!?
– Ma ne legyen meg a Te akaratod;
de szenteltessék meg a neved,
és szálljon alá a Te arcod országa;
s jöjjön el végre jószágod ígérete,
miképpen a földiekben,
azonképpen az égiekben is.
Mindennapi kenyerünket add meg nekünk;
és bocsásd meg a mi f é l e l m e i n k e t ,
miképpen Mi is megbocsátunk az ellenünk jövőknek,
és ne vígy minket a rosszba, kárhozatra,
de őrizz meg a jóra, igazra;
és ne vezess minket a s e m m i b e ,
de szabadíts át a m i n d e n s é g b e !*

....

*– Per omnia, saecula saeculorum:
in aeternum. Ámen!*

(mycoola): AZ ÚR IMÁJA 2001. Szeptember 11-én)

Elhangzott a temetés napján, zuhogó esőben: Balassagyarmaton, 2001. szeptember 17-én, hétfőn a 15. órát követő időtlenségben.

Sándor Zoltán

A „NAGY VERSVÁNDOR” ELMENT A LÉTHÉN TÚLRA

Csikász István halálával Nógrád megye egyik legnagyobb előadóművésze távozott el közülünk.

Az élet színpadáról végérvényesen, végleg elvonult a halál kulisszái mögé.

*„Nem tudjuk már magunkat megcsalni:
óh jaj, meg kell halni, meg kell halni!”*

Tisztán hallom amint hömpölyögteti a Babits elhíresült, fájdalmasan szép költeményét és mintha csak saját ravatala fölött áradnának az „Ősz és a tavasz között” verssorai. Melyeket oly sokszor mondott el szívbemarkoló átéléssel, a mások temetésén, együttérzőn a halottat sirató gyászoló gyülekezettel.

Tudtam, hogy régóta beteg, és aggódva hallgattam a közvetlen baráti körből érkező híreket, egészségi állapota fokozatos rosszabbodásáról.

S bár sejthettem, sejthettük, hogy olyan kórral viaskodik, amely még az ő Szondy-termetű, lovag-erejű fizikumát is legyűri előbb-utóbb, mégis reméltem, barátainkkal reméltük, hogy nagyon sokáig fogja bírni még, ezt a kilátástalan élet-halál harcot.

Aztán mégis megdöbbenő volt az egyenlőtlen küzdelem végkimeneteléről szóló gyászos hír arról, hogy végképp belefáradt a baj-vívásba, Pista megadta magát végzetének.

Még csak néhány hónapja ment el közülünk, de máris nagyon hiányzik nekem, nekünk: a barátainak, a versmondóknak, a színjátszóknak, a rendezőknek, a zsüriroknak. És úgy érzem nemcsak szűkebb hazájának Balassagyarmatnak, hanem a kultúra és művészet nógrádi szomszédvárának, Salgótarjának, sőt egész Nógrád megye művészetet pártoló és szerető közönségének is!

Ami fájdalmamat, barátai, szerettei fájdalmát enyhítheti az annak a tudata, hogy sorsával megbékélve halt meg, mintegy lelkileg rákészülve a fizikai elmúlásra.

A három éve megjelent „Levelek Bálint úrhoz” c. versciklusa „Te deum” címet viselő búcsúzó hangvétellű út-levelében így írta versbe ezt az érzését:

*„... szép az én szenvedélyem akkor is
hogyha hajszóltan beleroppanok
menni kell: megyek mint anno*

---

*magányos kóbor lovagok
köszönöm Jézus Úr hogy dolgozhattam ennyit
ha a kedvtelenségbe süllyedteken enyhít
valamely nyilvános szenvedésem – már megérte
tétova szót könnyet csókot is kaptunk mi érte...*

Megnyugtat, enyhet ad, felemel a bánat mélyéről ez a bölcs költészetté szűrt rezignáció. És megvigasztal az, ha visszaidézem őt magát, a színpadok, pódiumok Csikász Pistáját, aki nem múlik, nem múlhat el addig nyomtalanul az időben, amíg mi, barátai, ismerősei, közönsége, akik hallottuk-láttuk őt szavalni, szerepeket játszani, élünk és emlékezünk rá.

Volt az előadásmódjában némi, jó értelemben használt papos deklamáció, intenzív, túlradó érzelmeket, szenvedélyeket felvonultató, nagyívű gesztusokat formáló férfias erő, mely engedte a sorokat, a szavakat kizengeni, ritmikát, hangsúlyt, hangszínt a mondandó és a hatás szolgálatába állítva. – Gáti József, Ascher Oszkár és Latinovits Zoltán voltak vállalt és valóságos mesterei az előadóművészetben.

Mély görög-latin műveltsége, a klasszikus magyar irodalom iránti ösztönös vonzódása alapján az úgynevezett hagyományos, vagy deklamatív előadóművész-iskola képviselője volt. Annak, amely a tiszta, és szép beszéd, a hanggal való kifejezés elsődlegességét „hirdette”, mind az érzelmi, mind az értelmi tartományok megjelenítésében.

Azt is mondhatnám, hogy szenvedélyes és végletes volt az előadói stílusa, de ugyanakkor a közönségre mindig, minden körülmények között hatni tudó. Ez volt legnagyobb erénye és értéke.

És hogy szerette, s milyen jól alkalmazta a nagy szüneteket, a csendeket a versben. Hányszor hívta fel a tanítványai figyelmét a pauzák fontosságára.

De ez a halálával „bemutatott” hallgatás, ez az időtlen „néma csönd”, ez már egészen másfajta szünet. Most már belekezdett abba a csendbe, mely a végtelent ostromolva a szívünkben ver visszhangot.

A csend visszhangja? Lehetséges ez? – kérdezem magamtól. S mert most befelé figyelek már hallom is, érzem is.

Igen. Csikász Pista meg tudta csinálni ezt is.

Biztos vagyok abban – és jól esik ez az elképzelt bizonyosság, a megrendültség és fájdalom szorításában –, hogy a Léthén áthajózva Kháronnak is verseket szaval, szépzenésű, bársonyos baritonján azzal mulatva az időt, amíg átérnek a túlsó partra. Talán Babits és Kosztolányi nagy halotti verseit, az elmúlásról szólóakat, végig az úton, mert repertoárjából futja, mégha tízszeres Missisipi-szélességű is a Styx.

És bizonyos, hogy odaát, a holt költők és olvasóik társaságában a túlnani pódiumra felállva, hallgatóságából, a közönség soraiból már ki is szemelte a „Túlvilági Varietas” társulatát.

Valószínű, hogy már játszanak is és mondják, mondják a verseket, zengetik a szavakat, szavalnak szüntelen az idők végezetéig.

Én pedig, aki valamilyen meg nem érdemelt kegyelem folytán még itt maradhattam az innenső parton, társaid a versvándorok nevében ígérhetem: vándorlásaidat az irodalomban, a szó átvitt és valóságos, földrajzi értelmében is, folytatjuk tovább. Efelől nyugodt lehetsz.

Előadóművészként az irodalom esztétikai és erkölcsi értékei terjesztésének fáradhatatlanul utazó, halálig elkötelezett kiválasztottja voltál, ahogyan azt a már említett versedben fogalmaztad meg, „versvándornak” nevezve a magadfajta, a magunkfajtaembert.

Az előadóművészet – emberjobbító erejébe vetett hited, lelkünk csüggedő, éjszakai óráiban segít nekünk megvilágítani a vándorutat, amelyen előadóművészként járva oly sok nehézséggel, buktatóval, veszéllyel találkozunk, korlátokba, sorompókba ütközünk és bizony olykor jól álcázott csapdába esünk, zsákutcákba tévedünk.

Abban most már hiába reménykedünk, hogy:

„Bari a nagy eltemető,

Majd minket is eltemet ő.” – ahogyan Pataki L. Andor testi-lelki jóbarátja, a *Békák és bolondok* c. politikai szatírájában, kisregényében, Csikász Pistától elvárta volna. Amit nekünk meg is ígért!

E morbid kívánságunk teljesülését, amelyre jó okkal és méltán számíthattunk, halálával megghiúsította.

Ezt az első, és egyben utolsó megszegett ígéretét azonban – Isten bocsássa meg nekünk! – sohasem bocsátjuk meg neki. Reméljük viszont, hogyha odaát majd találkozunk így fogad: „Aranyapám, én megbocsátok nektek. De hol a fenébe voltatok ilyen sokáig! A *Túlvilági Varietas* haldoklik nélkületek!”

„ÍGY VAGYUNK EGYÜTT”

(Konczek József és Ddzuang Hszi álma
Damó és a Hadnagy kalandjaiban)

Tizenkét évig, 1988–2000-ig dolgozott az író Damó történetén, hogy aztán a nyomdába kerülés előtt még egyszer meg kelljen küzdenie a sajtó „negatív ördögével”. A modern, számítógépes nyomdai előkészítés automatikusan kijavította mindazokat a helyesírási hibáknak vélt nyelvi- és stiláris bravúriákat, amelyek egy fél-analfabéta végvári vitéznek a tizenhatodik század zivatarai között esetleg a Biblia fatáblájára rótt feljegyzéseiből a kései hallgató érzékeny fülébe juthattak.

Mert a két utolsó lírai költemény előtt a Damó nyelve mesterségesen primitív, sőt kevert. Olyan, mintha Göre Gábor Amerika helyett a tizenhatodik századba érkezett volna, a mikor is „*kilüken a vízből* (a mindenkori történelem vizéből) *egy ronda vadállat* (a helytállás vagy megfutamodás) *krokogyélusa*.”

Ezzel indul a történet: a Katona fölkeresi a Parasztot, és megpróbálja rávenni arra, hogy harcoljon a végzete ellen. Ne engedje, hogy

(például és többek között) a törökök kirabolják, asszonyát meggyalázzák, földjét, állatait elvegyék. A Paraszt vonakodik, lusta, meg gyáva a helytállásra, sőt még hasznót is remél a megfutamodásból: asszonya majd félre fogja fordítani a fejét, mialatt idegen erőszaktevők gyermekét foganja, esetleg rá gondol, de a születendő gyermek az ő gazdaságának ingyen munkása lehet.

A Katonának igaza lett. A török jön, támad, rabol, erőszakol és ráadásul a Paraszt is ráismer a janicsárban elrabolt gyermekére. De a Katona sem tud egymaga harcolni a martalócokkal. Azért ússza meg a kalandot anélkül, hogy felkoncolnák, mert a rabló a rablással van elfoglalva.

Ki a Katona? Ki a Paraszt? Ki a Janicsár?

Mi vagyunk. Akikben ott található a martalóc, a gyáva és a harcra biztató megalkuvás. Ahogy az utolsó szabadvers mondja már gyönyörű mai magyar nyelven, a tükörből mindig három arc tekint reánk.

Jövőmből hozzám érkező édes asszonyomtól az ég áld gyönyörű le-

ánygyermeket nekem. Véle merengünk az időn. Fiúarcon. Férfiarcon. Ős-apai arcon.

Három generáció arca tükröződik Damó szemében. A férfi: az író, a fiú, akiben biológiailag is folytatódni szeretett volna és az ősök azok, akiknek arcvonásai felismerhetőkké válnak a hosszú (és néha kuszának vélhető) történet során, amelynek minden állítása azt a kérdést boncolgatja, vajon kimaradhunk-e a történelemből?

A paraszt azzal védekezik a szemrehányások ellen: ha ő nem alkudozik a turbános martalóccal, a katona biztos otthagya volna a fogát. „Mert, ha nem szántom a földet, ha nem dalol a pacsirta, ha a lovat nem hazudom, ki mentett volna meg? Végighajtották volna a keicsalitost, s téged is kiűznek. Indulj most már gyalogszerre s szégyenem, ha van, váljon mind benned jó erővel. Menj, ne kérdezz semmit.”

Pár nap múlva kinn az úton széttaposott arcú halott feküdt széjjeltárt karokkal. Ki volt az? A Katona volt? A Paraszt volt?

A májusi fejezet, amelynek motója Damó balladájának első strófája, azt az alcímet viseli: *Dalolt a pacsirta*. Miként az összes többi is, röviden összefoglalja a történeteket: *melyből megtudjuk, hogy kár a vitéznek gőgösködni, amikor nem tudna elrejtőzni az ártalmatlan és igaz békés élet mögé. Kiért vagyon, mert hát különben minek is vóna.*

Próbáljuk meg összeadni a cselekményt ezekből a rövid fejezetcímekből!

Holdudvar, melyből azt tudjuk, miként nehéz harcossá lenne a gyerekembernek, kivált, ha mézen-tejen nevelődött vala. A vallatás: A pásztorok bizony, hogy nem engedik a fiatal pásztorot öfölelő nőni fontosságban. Meg önértében, mint ahogy az máskor is lenne szok. „Küldj utána...” melyből látjuk, hogy a közös érdek helyett önmaga körébe visszautasított Damó, ha végvári vitéz is, miként gondolja keseredetten csinálni következőket a valóságban. S hogyan, hogy így sem lehetne igaz. A kútnál bizony, hogy késő mán azon gondolkodnia a Damónak, ami úgy nem lehet. A Púpos madarokat rajzol de ám azért üdöbete tellik, amíg Damóból kifáj a bánat A Padlás melyben igazán a Damó bánatának gyógyítására egy udvari leány – kit Idusnak gyanéthatunk – van jó gyakorlatokva. Epe ez Pál nagyságos úr valamely oldalági asszonyrokona gyónása az utálatokrul, melyek eltöttek lelkét a férfi nélkül való asszonoknak. Mán meg azt is hiszi örült asszon, hogy Pál úr a férje. A csíny ez Damónak bizonyos tette, melyről sajátlag magyarázattal is majd későbbben szolgálunk.

Június

Isten reggele amely „bémutatja, hogyan patvarkodnak egymással a pásztorok, hogy megcsúfozza a nagyobb a kisebbet. A nevekrül melyben Damó arról elmélkedik, hogy e dolgok neve és a dolgok maguk nem mindig egyeznek egymással. S ebből aztán sok más is következik. Az érzékenségrül mely mutatja, hogy Damó

hiszi, mintha a dolgok rendjét csupán valamely szóbeli megmondás irányítaná el erre vagy arra. Holott pedig nem éppen A nádas ebben Damót látjuk, amikor gyermeke anyját, az örmény lányt elcserélik a Pál úrral. Hogy török lánynak tudják őtet a népek, ez má jellemző órájuk. Osztan Damó örül is a naccságos visszátértének meg nem is, mert hát a kedvesit elveszik tőle. A pletykárul ez arrul szól, hogy Damó kiigazítja azt, amit az udvarbeli népek meséllnek, mert a dógok nem úgy vannak ám, amiként azok látszonak. A vég amikor végre Pál úr kiszabadulván a török fogságbul nehéz szívvel látja, mivé lett az ország. Púposnak asszonya mongya Idus megvilágítja, hogy szerelemnek vannak furcsa esetei. Damó gyűlölködik ez láttatja, hogy harcba' jó nehéz viüselletü ember. De ám aztat szenvedni igen keserves a sajátjának. Mohácson által mivelhogy Damó ügyekezik Sárvárba, honnan az új-Bibliát elhozni küldetése van Pál úr által.

Allahnak vitéze ki Damóbul iszonyatos dógokat vált ki, látván annak tökéletes képességét. A Testamentum táblájának való lapos farabrul amely írás mutatja, hogy Damó a kést jobb szeretné fajaragásra használni, mintsem ölésnek eszközüül. Pál úr levele A fehér arcus melyből látszik, hogy Damó, a nagy kópé éppen azt a levelet tartotta meg, amit nem köllött volna. Nála van az üres, abba meg miket nem képzél?

Július

Kesergő legények ugyancsak elmondja ezen rész, miként hogy nagyon fontos a

férfiembernek, ha még katona is, valaki, nő, vagy asszony erős szereteté. Mert anélkül mit is ér lenni ebbe' a világba'. Vallomás miként meséli vitézbül lett testvér, azaz nehéz dolog, hogy adjon igazságot néki, aki maga is bünös. A szégyen kiben kitudódik, hogy Damó mán Sopronig ellovaglott, pedig erre bizása egyáltalán nem volt s hogy ottan meg egy gyerekkori leánycimborája adódik néki a szemébe A föld kiben Damó elmeséli az ő kalandozását Idus haragszik mely részben Damó tudhatja, hogy Idus mekkora egy igazi vitéz Az írásnak lénegirül má megint vagyon egy észlelet, hogy az ostoba Damó bizom hogy elhagyta a Bibliját, s Idus meg kileste, miként jutott el mégis a naccságoshoz, s benne még egy titkos levél is, mert ha Idus nem tudta volna, akkor Damó se tudná, meg mink se Damó felakasztja magát má meg azt gondolja Damó, hogy jobb is volna nékie nem élnie, ha illen ostoba vót a biblia elhozása ügyében, mint azt az Idus elmonta neki. A disznóhajsza osztán folytatja a történetet, hogy a büszke leánt hogyan hogy értelmezi a Damó. Avagy a büszke leán esetleg hogy tréfálva jáccik Damóval, s még hiteti is el különféle dógokkal. Idus összefoglalja melyben van írva rejtélyes viüsellet.

Augusztus

Kálmosvirág mutatja a dolgoknak kifejtetjít A varázsolás amelyik mán elmélyíti az előbbieket. A varázsolás (2) ki még csak jobban magyarázza Jelei a tavaszodásnak ugyanis Damó az udvaron ülve studérozik, hogy szép-szép az érett

nyár, de hajh még szebb a kora tavasz
Má' nyílik a tavasz amikor télleg eljött a
tavasz, s másodszer szerelmes a Damó és
megláthatjuk, hogy milyen nagyon Az oltári
szentségrül aki titkos helyen rejtőzik
Kálmoska boldog verse akin érezni lehet,
hogy mely nagyon. S eztet Idus elolvasta
Damó szerelmes éneke mely a Kálmoska
boldog versének a szinte mása Riadalom ez
csak Damónak egy álmodása, amelyik az
álmodáshoz hasonlóan folytatódik a való-
ságban is. Földistenapánk.

Szeptember

A kardnak természete amelyből meg-
tudhatjátok, hogy a kard nem pontosan
vérenek ontására való Két vitéz beszélget
amely rész mutatja a végváriaknak saját
gondolkodását, amikor őket nagy általá-
nosságban bécsapják valahol, s emiatt
aztán a legínek elvadulnak, s miként vala
a küldött embernek a leölése, kirül már
hallottunk. Damó meséli a hadnagyot aki
mégsem tud békéllni övéle Hajának válto-
zása melyben Damó bizonyítja, mi a
becsület, s bizony a hadnagy végre valódi
titkokat vall be Damónak A csönd amely
csöndben vagynak néma sikoltozások és
fölhorgadott sok kérdések is Damó hüm-
mögése melyben kibontakozik, hogy miféle
ok miatt vagynak összekeverve az írás-
nak módjai.

Október

Beszélgetés az időkrül Pál úrral mely
mutatja, hogy a jó történet éltet mindene-
ket, s nincsen időhöz kötve. A veszprémi

vásár látogatásakor melyből tudjuk, hogy
a hadnagy milyen cselt vetett Damónak A
vásárban ahogyan ezeket a történeteket
még jácca a folyton változó idő Egy átírt
oldal Damó könyvéből melynek végezetével
imáját mondja Hazafelé mely mutatja,
hogy kis várban hogyan tartja magát, s
kücsiün lányukat miként nevelik Önma-
gát kutatja melyben Damó embereknek a
megmentésén fáradozik Az év melyben egy
öregember vízért indul a réti édes forráshoz
(Gyászpatak)

Mindez szinte szó szerint így ta-
lálható a könyv tartalomjegyzék-
ében. De ki olvassa el egy könyv
végén a tartalmat? És vajon fedi-e a
történet ezeket a költői mondatok-
kat? Vagy fordítva: vajon a történet-
ről szólna-e ezek a mondatok?

Nem. A történet nagyon egyszerű.
Damó, a vitéz attól lesz púpos,
(különben a „damó” is púpost jelent
valamilyen nyelven), mert egy ör-
mény lányt szeret, vele menekül és a
Hadnagy büntetésül egy nyílveszőt
lövet a hátába. Elküldik egy levéllel
Sárvárra, ahonnan egy keményfa-
táblás Bibliát hoz el egy levéllel
együtt. A törökök megtámadják. Ő
a levelet megmenti a könyv ke-
ményfatáblájával pedig fejbe veri a
támadóját. Kiderül, hogy a fatábla
rejtette az igazi üzenetet, amelyért
Istvánffy Pál kicserélheti fogságá-
ból. Közben Damó megszereti
Idust, és ráakad szeretőjére,
Kálmoskára, aki miatt Idus félté-
keny lesz.

Mennyivel különb ez a történet úgy elbeszélve, ahogy olvashatjuk!

Hiszen a *Holdudvar* fejezetben arról esik szó, hogy, aki ki szeretne lépni a történelemből, úgy van, mint a „*mézen-tejen nevelt lyány-kisférfi, ... aki a saját szemét akarja kitolni, kikaparni, ne lássa, soha lássa, amit kellett látnia*” A *vallatás* arra próbál válaszolni; mit lehet felelni kínkötélre vonva? Hiszen a *vallatott* éppen azért árulta el, merre vannak a keresett ágyúk, mert félre akarta vezetni a *vallatóit*, az ágyúkat ugyanis tudtán kívül és cselből éppen abba a rekettyésbe vontatták, ahol ő biztosan tudta, hogy nem lehetnek, „Küldj utána egy vesszőt, fiam”, mondja a Hadnagy egyik legényének, mialatt a Deák, aki a vessző nyomán púpos lesz, (ezért is nevezik később Damónak,) éppen úgy „gyaszatolja” az örmény-török leánykát, mint az első fejezetben a Paraszt asszonyát a burbános. (Az már külön szimbólumrendszer része, hogy a nyelvki-vágásra ítélt Damó miként kényszerül írásra, ha üzenetet akar hagyni maga után.)

Az egyes hónapokat Damó balladájából vett versszakok vezetik be. Az ősi felező nyolcasban írott nagyszerű népballada-hamisítvány, a slágerek népszerűségével is versenyezhet. A versáradású szövegrész pedig az egész mű kulcsa, egyben az újabb gondolkodnivaló feladat.

Ideérezem a fiamat. Közelítem, aztán eltolom magamtól. Koromsötét iszapméhyben

motózó halak közül néz vissza rám az arca. Onnan akart megszületni, oda merül vissza, érzékenyen játszik velem, s mozduló szájával mondja: „Nem vagyok apám, csak képzelsz engem.”

Így vagyunk együtt.

Volt, hogy lehetett volna, hogy volt is, hogy nem lett, de azért kell tudnom. Ez az én fájdalom. Egyém, mint minden élet, aki nem élhette meg a neki ígért ajándékozott időt.

Így vagyunk együtt az íróval, mi olvasók is.

Nem véletlen, hogy Juhász Ferenc írt a borítóra ajánló sorokat, az ő látomásokkal áldott élete is Damó története. Mint ahogy, a mi látomások nélküli szegényes életünk is az. Hadnagy, Idus, Pál úr és a történet nem elhanyagolható mellékszereplője, Ibragimis velünk van, aki magyar gyerekből lett török martalóc.

Tizenkét évig dolgozhatott Konczek József ezen a művön, amelyet azért olvashatunk olyan kevert nyelven, mert Damó gyanítja, hogy más is beleírt. A *Történelem*, amelyből nem lehet kilépni, Idus, aki a szerelmét valami létenkívüli boldogsággal szeretné megajándékozni. Ezt azonban csak a biológiai folytatásból remélheti az ember: „*Am azért, ha nincs is – kitaláltam őt. Hogyan ellenkezett volna velem, hogyan került volna kalandokba, hogyan parancsolt volna a szíve békülést a helyzetekben, hogyan, s milyen is lehetett volna – ostobának látszó – mégis a fiam, akit szerettem volna bármilyennek.*”

Ki kicsodát?

Mindegy. Hogy (Szabó Lőrinc híres versét idézve), Dzuang Hszi álmodja a lepkét, vagy a lepke Dzuang Hszit, esetleg mindkettőjüket ő? A történelemből nem lehet kilépni, Szerencse, hogy az ember a keskeny ösvényen egy kezét talál; Damó vagy a Hadnagy kezét, akik

egymásba is kapaszkodva vezetgetik, mialatt *csak az hogy térszi dógát bizalommal a természeti mindenség... Elbomlóan, mint szerelemnek délfokán asszoni nézés változik csöndes szépbe minden. Lészen jó alkonyat.*"

(Masszi Kiadó, Budapest, 2001.)

Vass Tibor

SZABÓDOM, HOGY A VERSSZÖVET

(Szingli-trendi kommentár Paróczai Csaba verseihez)

[kommen egy]

Hogy a kommen, e jövőmenő, vanáslevő sváb szó honnan. Paróczai Csaba sváb filozofter szokás szerint sokat foglalkozik a vanással meg a levéssel, a vanáslevéssel meg a levésvanással. A 'tér' és az 'idő' mellett ezek a favorizált szavai.

[kommen kettő]

A Nők Lapját olvasom és Paróczai Csabát. A Nők Lapja *Irodalmi divatok* című írását N. E. tollából (52. évfolyam, 28. szám, 2001. július 11., 18. oldal; melynek köszönhetően két új szót tudok: szingli és trendi) és Paróczai Csaba

verseit (*Közelítések*, a szerző kiadása, Salgótarján, 1997; *Háton vitt sarkcsillag*, Alma Grafikai Stúdió és Kiadó-Humanitás Oktatási és Közművelődési Stúdió, Salgótarján, 2000), melyeknek köszönhetően sok új szót tudok. Ez az írás nem jöhetett volna létre, ha nem tudok olvasni, továbbá nincs 1. a Nők Lapja, 2. Paróczai Csaba. A harmadik: pontban rólam nem beszélve. Nem beszélek rólam, szóval. Tartom a Nők Lapját és Paróczai Csaba könyveit a kezemben, hétköznap délelőtt. Heverészek a hernádkaki padlásszobámban, van egy padlásszobám Hernádkakon, hétköznap délelőt-

töt írunk és a ripők legyekkel együtt ezt a pocsék recenziót.

[kommen három]

Paróczai verseit apró érdemtelenségek veszik körül, mintha csak legyeskedni kívánnának a szerző szárnypróbálgatásai körül. Az első ilyen én vagyok, érdemtelenül zümmögök itt, lévén fogalmam sincs a szerző hol- és hogylétéről, s az arról való tudás nagyban befolyásolna.

[kommen négy]

A divatreformerség. N. E. a Nők Lapjában: „Trendi... finom érveléssel bírálni a könyvheti újdonságokat.”; vagy: „Trendi könyvvel a hónunk alatt felolvasóestekre járni, ahol a szépreményű ifjoncok még a csilláron is lógnak, mert a nézőtér megtelt.” Paróczai: „Jöjjön az ajakbiggyesztés / kis durcáskodás meg utálat / és van aki komolyan veszi / a többi meg le se szarja” (*a szükséges elég tudása*); vagy: „a nők sem mondták fel soha jól / a nekik írt szép szövegeket” (*valami talán*). Milyen kellemetes ezeket a szingliket így nem trendileg összeolvasni. N. E.: „Ismét vannak divatos teaházak, mondjuk Pesten a Vörös Oroszlán, aztán favorizált kávéházak, mint a régi-új Centrál, meg kávézók, például a Király utcában az a zsebkendőnyi szalon, ahol jutasákban áll a pörkölt kávé, és a

kóborlovag-képű ifjak meg a holdviláglelkű leányok egy-egy verseskötet és pár csésze forró kávé fölött összedugják a fejüket.” Paróczai: „én mindenestre gyakran berúgok / azaz legálisan válok drogfogyasztóvá / s ettől semmilyen irányból nem leszek pízsi / rámegy családi életem / kockára teszem talánvont közbecsülésem / testi funkcióim rabjává leszek / szégyentelenül és azt mondom na és” (*amit akartok*), vagy: „nyugtalan lelke hiába viszi vitte / presszókon kerti kiskocsmákon túl / hiába sugdosott helyes kis női fülekbe / nézett kamaszos elpirulással / hitetlenkedő szempárokba álmos / kapualjakban / valami csak nem akart sikerülni” (*valami talán*).

[kommen öt]

Paróczai Csaba egyik hidegzáróan jóleső verse a *Köntörfal*; „szaporodnak öltönyeim és van már szép / hosszú fekete kabátom is / mint lelkiismeret meleg és elegáns / talán már te is kevesebbet szólsz rám / nem mintha jobb lennék így / csak te is elcsöndesedtél / eléggé váltam számodra / megszokta füled az összes szavam / belém karolsz az utcán kézfogósd helyett / s tudod hogy beágyazok / míg te az esedékes ingem vasalod”. Persze lehetne a 'versszövet' (külön köszönet a két lektornak, a továbbiakban a szövètesek: k. k. k. l.) többhelyütt ily sűrűre szőtt, de a

művek ránézésre szimpatikusan laza, s néhol túlon túl fecsegőnek tűnnek. Írójuk (bő)beszédese, elbeszélő zsáner, aki e szeretetre méltó történetmondogatásban minden bizonnyal nem a rafinált kotnyeleség, hanem a szimpla közlékenység értelmében szeret az lenni. És versek mellett elbeszélő is: művei ugyanazon versszövet (k. k. k. l.) szétnyírbált anyagdarabkáinak tűnnek, amely számottevő előrelépés az első kötet többnyire koturnusban előadott, szélsőségesen ingadozó színvonalú, foszladozó méteráruihoz képest. A *Háton vitt sarkcsillag* már többnyire egy bordában szőtt (k. k. k. l.) versekkel beszél el a rígmusok mellett, ez termékeny, mert ettől egyszerre erősebb-tartósabb és finomabb tapintású a kelme. Merészen naiv, de amíg az első kötetben többnyire életkori sajátosságból adódóan kényszerül rá, addig a másodikban már rafinériából is tudja mímelni és mívelni azt.

[kommen hat]

A *Közelítések*-ből leárazottan se visznek el tőlünk olyat a népek, hogy „Mind amit tudok magamtól tanultam / tanítóm nem volt, sem olyan ki felkarolt / Mindig váltottam s ugyanaz maradtam, / égetlek, mint a Nap, s beszölek, mint a Hold.” (*Négy sorban*; igen, itt is a szövés, k. k. k. l.). Végkiárusításkor is rajtunk maradnak a kö-

zépiskolás önképzőkori lapokban közlésre érdemes himnikus csacsakaságok, mint pl. „korsótok s minden poharatok kiutuk / kiszáradtatok és összedőltek / szomjazó toroknak nem adtok enyhet már / kiapadtatok mielőtt belétek fúltunk volna”. (*Rekviem régi kocsmákért*). Jónéhány soráért viszont jelentős felárat lehet számolni, ilyen originális pl. a „jöjjön a fekete mente” (*végre*) – az ember ilyenkor elveszti a fonalat (k. k. k. l.), hogy vajon tényleg Ariadné vezetett-e erre, vagy csak egy véletlen különútnak köszönhetjük ezt az élvezetes jövés-menést. Hittem szerint nem véletlen, s erre a bizodalomra a *Közelítések* szegényesen tekervényes labirintusaiban több 'leleményes' versével is rászolgál.

[kommen hét]

Rongyrázásnak (k. k. k. l.) tűnhet, hogy a *Magány* c. verse teljes egészében ideidéződik a következőkben, s az, hogy elé ezúton most „megfigyelési szempont” kerül. A hiánytalan idézésre rájátszik a szöveg frappáns rövidsége, és a szakaszolás bravúrával (is) előhívott bravúros homonímiatalát. A nem inviolábilis „vagyon” kifejezés olyan újszerűen fölényes birtoklásáról van szó, amely már nem lehet önkéntelen: az archaizáló létige és a gazdagság szinonimájának kivételes egybe-

hangzását megteremtő hangulatot érdemes fürkészní:

„Csütörtökre megszárad
a hétfőn vett fél kiló kenyér.
Gyülekeznek a serclik, a magány
amorf építőkövei. Épül a vár,
szilárd és bevehetetlen s mi már
régóta tudjuk, hogy
a falak ereje nem a kőben
vagyon.”

[kommen nyolc]

Engedtessék meg egy kis kitérő,
néhány véletlenszerű felhordás
vagyon-ügyben: ennek egyszerű
indítéka az, hogy e limitatív szöveg
Paróczai főhajtása,
kommemorációja is lehet azok
előtt, akiket érezhetően fétisként
tisztel.

Tetszetősen „vagyonkodni”
Balassinak sikerült tán először,
mikor a *Valahány török bejt*-ben
imígyen szóla: „Ez széles világon
mennyi virág vagyon, / mindaz
sem ér egy rózsát.”

Kun Marcella borgőzősen nem
átallna olyat feltételezni, hogy Bes-
senyei György eme emlékezetes
két sorba belelátta a temetéssel
járó költségeket: „Megholt a ter-
mészet; temetése vagyon, / A tél
takarítja, s azért lármáz nagyon.”

Kazinczy a *Pór gőg*-ben a kör-
mönfont (k. k. k. l.) bújtatás eta-
lonját adja a homonímiának: „Egy
gyöngéje vagyon: szeret úrnak
látszani.”

Nem feledhetjük Csokonait, aki
először használta e szót 'kétszeres-
dologiasságában': „A méltóság, a
pénz s mindenféle vagyon / A
szerencse játszi újjai közt vagyon.
(*A hír*).

Megkapó Vörösmartytól a
Göthe-utánzó-ban: „Árnyék sem
vagy egész, csak lába vagy és feje
már nem, / Egy vagyon, ami tied,
s mindened, a lipeszárny.”

Arany sem hagyta ki ezt, 'ter-
mészetesen' egy sírversben: „A
fáradhatatlant fáradság győzte le
végre; / Sok vesztése után itt nye-
resége vagyon.”

Érdemes megjegyezni, hogy
sem Petőfi, sem Ady nem 'alakos-
kodott' e szóval, Babits és Kosz-
tolányi le sem írta soha.

[kommen kilenc]

A szép Paróczai-beszéd fonala
(k. k. k. l.) tovább: „az egész egy
régí Ludas-karikatúra / az ágyszé-
len ülő borzas csíkos pizsamás /
alakkal kinek szeme alatt hullá-
mokban / terjed az éjszaka gyöt-
relmeinek / doppler effektusa”
(*ezt pontosan akkor írtam, amikor a
gyári szíréna 5 óra 50 perckor a mű-
szak végét fújta*).

Klasszikusokkal árul egy gyéké-
nyen (k. k. k. l.), amikor a lesújtón
éterí „csisz-csosz és giling-galang
/ hajnali harangszó hallik a pizsa-
maszár / kéttornyú templomá-
ból”-sorokat írja ugyanebben a
műben.

Az pedig már high-fidelity, ahogy a *Korai évek* című versében fabulázik: „egyszer úgy hatéves lehettem / különös teherautók jöttek le a dombon / vagyis az akkor még javában lovászcsefűton / olyan dömperek voltak egyforma / nagy kerekkel egyszemélyes fülkékkel / szürkén és kellemes-édeskés dízelfüst szagúan / gurultak egymás után / felpakolva a betonkoszorús alkonyt... nem tudom volt-e olyan kellemes estém azóta” (*Korai évek*).

Ugyanebben a szövegben viszont már klirrfaktor, ha azt mondja: „hozták magukkal a kort / vagy korhangulatnak mondanám ma már / a hat tengelyen döcögő szocialista realizmust”. Ám éppen ez az egyenközű versbeszéd az, ami megmenti Paróczai első könyvét a teljes enyészettől: ilyen szövegeiben találjuk immenzis nyomait annak, hogy a makramézni tudó poéta-csoportok nem egy-két év alatt teremnek, hanem egyes kitartóan olvasó és író, állhatatosan tanuló, ígéretes versszövetképző (k. k. k. l.) emberekből csomósodnak.

[kommen tíz]

Megalapozott a remény – még ha a Paróczai Csaba (36 esztendeje létező) név ismeretlenül hangzik is a kortárs irodalomban –, hogy harmadik könyvével a szerző egészében ’elálló(bb)’ műegészt tud

majd produkálni: míg a *Közelítések* értelemszerűen nem mentes a ’mentornélküli’ elsőkötetek materiáiba jobbadán rogyásig beleszótt (k. k. l.) érzelgősség, szenvelgősség cérnaszálaitól, addig a *Háton vitt sarkcsillag* a maga puritán egyöntetűségével azt bizonyítja, hogy a zsenyéktől való – még nem definitív – elszakadás egy reális idő alatt (három esztendő telt el a két kötet kiadása között, s az első kötetet feltehetően a kiskamaszkori zsenyék is gyengítik) és relatíve látványosan történt.

Csúnya közhellyel élve: a *Háton vitt sarkcsillag*-ban jóval kevesebb az elvarratlan szál (k. k. k. l.). Köszönhető ez annak, hogy 1997-ben megjelent könyvbe érthető tapasztalatlansággal minden írása behajigálódhatott, mígnem a tavalyiban a szerkesztés műgondjának köszönhetően becsesebben homogénné szövődik (k. k. k. l.) a kötet.

[kommen tizenegy]

A *Háton vitt sarkcsillag* esetlenségeire ’fölmentések’ lappanghatnak a *Közelítések*-ben, de a soron következő szériagyártott hézagaira már nem lesz ’fedezet’, nem lesz mentő körülmény: azzal a könyvvel egyszer és mindenkorra vagy kilép a szeretett kliséiből, és ezzel megérdemelt helyét elfoglalva belép az irodalomba, vagy hátramarad, s továbbra is nyomódúcformával gyártható – egyes pro-

vincializmusokban elfogadható – verseket ír a kevesebb számú maradandó mellett.

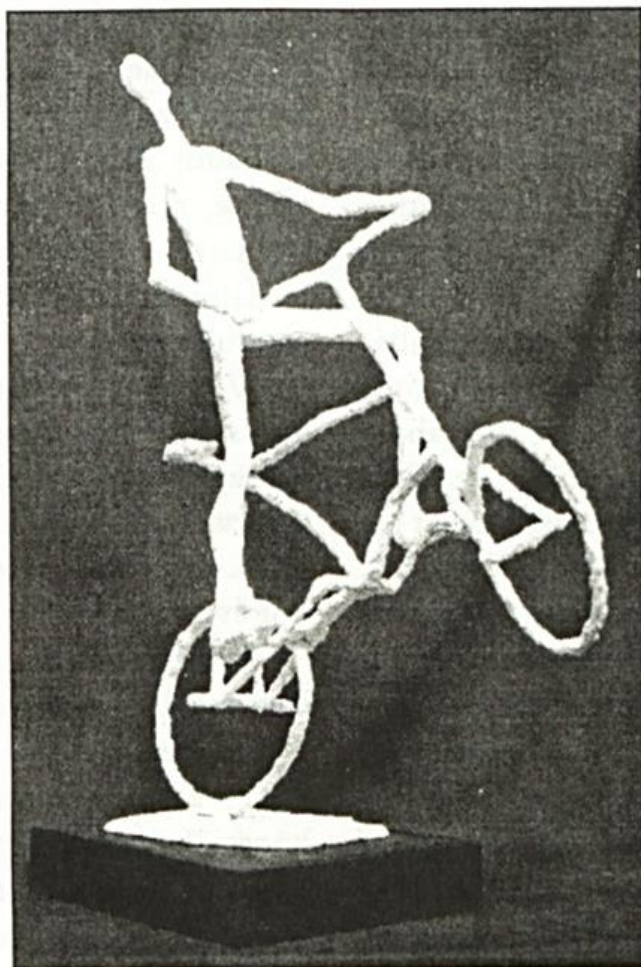
Kívánom, bírja cérnával: hiszen versei máris jobbak a Deákné vásznánál (k. k. k. l.). Kívánom, legyen trendi Paróczai verseket olvasni, teszem azt a Vörös Oroszlánban, a régi-új Centrálban, vagy egy salgótarjáni zsebkendőnyi elnyúlóban, ahol kóborlovag-képű ifjak meg a holdviláglegkű leányok egy-egy verseskötet és pár csésze kávé fölött összedugják, teszem azt, a fejüket.

[kommen tizenkettő]

Csak tudnám, hogy akkor a költészet szingli életforma-e, avagy sem. N. E. írja a Nők Lapjában: „Momentán a folytatást is olvasni szingli.” Trendi vagy nem trendi, szingli vagy nem szingli, én bizakodással várom Paróczai Csaba következő könyvét, és nem felejttem el megvenni a Nők Lapja aktuális számát.

[kommen tizenhárom]

2001. július 13. péntek

Molnár Péter: Az új idők lovasai I. (2001)

Sulyok László

„...EZER PALÓCDALÁT FÚJVA, / BÁNYÁSZVÁROSOM”

W. Sulyok Aranka: Zsákutcám

Borzongatóan különös, kellemes érzés olyan embernek a könyvét a kezünkbe venni, aki közöttünk nőtt fel, s napi találkozásainkból, közvetlen környezetéből merítette írói ambícióit.

Az embertannal foglalkozó tudósok szerint életünk alakulására, gondolkodásunkra és választásainkra az első néhány esztendő eseményei, élményei meghatározó erővel bírnak. Ezt a tételt igazoltnak látjuk W. Sulyok Aranka esetében is, aki ugyan több évtizede – némi megszakítással – a fővárosban él, költészete azonban ezernyi szállal kötődik a gyermek- és ifjúkor világához, a Mátra alji csatangolásokhoz. Emberségét, művészi látásmódját a felnevelő „görbe ország” formálta, valóságos és képzeletbeli, pszichikai történéseivel egyetemben. „Rozsdaszín gázolásban / fodrozik bennem / Zagyva patakom, / s barkaággal beköszön / ezer palócdalát fújva, / bányászvárosom” – olvashatjuk a Húsvét szülőföldemen című költeményben.

W. Sulyok Aranka válogatott verseinek gyűjteménye a meglepe-

tés erejével hat; annyira kiforrott, sajátos hangú, érett költővel szembesíti olvasóját. A szerző váratlanul, mondhatni előzmények nélkül lépett be a költészet csarnokába. Alig másfél esztendeje kezdett publikálni különböző irodalmi kiadványokban, s az év második felében aztán már meg is jelent első verseskötete. A nyilvánossághoz a budapesti Kláris Irodalmi Kör alkotóközössége segítette, s az itt folyó beszélgetések, viták ma is termékenyítik. Több irodalmi pályázaton díjazták költői produktumait.

W. Sulyok Aranka Salgótarjában született – időpontja nem titok, ő maga kezdi ezzel bemutatkozását könyve borítójának hátsó oldalán – 1948. október 31-én; gyermek- és ifjú éveit Nagybátonyban töltötte.

Mi az oka a kései, földcsuszamlásszerű bemutatkozásának? Semmi esetre sem csak a puszta véletlen, vagy a körülmények szerencsés közrejátszása. A költő, a szemlélődő, gondolkodó ember – így természetes – már korán ébredezett a középiskolás, a tarjáni közgazdasági technikumban tanuló lányban, be-

vallottan is, jórészt két tanárának, Ádám Jánosnak és Bozó Gyulának figyelmes inspirálására. A megjelenés lehetőségei azonban a 60-as évek közepén igen korlátozottak voltak, különösen vidéken, így hát az ambíciók könnyen lelohadtak, sőt igazából szárba se szökkenhettek. Érettségi után a mindent elsöprő szerelem aztán jó időre más irányt szabott Sulyok Aranka életének. Férjhez ment, gyerekeket szült, korán özvegyésre jutott, majd újabb kapcsolatok születtek, és újabb két fiú. Lám, lám, nem csak háborúban, gyermeknevelés közben is hallgatnak a múzsák. Fordulat akkor következett be, amikor a négy fiú felnőtt, és kikerültek az anyai védőszárnyak alól. Ez azonban még csupán része a magyarázatnak, ahhoz, hogy lírai énje megszülessen és kibontakozhasson, ennél többre, másra volt szüksége. A szerelem tehát most sem maradhatott ki, csak hogy ezúttal fordítva hatott: nem akadály, hanem hajtóerő lett. A sokat tapasztalt asszony a maga javára tudta fordítani a szelíd érzelmet, a lázas idegállapotot. Erről ezt írja, rápillantva az eltelt évtizedekre is, a már említett borító önismertetőjében: „Nagybátony bányászvárosában... fabrikálta gazdag fantáziám első verseit... Átélttem sok csodát és sok csapást... s ebben a megváltozott, felfokozott világban keresni kezdtem önmagam. Egy régi sze-

relem lobbantotta fel bennem ismét a költészetet... Egy végigjárt szott nehéz, de boldog élet ontja belőlem színeit. Fél év leforgása alatt megírtam első kötetem... a vágy, szeretet, boldogság, félelem, elhivatottság rejtjeles üzenetét.”

A hosszú kihagyás, a kései költői indulás – érzésem szerint – a könyv előnyére vált. Az olvasó nem érzi az első könyves szerzők rendszerinti fogcsikorgatásait, a hang, a ritmus, a dallam megbicsaklásait, nem érzi a megvalósítás eszmei, művészi bizonytalanságait. Pallas Athéné patlanhatott ki így, ilyen magabiztosan Zeusz fejéből. S ha W. Sulyok Arának vannak kételyei meg rossz napjai, azokról nem szól, vagy kiírja magából, és ezzel megoldotta a dolgot. Mintha Illyés Gyulától tanulta volna el: „...ki szépen kimondja / a rettenetet, azzal föl is oldja.”

Egy önmagával és környezetével tisztában lévő, talán éppen ezért harmóniában élő, ízig-vérig nő képe bontakozik ki előttünk a könyv lapjain. Az Éva-átok, a Vágyszólam, a Hívatlanul című ciklusokban alaposan körbe is járja ezt a teljes életet élő, sokféleségből összegyúrt asszonyt. Örül az életnek, kiéli lehetőségeit, de nincsenek illúziói: „Hiúságom / Meztelen / Érzékeim / Nesztelen ... / Menedékem / Magamban ...” / Depresszió /

Ars poeticáját érzékletesen fogalmazza meg Költőnek lenni című

versének alábbi soraiban: „Ha muszáj... / húsodnak kell esni, / táltos harapással / csókot kell legelni, / magány tüzén lángot ölelkezni... / ebszenvedélyt véreddel etetni... / rózsza bársonyára / költőt énekelni... / utolsó hited / magadra lehelni!” Napjaink embere számára ez az egyetlen lehetőség, ez jelenti a túlélést. Isten meghalt, vagy legalábbis nem az, ami volt – állította Nietzsche jó száz évvel ezelőtt –, s az ember magára maradt. Ilyen helyzetben az individuum, az egyén minden tekintetben felértékelődik, mércéje és bírója lesz a világnak, önnönmagának.

A kötet címlapján egy realista-szürrealista vonásokat egységesítő rajz – ez is a verselő munkája – látható. Az ellentétekhez való vonzódás belülről fakad, s igen gyakran alkalmazott stíluseszköz a versekben is. A költő úgy találja, hogy ez a fajta közelítés, az ellentétek dinamikájára épülő kifejezésmód tudja a legadekvátabban felmutatni azt a bonyolult szövevényes, nem egy esetben kibogozhatatlanul kaotikus valóságot, amelyben a századforduló embere él. Vagyis bármiképp fogalmazott is Nietzsche, szükségünk van a külső megerősítésre, s teremtünk magunknak tekintélyt, példát / nem csak drogmámort /: „Istenem! / Áldd meg népemet!... / Ki verejtek marta vágyain / sarkantyúzza még / HITET!... / s mint vérbe az üldözött, / a tisztesség

pocsolyaszagába / lép.” / Itt halnod nem lehet! /

Ugyancsak sokat elárul a költőről a verseskötet címe. Zsákutcám – olvasuk egyszer a címoldalon, majd még egyszer a Vágyszólam című ciklus nyitó verse fölött. Szokatlan ez egy első kötethez. A kezdők címei inkább felhívó, programadó jellegűek, elszántságot sugároznak, világmegváltást hirdetnek. W. Sulyok Aranka ezúttal is őszinte: nem akar másnak mutatkozni, mint ami, és nem óhajt hazudni még önmagának sem. A Zsákutcám című versben alapélményének, a szerelemnek a mindenkori ambivalenciáját ragadja meg, értelmezi: „rejtjelem, / üzeneted jeltelen... / türelem keresztjén / feszül a szerelem.”

A verseskötet nyolc ciklusból áll. Tematikailag a legszemélyesebb körben / szerető, család / kezdődik, és a szülőföld vállalásán keresztül kitágulva jut el a magyarságot, a hazát alkotók sorsközösségéig. Néhány verscím az utóbbiakból: Palóc bánat, Holocaust, Roma-sors, 1956 fekete képei, A Garay utca álmái, Prófécia 2000. Logikus, induktív szerkesztési mód. Az egyéni és általános emberi témák művészi megvalósítását pontosan értékeli Horváth-Hoitsy Edit a kötet előszavában: „Kollázsokban, álomszerű és anti-képekben sejlik fel a könyv alkotójának bonyolult lelkivilága – árnyaltan, sötét tónusokkal elmélyítve... belső átélései alapján a

---

szürrealizmus eszközeivel. Nehezen megközelíthető, okkult valóságvilágban szegődik mellénk idegenvezetőként, felvillantva egy-egy jelzőlámpát összefutó, vagy éppen szétágazó, vagy egymást keresztező útjai mentén: megpróbálja számunkra az érthetetlennek tűnőt megérthetővé tenni; ellentmondásokon tépelődik, vívódásaiban való részvételre szólít fel; azt sugalmazza, hogy soha ne elégedjünk meg kézenfekvő, silány megoldásokkal. Versei felzaklatnak, vagy tűnődésre késztetnek...”

S valóban, olvasás közben magam is gyakran eltűnődtem a képi látás és teremtés nagyszerű példáin,

a kötött- és szabadversek könnyedén szárnyaló, ritmusos sorain. A minták között felismerhető a szürrealista, az impresszionista és a minden jelző nélküli költészet színe-java, kedvcsinálóként említve: Apollinaire, Szabó Lőrinc, József Attila, Nagy László, Baranyi Ferenc, Madách Imre, Vörösmarty Mihály. Aki kezébe veszi ezt a másfélszáz oldalas, egyszerű, de szép kivitelű könyvet, minden bizonnyal nem fog csalódni, és örömmel lapozza fel a – hír szerint már készülő – második kötetet is.

(Uránusz Kiadó, Budapest, 2000)

Bencze Géza

AZ INÁSZÓI ZICHY-AKNA MUNKÁSAINAK FÉNYKÉPE ALATT

Szvircsak Ferenc: BÁNYÁSZKÖNYV

A bányászati nyersanyagkutatás (barnakőszén és lignit) és
a bányaművelés története Nógrád megyében a 19–20. században

Az újkori Nógrád megye történetét, fejlődését alapvetően meghatározó barnakőszén-bányászat több mint két évtizeden át folytatott kutatásának eredményeként vehettük kézbe a vaskos (775 old.) kötetet. Munkálatai közben, a kutatások derekán – 1992-ben – szűnt meg az állami szénbányászkodás Nógrádban.

A számos előtanulmányból már felsejlő, mára nagyformátumú könyvvé összeállt, számtalan fejezetre, alfejezetre tagolt monográfiát (szintézis, adattár, névtár, kronológia, almanach – ez a BÁNYÁSZKÖNYV) a nógrádi szénmedence földrajzi és történeti áttekintése vezeti be. Természeti-földrajzos pontossággal írja le a keleti Börzsönytől a Nyugati- és Északi Mátráig tartó, több egész és töredék kistájat is magában foglaló megyét. A megvont megyehatár a cezúra, nem a természeti táji egység, a kistajak egy-

másba mosódó elhatárolódása. A terület pontos körberajzolása a későbbiek számára fontos, mivel magyarázatot ad arra, hogy az egyes bányaterületekkel csak akkor és addig foglalkozik, amíg azok a megye közigazgatási határain belül feküdtek.

A földrajzi leírásnál fontosabb és pontosabb a geológiai, földtani felépítéssel való megismerkedés. Itt kapunk először választ arra, hogy miért ott és miért olyan módon keletkeztek a bányászkodásra alkalmas barnakőszén-telepek Somoskőújfalutól Nagybátonyig, Mátranováktól Nógrádsipekig. (Hiába a szinte kézzel fogható leírás, sajnos sem itt, sem a későbbiekben sincsen egy olyan térkép a kötetben, amelyen a szóban forgó kisebb-nagyobb jelentőségű szén-telepeket, majd a későbbiekben a bányaterületek topográfiáját követhetnénk.) Az alapismeretek tárgyyszerű összefoglalásai elegendő

dőek, a földtani harmadkor bővebb taglalását a barnaszén keletkezések indokolják. Választ kapunk alapjában véve a keletkezésre, a későbbi tektonikai mozgásokból következően pedig a nógrádi széntelepek jellegzetes töredezettségére.

A barnakőszénre akkor lett szükség, amikor – hiába ismerte évezredek, évszázadok óta a jelenlévő ember – az ipari forradalom energiaigényét a fa és a víz szolgáltatta energia már nem tudta biztosítani. A szénbányászat a világváltoztatás egyik pillére, a szén az egyik nélkülözhetetlen anyaga lett.

A nógrádi szén ismerete, megismerése még nem jelentette annak érdemi felhasználását. A szeneket ismerték, erre-arra használták, egyszerű eszközökkel termelték is, de a választóvonal a bányanyitás, a szénbányászat üzemszerű módjának a kezdete lett. A szenek a XIX. század közepéig csak a helyi szükségletet elégítették ki, a zömmel még manufaktúris-, majd a kialakuló gyárpar kezdetben kis- és közepüzemei még nem igényeltek nagymennyiségű szenet. A hazai ipari forradalom mozgatói és lendítői a vasgyártás és a vasúti közlekedés volt, kibontakozásuk és gyors fejlődésük lett az indikátor. Az ekkori bányanyítások azonban még nem jelentették minden esetben az üzemszerű

termelés kezdetét. A folyamatos és rendszeres termelésnek gátat szabott a gazdasági vállalkozások eredendő tőkehiánya, nem utolsósorban – a kötetben is hangsúlyozottan – a szállítás lehetetlensége, s mellettük a rendezetlen bányajog is a fő akadályok közé tartozott.

A nagyüzemi barnakőszénbányászatról szóló rész a könyv kulcsfejezete. Azért is, mivel a kialakuló nagyüzemi szénbányászat a térség, a megye iparosodásának, gazdasági fellendülésének a mozgatójává lett. Magát a fellendülést az 1867-et követő általános gazdasági megpezdülés, mindelelőtt a nagyívű vasútépítési program, a gyárpari – köztük is elsősorban a vas- és fémipari – nagyüzemek energiaigényének a kiszolgálása jelentette. Ezekhez járult még a főváros egyre jelentősebb energiaigényének, s nem utolsósorban barnakőszén-szükségletének az e térségből történő növekvő arányú kielégítése a szállítási viszonyokban bekövetkezett gyökeres változásoknak köszönhetően.

Egyre jelentősebbé vált Nógrád megye részesedése a hazai bányászatból, a kiegyezéskori 8-ról 1900-ra már a tekintélyes 39 %-ra növekedett. Az igények kielégítésén fáradozó számtalan – 15–20 munkást foglalkoztató – kisvállalkozás és a kis bányatársulatok közül magasan kiemelkedtek az oszt-

rák és a hazai nagytőke kezén lévő és a hazai nagy piacok felosztásában szerephez jutott nagyvállalkozások, így a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt., a megyén és a régión messze túlnyúló tevékenységű és jelentőségű Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt.

A XX. század elején általánossá vált az extenzív növekedés, a terjeszkedés, folyamatosakká a bányanyitások, az aknaüzemek létesítése, újabb és újabb területek bevonása termelésbe. Műszaki fejlesztés azonban csak a legnagyobbaknál, a legerősebbeknél történt, ám a folyamatos növekedés ellenére a megye részesedése fokozatosan csökkent, s aránya a hazai termelésből az I. világháború előestéjén már nem érte el a 20 %-ot.

A háború, a forradalmak, majd a határváltozások gyökeres fordulatot hoztak a nógrádi bányászatban is. A megye gyári nagyiparának és barnakőszén-bányászatának zöme az új országhatárokon kívülre került. A konszolidációval újralendülő gazdaság növekvő barnakőszén-igényének kielégítése érdekében hamarosan újraéledtek a kutatások, s az új bányanyitások lázában kis tőkeerejű vállalkozások sora jött létre. A nagyvállalatok reorganizációja eredményeként már az 1920-as évek derekára rendeződtek a viszonyok, s a hazai nagy bányavállalatok újból felosztották egymást között a hazai pia-

cot. Ezt a folyamatot kíséri végig számadatokkal illusztrálva Szerzőnk a két világháború közötti időszakban, a II. világháború éveiben, s azt követően az 1946. október 1-jével megtörtént államosításokig.

A szénmedence szerteágazó munkaerő-kérdésével foglalkozó fejezet talán a legizgalmasabb. A kialakuló, fejlődő és egyre inkább társadalmasodó barnakőszénbányászat jelentősen befolyásolta, sőt megváltoztatta a megye hagyományos társadalmi szerkezetét. Nógrád, „a faekék és a fatengelyes kocsik” hazája gyorsan alakult át. Elsősorban is az a hagyományos parasztság, amely a XIX. század közepét követő rettenetesen gyors elzselléresedés sodrában zömében nincstelen agrárproletárrá válva forrásául szolgált a nagymértékű kivándorlásnak, de egyben potenciális munkáskezet is biztosított a bányáknak és a gyorsan növekvő gyári nagyiparnak.

Ez a folyamat azonban az egyén számára történelmileg lassú és terhes volt, az évszázados paraszti gyökerekből nehéz és kínlódással teli út vezetett a munkássá váláshoz. Nógrádban sem szerves fejlődés eredményezte ezt, hiszen a szakképzett bányásztság nem itt alakult ki, hanem ide toborozták, ide telepítették őket máshonnan, más gyökerekből táplálkozva. A helyhez kötött paraszti élethez

kezdetben még nehezen is alig volt illeszthető a vándorbányászok, a termelés, a munka helyének állandó változása. Nem hiába külföldről hozták szakmunkásaikat a nagyvállalatok: cseh, morva, osztrák, lengyel, stájer bányászok voltak az első telepítettek, s a honos jelentkezők – többnyire még a mezőgazdasági munkáik kampányaihoz igazodóan – a segédmunkát adták. Ez időtájt a *jó bányász* fiatal, külföldi és lehetőleg nőtlén volt.

A fejezet gazdag azokban a foglalkozási és népességstatisztikai táblázatokban, amelyeken ezek egészen a XX. század közepéig jól nyomon követhetők. Így világlik ki, hogy 1910-ben a nógrádi keresők 6 %-a dolgozott a bányászatban, s a bányászokból élt 7 %uk. Ekkor 13 bánya működött a megyében, átlag 624 főnyi létszámmal, s Tatabánya után Salgótarján a második, Etes a negyedik legtöbb bányamunkást foglalkoztató település Magyarországon.

A bányamunkásság letelepítését, a kolonizálás érdemi kezdetét a Szt. István Kőszénbánya Társulat 1861. évi megalakulásától számolhatjuk, de legfőképpen a rendszeres bányászok néhány évvel később történt megindulásától. Ekkor már kilenc táro működött a Salgótarjáni övező hegyekben, nyáron 4–600, telente 8–900 főnyi munkást foglalkoztatva. A bányá-

szok többsége máshonnan érkezett ide, más nyelvvel, más szokásokkal és más hagyományokkal. A felvidékről toborzott bányamunkások előbb ideiglenes szállásokon barakkokban, „karámokban” húzták meg magukat, de munkaerejük és szakértelmük tartós biztosítása érdekében a vállalatok hamarosan továbbléptek, s munkásházak építésével biztosították maguk számára az idegen, de a bányákban egész évben munkát vállaló vándormunkásokat. A munkásgyarmatok telepített lakói a XX. század első harmadában a tarjáni medence bányamunkásainak 30–40 %-át adták.

A munkássá válás nem könnyű folyamatáról éppúgy szó esik a továbbiakban, mint a ma már nehezen elképzelhető gyermekmunkáról. A törvény ugyan 14 éves korban határozta meg alkalmazhatóságukat, de ezt nem igen tartották be, hiszen a visszaemlékezésekből kiderül, hogy az erősebb fizikumú fiúkat már 12–13 éves koruktól alkalmazták. A bányász-hagyományokról természetesen szó esik, mellette a bányaegészségügy- és higiénia kérdéseivel foglalkozó részekben már szinte tudni való, hogy a SKB Rt., a RMSV Rt., az ÉKI Rt. élen járt a kórházi- és ellátó orvosi rendszer kiépítésében. Alapvető érdekek is fűződtek ehhez, hiszen a rendkívül balesetveszélyes bányamunka egészséges munkást, alkalmazottat követelt,

de a bekövetkezett bányabeli és egyéb balesetek következményeinek a felszámolása, a bányamentők fenntartása legalább annyira gazdasági, mint humán kérdés volt.

E fejezethez illeszkedik – az egy fejezettel hátrább sorolt – bányász-társasélet és ünnepek körének a tárgyalása. A veszélyes munka és a sajátos (földalatti) munkavégzés szinte adta a védőszentek kultuszának sok évszázados hagyományát. A ma már kevésbé ismert Szt. Prokop ünnepe mellett csak később lett általános a Borbála-tisztelet, amely inkább a cseh, morva és német területről toborzott munkások ünnepe volt. Az ugyancsak védőszentként tisztelt Szt. István naphoz való közelsége révén a Borbála-kultusz vált aztán általánosabbá, igaz csak a második világháborút megelőző években, amikor is napját a bányavállalatok hivatalosan is ünneppé tették.

A szénmedence technikai és műszaki fejlődésének taglalása természetesen a kötet egyik legjelentősebb fejezete. Mint egyik legrégebbi hazai szénmedence, egyrészt maga is egyfajta modellül szolgálhatott a bányászati technikánk fejlődésének, másrészt az igen vékony és tektonikailag erősen zavart barnakőszéntelepek egyfajta sajátos vándorbányászatot és annak sajátos bányászati technikáját is eredményezték. A technikai fejlődés sajátosságai innen is

eredeztethetőek, de számos nyomot hagyott rajtuk a másfél évszázadnyi történet számtalan változása is.

A bányaművelés technikai színvonalának vizsgálatára szerzőnk hat szakaszt állapított meg a kezdetektől az államosításokig. Ezek közül is kiemelkedő volt az 1910–1924 közötti alig másfél évtizednyi időszak, amikor is a salgótarjáni szénmedence a különleges körülmények és feltételek között fejlődött lánc- és kötélszállításban olyan szintre emelkedett, hogy számos külföldi, hasonló adottságú bányavidéknek mintául is szolgált. Az ehhez szükséges gépeszők fejlődése, itteni alkalmazhatóságuk és sikeres alkalmazásuk elemzése mellett szó esik az üzemi energiaszolgáltatás átalakulásáról és fejlődéséről, a kutatások térképi ábrázolásának módszereiről, a kutatófúrások, a geológiai szolgálat kiteljesedéséről. A bányaművelés fejlődésével együtt járt a bányászok személyes használatú eszközeinek a fejlődése, átalakulása, egyesek elhagyása, másutt új eszközök – mint pl. az elővájásokban robbantóanyagként használt dinamit – megjelenése.

Fontosságának megfelelően sokat és részletesen foglalkozik a bányabeli szállítás kérdéskörével. Erdemüknek megfelelően bőven és érzékenyen szól a bányalovakról, azok – ma furcsán hangzó –

munkaköréről, évi 2–3 napos felszíni szabadságukról, arról a szinte hihetetlen tényről, hogy még 1950 táján is dolgoztak hazánkban lovak a föld alatti munkahelyeiken. A meglehetősen konzervatív bányabeli szállítást a korszerű eszközök használatában messze megelőzte a külszíni szállítás. Az első hazai villamos bányavasút – évekkel megelőzve a nagyvasúti villamos vontatást – a Mizserfa-csobaji vasútvonalon 1892-ben létesült a Ganz és Társa cég mindössze 6 LE-s villamosmozdonyával.

A könyv II. része címe szerint a barnakőszén-bányászat történetéről szóló, tulajdonképpen egy községsoros almanach, a Dunakanyar-béli Kisorosztól a Mátra lábánál fekvő Nádújfaluig, a délszlovákiai Bursától (Bušince) – abc-rendben az ottani – Zsélyig (Želovce). A könyvnek terjedelmében legtekintélyesebb része a Visegrádi-hegységtől a Cserháton, a Karancsságon, az Ipoly-völgyön és a Nógrádi medencén át a Mátraig tájegységekre tagolva, azon belül településenként vizsgálja a bányászat helyi történetét. A bányásztól szinte nem is érintett települések bányászat-kultúrtörténetének néhány soros leírásától az önálló cikknyi terjedelem között váltakozik egy-egy település tárgyalása, érdeküknek vagy érdektelenségüknek megfelelően,

beszúrva közéjük egy-egy meghatározó nagyvállalat terjedelmesebb leírásával. Az Etesi Kőszénbánya Rt., a Nagybátony-Újlaki Egyesült Iparművek Rt., a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt., az ugyancsak salgótarjáni Északmagyarországi Egyesített Kőszénbánya és Iparvállalat Rt., és nem utolsó sorban a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. országosan is kiemelkedő tevékenysége és súlya révén szinte önálló fejezetei a kötetnek.

A történelmi Nógrád megye Ipolyon túli területe, délszlovákiai része, az ottani települések bányászat-története önállóan jelenik meg. Nyilván érdeklődésre tarthat számot a határon túl is, még akkor is, hogy az ottani bányászat-történeti kutatások semmivel nem sorolódnak hátrébb az itthoniaknál. Elsősorban azok a források adják a külön értéküket, amelyek elsősorban a Magyar Országos Levéltárban és Magyar Földtani Intézet Adattárában lelhetők fel.

A kötet III. része tulajdonképpen egy nagy névtár, melynek címe mindent elárul. Kiemelkedő igazgatósági elnökök (szám szerint 4), bányai igazgatók (9), bánya-, gépész- és egyéb mérnökök, erdészek, orvosok, jogászok (181) rövidebb-hosszabb életrajza található az ugyancsak terjedelmes fejezetben.

A szakkifejezések magyarázata két rovatban is megjelenik; egyikben mint a bányászattal összefüggő szakkifejezések jegyzéke az *ácsolattól* a *zsompig* 231 szómagyarázatban, majd legalább ilyen érdekes a bányászat szókincsének összeállítása, részben a kor szakirodalmának, részben pedig a Nógrádi Történeti Múzeum Adattárában őrzött e tárgybeli gyűjtések eredményeinek a felhasználásával. Itt az *abléztól* (váltócsapat, váltótárs) ismét csak a *zsompig* (vízgyűjtő) összesen 267 címben. Az adattári részben a bányatelkek és bányák területi, a bányavállalkozók és bányatársulatok településenkénti lajstroma, majd a

gazdag és sokatmondó statisztikai adatsorok (a munkáslétszámtól a technikai eszközökön át a termelési adatokig, 1848-tól 1945-ig) teljesítik ki a szöveges mondandót.

A kötet jó vastag, a sajátos szerkezethez terjedelmileg is jól igazodó, ám számos és tartalmas kép- és dokumentum mellékletein látszik a pénzsűke. A nyilván továbbvitt kutatásoknak (az államosítástól a vállalatok felbomlásáig tartó korszaknak) talán majd egy II. kötet, az *Új-bányász-könyv* lesz az eredménye, s talán majd a III. kötete a *Bányász-képeskönyv*.

(Nógrád Megyei Múzeum,
Salgótarján, 2000)